

Nagyjából minden, amit Isten a felszabadult emberi szellemnek ígért, be is következett a legfelszabadultabb szellemek révén, és be is piszkolódott a XIX. századra. Még az utórezgések, mint Óz, a csodák csodája is olyan elképesztő hűséggel követték a szantorini, herculaneumi lobbanásokat, hogy azok is beleférnek az összefüggő, a mesebeli lázadásokba. Talán a vízözönnel kezdődően. Hatalmas vihar tombolt tehát közben, amilyent csak valami híres költő tudna leírni. De mindez semmi volt ahhoz képest, ami jött... Vagy mégsem? Igen, a száguldó zavarodottság nem tudott csillapulni, miközben keletkeztek a művek, a motívumok, a címek, a diszciplínák, a műfajok és műformák. Minden: ami lett, ami kifacsarodott, mint a fanyűvők keze nyomán az őserdők, és minden ami elvált egymástól, mint egy szimpla hasonlatban, a János vitézben (mint ágtól a levél) – egyszerre történt. Szimultán történt a Kínai Nagy Fal kikanyarodása kígyóvá a hegyormokon, és vele együtt a nyelvek kifacsarodása egymás fonadékából. Mindezeknek hol egyik mintája hasadt az egekből, mint a Babel tornya féle felbomló eredeti egység, hol az eredeti egység ellen törő differenciálódás. És mind a kettő jól volt, ahogy látta az Úr: nagyonis beleillett a terveibe. De mi történik, amióta már az Úr neve sem világos? Annyi a jeles és annyi a széltoló itt körül. Klapka, de nem a 48-49-es szabadsághős! Maszarik, Benes és Mások! Egy Georges Hemmingway nevű „alapítványtevő” (Sic!) is felbukkan. Ez több mint hogy valaki Habsburg vagy Árpádházy? És honnan ezen elágazások? Talán Karinthytól származnak. Cukros bácsit még egy parlamentbe is be lehet protezsálni. Kolumbusz mára már legfennebb hadnagy, de vág az esze legalább. Mára már a jó római katona is csak attól híres, hogy leszúrta Archimédész bácsit. Igen, savas esők viharai meghagyták a maguk nyomát. Hol is? Hát a falainkon és a lapjainkon. Aranyló oldalainkon és kiolvashatatlan korai templomainkon. Erről is, arról is csak leolvas valaki valamit és hozzáolvasa (vagy levonja, leválasztja) arról, ami végleges. Végleges: ott lenni egy-egy pillanatra, ahol minden megmarad. Onnan nézni szerte szét. Nyári vihar jön, örülhetnek a Benjamin bácsik, a Franklinok, meg a Négy évszak is engedelmeskedik, a Vivaldi e dallamosan leömlő időkkel. Valamennyi érzékszervem vidám csatorna. Ők nevelték azzá.

Lászlóffy Aladár

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

IX. évfolyam 6. szám

Kiadja a Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Balázs Géza** (nyelvművelés),
Bognár Antal (próza), **Elek Szilvia** (zene), **Király Farkas** (vers), **Kovács Ildikó** (szöveggyűjtés),
Sebeők János (környezet), **Szondi Bence** (törtélem), **Vincze Ferenc** (műbírálat), **Wehner Tibor** (művészet).
Szerkesztőségvezető: **Molnár Noémi**. Terjesztés: **Németh Lóránt**.

Napút-kör: **Csűrös Miklós, Gráfik Imre, Hankiss Elemér, Dr. Koncez Gábor, Kosáry Domokos,
Lászlóffy Aladár, Radnóti Zsuzsa, Sánta Ferenc, Schwajda György, Konrad SutarSKI.**

(tiszteltetbeli konzulensek) • Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. III. em. 16. • Telefon/fax: (1) 225-3474

E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Rt. és az NH Rt.

ISSN: 1419-4082

Onnan nézek szerteszét 5.
(Lászlóffy Aladár rovata) . . . . . borítóbelső

Előter

Szócs Géza: Kiválóságok búvópataka 3

Messik Miklós: A rózsás szent nyomában 5

Hörccsik Richárd: Pataki bölcső 14

Bánki Éva: A lovag meséje 23

Lászlóffy Csaba versciklusa 26

Makkai-Kiss Móra: Haj Kicsi

Asszonyballadás megkövülése 28

Basa Viktor: Jeanne D'Arc; Magdolna 31

Géczi János: Virágok csodajegye 33

Dr. Török József: Két életszentség üzenete . . 45

Jankovics Marcell: Boldogasszony, anyánk . . 47

Szavár

Balázs Géza: Szentek – nevek 53

Tárlat

Wehner Tibor: A festett üveglablakokról 56

Horváth Mária, Lantos Györgyi

és L. Szabó Erzsébet alkotásai

(a színes mellékleten)

Hangszóló

Elek Szilvia: „Szent magyaroknak
tisztta lelkét nézzed” 57

Mustra

Kiss Judit Ágnes: Csalános Jóska 61

Deák Zsuzsanna: Sandu 67

Kovács László verse 71

Cseh Katalin: Az özvegy 72

Dudás Petra versei 73

Koppány Péter: A Küldetés 74

Takács István Krisztián: a szamosnál 77

Balogh Ildikó: Manga bor 82

Hetedhét

Mark Szergejevics Haritonov:
Hetvennel visszapergetve
(Manchin Júlia és Hetényi Zsuzsa fordítása) 85

Peter Stamm: Agnes
(Vincze Ferenc fordítása) 88

Philip Larkin: Régi szerelmes dalok
(Fúri Mária fordítása) 93

Ekaterina Joszifova: Otthon, majdnem
(Szondi György fordítása) 94

Ioan Buteanu: Egy lazább sóhaj
(Király Farkas fordítása) 96

John Fuller: A szobrász
(Dörgő Tibor fordítása) 98

Wolfgang Amadeus Mozart: Requiem
(Szöllősi Mátyás fordítása) 100

Erika Burkart: Őszi rege; Orpheus 107

Maria Lutz-Gantenbein: Fagyország; Árnymag;
Szentivánéj (Cseh Károly fordítása) . . . 108

Mihail Rendzsov: Zsoltárok
(Hász Magdolna fordítása) 110

Jona Wollach: * * *; Jonatán 112

Jehuda Amihaj: Az asszonyoknak írt versek . . 113

Hanoch Levin: A sakkjátszma
(Somos Csilla fordítása) 114

Rose Ausländer: Jeruzsálem; Megtalálni I.
(Árvay Zsófia fordítása) 115

Peter Carey: Disputa az unikornisokkal
(Csák Gyula fordítása) 116

Michel Onfray: A végzet asszonyának elmélete
(Romhányi Török Gábor fordítása) 121

Ablak

Lászlóffy Csaba: Fehér csontunk,
hült porunk?... Egy frászt! 127

G. Komoróczy Emőke: „Nem foghat azon
semmi átok, kit az Isten keresztre vet”
(Koppány Zsolt: Feltámadás és élet...) . . 131

Szörényi László: „A fa nem elégszik meg
azzal, hogy fa legyen” (Németh Péter
Mikola: Mysterium carnale) 139

Dobás Kata: A Hely ereje
(Békés Pál: Csikágó) 142

Pénzes sarok

Szlanka András: Pestszenterzsébet
pénzintézeti dokumentumai hátsó borítóbelső

Illusztráció: a Magyar Emlékekért a Világban
Közhasznú Egyesület tagjainak felvételei
. . . . . 25, 44, 46, 52, 71

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 16.

Ébert Tibor: A tábla (Színpadi játék két részben)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

IX. évfolyam 6. szám

Égi jegyesség

E számunk három képzőművész vendége Horváth Mária, Lantos Györgyi és L. Szabó Erzsébet.

Horváth Mária (1974) főként monumentális, festett, ólmozott üvegképeket készít templomokba, középületekbe. Üvegképek rekonstrukciójával, restaurálásával is foglalkozik.

Lantos Györgyi (1953) szobrász, üvegművész festett üveglakalai kurióznak számítanak. Számos portréja látható Magyarország közterein. Egyik főműve a csongrádi második világháborús emlékmű [Máté Istvánal, Tóth Bélával].

L. Szabó Erzsébet (1935) üvegművészeti munkásságának jelentős területe az üveg belsőépítészeti alkalmazása. 1990 óta üvegfestéssel is foglalkozik.

Szócs Géza

Kiválóságok bűvópataka

Ami legelőbb jut eszembe Szent Erzsébetről

Vajon miért nincsenek benne a köztudatban

– olyan tények, mint az, hogy Erzsébet közvetlen fölmenői bűnökkel és gyarlóságokkal terhelt életet éltek; édesanyja ugyanaz a Gertrudisz volt, a méráni Gertrud, akivel Bánk bán számol le, édesapja pedig ugyanaz a II. Endre, aki az Árpád-házat sújtó átkot folytatva gyalázatos háborút viselt saját testvérbátyja, a törvényes király, Imre ellen (minden valószínűség szerint ő tette el láb alól Imre fiát, a gyermek III. Lászlót is);

– olyan tények, mint az, hogy Erzsébet kiszemelt jegyesének, Hermann tüngingiai őrgrófnak az anyját nem sokkal Erzsébet megérkezése után ugyanúgy meggyilkolták, mint a saját anyját, Gertrudiszt, és hogy ezután Hermann is hamarosan elhalálozik, Erzsébet pedig Hermann fiához kényszerül hozzámenni, Lajos őrgrófhhoz, vagyis saját majdnem-mostohafiához;

– olyan tények, mint az, hogy Árpád-házi Erzsébetnek *édes testvéröccse* volt a nálánál egy évvel fiatalabb IV. Béla, s így Szent Erzsébet nagynénje volt Szent Margitnak; mindketten huszonévesen haltak meg: Erzsébet 24 évet élt, Margit 28-at;

– olyan tények, mint az, hogy Erzsébetet Assisi Szent Ferenc kámzsájában temették el, amelyet az assisi szent tisztelete jeléül küldött el neki, koporsójára pedig azt a koronát helyezték, amelyet visszautasított, amikor II. Frigyes császár feleségül kérte;

– olyan tények, mint az, hogy Erzsébet egyik egyenes ági leszármazottja nem más volt, mint a hessen-rheinfelsi házból II. Rákóczi Ferenc által feleségül vett Sarolta Amália hercegnő, és hogy ily módon Erzsébet utolsó magyar leszármazottai a Rákóczi fiúk voltak, Rákóczi Ferenc két fia, akiknél történelmünkben csak Szent István, Hunyadi Mátyás, Kossuth Lajos és Petőfi Sándor utódai voltak sikertelenebbek?

Itt álljunk meg egy pillanatra!

Ez a szerencsétlen Sarolta Amália nem népszerű sem a magyar történelemírók, sem a magyar szépirok körében. Pedig, ha később el is formátlanodott, lelkileg és alakilag is, a fejedelem szenzációs megszöktetése bécsújhelyi börtönéből jelentős részben neki köszönhető. Ez a történet megérdemelt volna egy magyar Toscát.

Viszonya a fejedelemmel elhidegült, talán ez magyarázza azt a meglepő ténytet, hogy Rákóczi, aki az uralkodói kaszthoz való tartozását mindenkor igen erős öntudattal élte meg, e tényre – felesége Árpád-házi származására – soha nem hivatkozott. Márpedig a Habsburgok trónfosztását kimondó határozat után Árpád véreből származó utódok nemigen tolongtak a magyar látóhatáron belül. Rákóczi fiait kétségkívül ilyennek ismerték volna el, ha bárki emlékezteti

a nemzetet e fényes genealógiára. Mert bár e trónigénynek kétségkívül gyenge pontja lett volna a leányági leszármazás, semmiképp nem volt kizáró oknak tekinthető. Sőt, a világszerte legjobban tisztelt magyar szent utódának lenni olyan erős legitimációt kölcsönzött volna bárkinek (nemhogy a fejedelem fiainak), hogy azzal mások aligha mérközhettek volna meg.

Vagy lehet, hogy Rákóczi éppen azt akarta elkerülni, hogy ő maga a trónfosztásban (és a szükségszerű királyválasztásban) személyesen, illetve családlag érdekeltnek minősüljön?

És még egy-két szót, ha már a családtörténet tudományánál tartunk.

Milyen érdekes, hogy a francia trónra való igényükön a Bourbon-ház leszármazottaival rivalizáló bonapartisták különböző ágai közül – amely ágak közül ismeretes módon egyik sem magától Napóleontól származik le –; milyen furcsa, hogy eddig még senkinek nem jutott eszébe, mekkora legitimációs előnyre tehetne szert az a trónkövetelő, aki összeházasodna Napoleon egyik vér szerinti, habár nem a Bonaparte nevet viselő utódával. Hogy akkor milyen nevet viselhetne az illető, ha nem a Bonapartét? Nos: Walewska grófnőnek a császár-hadvezértől született fia nevét, amely ágon és néven (gróf Walewski) e család később ismert diplomatákat is adott (ha nem is a történelemnek, de) a politikának.

De hát mindezek olyan spekulációk, amelyek kimondva-kimondatlanul arra a feltevésre épülnek, hogy egy kiváló ősz leszármazottai éppen annak az ősnak fogják hordozni a tulajdonságait, nem pedig rengeteg egyéb fölmenőnek a genetikai örökségét. Mintha titokban az lenne a meggyőződésünk, hogy a Zrínyiek és a legjobb Báthoryak vére úgy folyt a fejedelem ereiben, hogy e családok tagjainak kiváló képességei még össze is adódtak benne. S ha ehhez még hozzávesszük a fejedelem fiainak Szent Erzsébeten keresztül honszerző Árpádig visszaérő genealógiáját, igazán nem értjük, mi történt a két herceggel. Pedig talán semmi egyéb, csak az ütött ki rajtuk, amit Gertrudisztól és Endrétől (meg legközelebbi felséges hozzátartozóikat felnegyeltető, lekaszaboló, szemük világát kioltó, fülükbe ólmot öntető egyéb rokonaiktól) örökölték. (Bár nem annyira gonoszság vagy erőszakosság, mint inkább közönséges jellemgyengesség és mindenre alkalmatlanság volt a végzetük.)

Ezek után kézenfekvő volna azzal a retorikai fordulattal zárni e gondolatmenetet, hogy Szent Erzsébet, Hunyadi Mátyás, Bethlen Gábor, Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos, Petőfi Sándor, Bartók Béla „és minden fényes név” igazi örökösei nem a vér szerinti (elfajzott vagy nem elfajzott, megcsökött vagy nem megcsökött, létező vagy nem létező) leszármazottak. Hanem „mi”, az ideális, eszményi nemzet.

Jegyeztessék azonban föl, hogy e sorok írója, miközben Gudenus János József monumentális családtörténeti alapművét, a magyar főnemesség XX. századi genealógiájának köteteit tanulmányozta, érdekes családfákra bukkant. Hogy egyebet ne mondjak, élnek Németországban, nem is távol Hessentől, sem Thüringiától, olyan személyek, akik egyaránt egyenes ági leszármazottai gróf Széchenyi Istvánnak és Aspremont-né Rákóczi Juliannának, akinek a fejedelem *édes testvéröccse* volt. A nemzet mai recrudescunt... állapotában még az is lehet, hogy valakinek eszébe fog jutni küldöttséget meneszteni e Széchenyiekhez.

Messik Miklós

A rózsás szent nyomában

Árpád-házi Szent Erzsébet emlékeinél...

Lehetetlen feladatra vállalkoznék, ha a világ legismertebb magyar szentjének ábrázolásait, nevét viselő intézmények sokaságát akarnám egyetlen tanulmányban bemutatni vagy éppen csak áttekinteni. A Magyar Emlékekért a Világban Közhasznú Egyesület tagsága egy fotódokumentációs kiállítás keretében szép sikerrel tett kísérletet a világszerte fellelhető alkotásokból egy gyűjtemény bemutatására (a tárlat megjelent már Aachenben, Cambraiban, s több magyar városban).

Kosdtól Kaliforniáig találkozunk hol népies, hol gótikus, barokk vagy éppen eklektikus építészeti környezetben a szent számtalan változatban megjelenő megformálásával. A legegyszerűbb és legkifinomultabb műalkotásokat láthatjuk adakozó alakjával, templomok mélyén, oltárképeken, üvegablakokon, vásznanon. A nyolcszáz éve született magyar hercegnő máig a *valóságos és önfeláldozó szociális gondoskodás* rendkívüli személyisége. Szent Erzsébet (1207–1231) boldog gyermekként, szerelmes ifjú feleségként, majd már fiatalon adakozó, karitatív özvegyként – az ég által kimért kevés ideje alatt – valóban az élethelyzetek szinte minden változatát megélte, mindenkor másoknak adva végtelen szeretetét – napjaink kicsinyes individualizmusára sarkallt emberének szinte érthetetlenül –, másoknak, másokért leélve oly rövid életét. Egyes, magukat évtizedekig egyértelműen „felvilágosult”-nak besoroló, nagy lendületű tudorok által a „sötét középkor”-ként címkézett korszak szülötte volt. E „sötét” korszak (egyik) virágaként Erzsébet közel hétszáz éve töretlenül, egyedülálló példakén, páratlan tiszteletnek örvend a világban.

Magyarországi Szent Erzsébet elnevezéssel, alakja jól ismert Latin-Amerikában (Chilétől Bogotáig, Brazíliától Kolumbiáig), valamint Észak-Amerika – s nemcsak a magyar kolóniák által ápolt – templomaiban is. Sajátos és kedves ábrázolásait ismerjük például a Szentföldön, az Olajfák hegyén, a Lengyel Házban vagy akár Vietnamban, Saigon neogót stílusú missziós ferences templomában.

Két szobor a magyar szentről, két épületben a világ két távoli pontján! Kicsit a környezethez alakított karakterek (akárcsak a szegedi dóm papucsos Madonnája): az egyik kipirult zsidó leányka, a másik ifjú vietnami hölgy arcvonásait hordozza.

Akárcsak a latin, az angolszász nyelvterületeken is, a világon mindenütt alkalmazzák a „magyarországi” jelzőt. Évszázados a gyökere annak a Németországban honos gyakorlatnak is, amely a türingiai jelzőhöz ragaszkodik, hiszen a kis hercegnő négyéves korától haláláig a tartományban élt. S bár történészek előtt jól ismert, hogy Erzsébet korában egy személyiség meghatározásakor jó-

formán csak a vallás és a dinasztikus szálak domináltak (mondanunk sem kell, hogy egy német hercegi szülőtnél is az utóbbit helyezték volna előtérbe), de életének húsz évét, s áldásos tevékenységét tagadhatatlanul e tartományban

A német lovagrend temploma
(Messik Miklós felvételei)

töltötte. Igaz, amikor a Magyar Királyságból, még gyermekként, kíséretével útra kelt (több társzekényi hatalmas hozománnyal) a több európai királyi dinasztia vérét hordozó kis hercegnő, akkor még Európa egyik leggazdagabb királyságát hagyta el, s onnan az éhínség szélén álló, elszegényedő türingiai örgrófságba érkezett. Később, amikor apja hazahívta, a leírások szerint döntését úgy indokolta, hogy inkább ott maradna, ahol nagyobb szükség van a segítségre.

Európa évszázadok óta ezért őrzi tiszteletét alig néhány évvel halála után bekövetkezett (1235 évi perugiai) szentté avatása óta. Utazásaink során alakja ábrázolásainak végtelen sokaságából figyeljünk fel egy-egy – itt most nyilván csak szubjektív alapon kiszemelt – kevésbé ismert alkotásra, az ismertebb életút-helyszíneken (Sárospatak, Wartburg, Marburg) túl.

A templom főoltárképe

A szomszédos Bécsben járók közül vajon sokan tudják-e, hogy a Stephansdom szomszédságában húzódó Singer-strassén (a 7. szám alatt) milyen Erzsébet-emlékeket rejt a német lovagrend temploma? E templom fő oltárképén Erzsébet mennyei jutalmának elnyerését ábrázolja egy jelenet. Szerzetesi ruhában lép a Szentháromság dicsőségébe, a Madonna előtt térdelve hódol előtte, eközben a gyermek Fiúisten éppen olyan királynői koronát helyez a fejére, amelyhez hasonló Erzsébet mellett a földön hever. A művész így jelzi, hogy Erzsébet egész életében minden ilyen méltóságáról lemondott. A lovagrend egy másik nagy becsben őrzött értéke: Szent Erzsébet szobra, Johann Hutterer alkotása. A császárváros a Ferenc József elleni merénylet megghiúsulásának emlékére emelt Votivkirchétől az Elisabethspitalig s a Kunsthistorisches Múzeumtól a Breitenfelder Pfarrkirchéig bőséggel őriz még Árpád-házi Szent Erzsébetről mintázott szobrokat és festményeket, akárcsak Ausztria vidéki templomai.

Nürnberg: a Szent Erzsébetről elnevezett templom (Sármány Ágnes felvételei)

Ülő Erzsébet-alak a gyermekkel

Térjünk kissé északabbra és nyugatabbra. Nürnbergben a nevezetes Lorenzkirche dús faragású bejáratának boltíve felett találkozunk Erzsébet szoboralakjával, és a városban felkereshetünk egy külön Szent Erzsébet tiszteletére szentelt templomot is. Itt a szinte minden esetben álló alak helyett a szent éppen ülő helyzetben látható. Cipót nyújt oda egy kisgyermeknek, miközben az a térdére támaszkodik.

Nyugat-Bajorország egyik legfestőibb városa Rothenburg ob der Tauber. A gótikus Szent Jakab-templom szentélyének bal oldalában Erzsébet aranyozott palástban, jobb kezében aranyozott korsóval adakozásra készen tekint reánk.

Kölnben az ősi püspökváros megrendítő hatású dómjában, hatalmas üvegablakon találkozunk ismét az Árpád-házi szent alakjával Szűz Mária és Szent Kristóf között, a bal oldalhajó ablaksorán.

Talán a magyar turisták számára illendő lenne tudatosítani, hisz többségüket érdekelné: a régi díszes oltár előtt vezette oltárhoz vezérlő fejedelmünk, II. Rákóczi Ferenc menyasszonyát, Sarolta Amáliát (Károly hessen-rheinfelsi herceg leányát), akinek Árpád-házi vér is csörgedezett ereiben, s aki Szent Erzsébet leszármazottjának is tartotta magát.

Aachenben a magyar kápolnájáról is híres dómtól alig egy kilométernyire érhető el az Elisabeth Mutterhaus, azaz az Erzsébet-rendi apácák anyaháza, európai központja.

A XVII. századtól létesített Erzsébet-kolostorok, szeretetthonok és kórházak rendszerének e központi modern rendházában, annak kápolnájában, a virágoktól pompázó – egyáltalán nem zárkózott, barátságot sugárzó – Erzsébet-apácák kertjében, a rózsabokrok között is meghúzódik a szent szelíd alakja.

Tegyünk egy nagyobb lépést gondolatban most francia földre. Ha csak a mi budai Mátyás-templomunkban nyugvó Chatillon Annára (III. Béla feleségé-

A cambrai katedrális
(Messik Miklós és Jean Descarpentries felvételei)

Erzsébet-üvegablak

re), Erzsébet apai ági nagyanyjára gondolunk, már érthető, hogy vérségi szá-
lai révén milyen érzések köthették közvetve Erzsébetet a francia földhöz. Bár
ismereteink szerint nem járt Franciaországban, a leégett, lepusztult cambrai
katedrális építkezéséhez mégis arany- és ezüstadományokkal, jelentős értékű
küldeményekkel járult hozzá. Szép üvegablak-ábrázolása ott feszül a keresz-
thajó falán. Azóta is hálás tisztelettel gondol reá a cambrai polgárság, feledve a
magyar hadjáratok (részben kalandozások) más viszontagságait. (Feltehetően
ezért is fogadtak be félezernyi menekültet 1956 után, s nem véletlenül ápol
Cambrai Esztergommal évtizedek óta virágzó testvérvárosi kapcsolatot.)

Párizs több Szent Erzsébet-emléke közül kettőt emelünk ki. Érthetően,
először a róla elnevezett templomot keresnénk fel a harmadik kerületben a
rue de Temple-en, a Place de la République szomszédságában, a magyar ka-
tolikus misszió közelében. A jelenlegi épület első formáját, egy kápolnát, még
1628-ban kezdte építtetni Medici Mária, IV. Henrik király felesége. A királyné a
ferences harmadrend apácái számára és Magyarországi Szent Erzsébet tiszte-
letére emeltette. Franciaországban is ismert tény volt, hogy Erzsébet özvegy-
sége idején a ferences harmadrend tagja lett, s – jámbor adakozó életével ki-
érdemelt szentté avatását követően – hatalmas kultusza alakult ki a keresztény
világban. A templom főhomlokzatára tekintve láthatjuk szelíd szoboralakját
Assisi Szent Ferencével együtt.

Szomorú érdekesség: az 1789-es forradalom idején lisztraktárnak használ-
ták az épületet. A forradalom vihara még e békés, jótékonykodó rendet sem
kímélte meg. Az 1791. évben az apácákat elkergették, a templomot bezárták.

E falak között töltötte kivégzése előtti utolsó éjszakáját családjával XVI.
Lajos. Az ekkor már részeiben álló templomos rendház vaskos tornyába
zárták őket. E súlyos történelmi órákat, a király búcsúját – a család tagjainak

beletörődő s rémült pillantásait – a főbejárat belső falán egy igen megrendítő olajfestmény érzékelteti.

Még a napóleoni időkben visszakerült a kápolna az egyház tulajdonába, végül a városnegyed plébániatemplomává vált. Az épület többször átalakításra szorult, majd bővült Louis Bonaparte, azaz III. Napóleon uralkodása alatt.

A templom – itt csak részben említett – ékességei közül kiemelhető a főoltár felett jobbra és balra álló (XIX. századbeli) üvegfestményeken Szent Erzsébet ábrázolása. Balra, a magyar címer alatt, Erzsébet és férje, a türingiai örgróf, alamizsnát oszt az elesetteknek. Jobboldalt IX. Gergely pápa alakjával az 1235. évi május 26-i szentté avatás szertartását láthatjuk.

A főhajóban elhelyezett kisebb szobor mellett a márvány fogadalmi táblák is Erzsébet mindmáig élő párizsi kultuszáról tanúskodnak. A bal oldalhajóban, a Szent Szűz-kápolnában, egy nagyméretű festményen életének három jelenetére tekinthetünk.

Mivel 1938-tól az épületet a máltai rendnek ajánlották, ma az oltár két oldalán a rend címerpajzsa látható. A rend a magyar hercegnő jótékonyágát, a közeli Szent Lajos kórház munkájának (leprologiai intézetének, azaz a máltai leprakórháznak) a támogatásával folytatja.

Nemcsak a magyar misszió, zarándok honfitársaink s e negyed polgársága előtt kedves e templom, hanem egyben a párizsi katolikus kínaiak előtt is: 1985 óta ez a plébániatemplomuk. A magyar szenthez ők is imádkoznak, igen becsülik, november 19-ét sokan tisztelettel ünneplik.

Szintén a Szajna északi oldalán, a tizedik kerületben található a Saint-Vincent de Paul-templom, amely éppen a Place Franz Liszten, a mi Liszt Ferencünkről elnevezett téren emelkedik. (Liszt a közeli Érard-házban lakott, ott is és a téren is van emléktáblája.) A kéttornyú impozáns épület jobb oldalhajójában a harmadik kápolna neve:

A Saint-Vincent de Paul-templom
(Messik Miklós felvételei)

Erzsébet-üvegablak

Chapelle Sainte Elisabeth. A kápolna üvegablakán látható Erzsébet talán legszébb franciaországi ábrázolása. A szent egyik – adakozásra hajló – kezében cipőt tart, a másikkal pedig gyengéd és szelíd hívogató mozdulatot tesz.

(A nagyméretű ablakot követi egy hasonlóan impozáns üveg a Savariában, a mai Szombathelyen született tours-i püspök, Szent Márton alakjával. Már-már azt mondhatnánk, a párizsi Liszt Ferenc téren a magyarországi vonatkozásoknak egy kisebbfajta gyűjteményét járhatja be a látogató.)

A számunkra gyászos hangzású Versailles városának kertnegyede szép kis Szent Erzsébet-templommal dicsekedhet. Bár a templomban több ábrázolásával, sőt egy ereklyével a szent származása, története jól ismert, mégis esetenként előfordul – a homlokzat egy nem teljes latin felirata miatt („Saint Elisabeth Hung...”) – egyes erre utazók kérdésfeltevése: ugyan melyik kínai szent temploma?

A francia föld egy délebbi Szent Erzsébet-ábrázolását (szintén több magyar vonatkozást őrző vidék helyszínén) – gyönyörű vidéken – az Aurillac melletti Saint Simon-templom üvegablakán ismerheti fel az utazó. Ennek a településnek a lankás környezetéből származott az a pásztorfiú, akiből a tudományos ismereteiről ismert II. Szilveszter pápa lett, s aki a krónikák szerint a koronát küldte első szent királyunknak. Ennek emlékére készültek a falakra Szinte Gábor egyedülálló pannói a magyarokkal különösen barátságos település templomába.

Párizs és a francia vidék kiszemelt alkotásaitól továbblépve tegyünk most rövid kitérőt Itáliába. Úgyszólván egész Itáliában – különösen ahol ferences templomok vannak – Erzsébet-ábrázolások sokaságát fedezhetjük fel. Az itteni Erzsébet-vonatkozásokat végképp lehetetlenség számba venni. Az emléket ápoló sok-sok város közül csak két helyszín: Assisi és Róma, egy-egy villanással ragadható itt ki.

Assisiben a Szent Ferenc-bazilika alsótemplomának Szent Erzsébet-kápolnájában az oltárkép Simone Martini alkotása az 1310-es évekből. Az oltárkép-freskó középső alakja Árpád-házi Szent Erzsébet, gazdagon díszített brokátruhában és palástban, királyi koronával a fején. Jobb kezében a nyakáról függő ékszert tartja, bal kezével unokahúgára, Szent Margitra mutat. Szent Erzsébet alakjában a képet megrendelő Mária nápolyi királyné (1285–1323) rejtett portróját láthatjuk, aki nagy tisztelője volt az Árpád-házi szentnek.

Róma: A Santa Maria in Ara Coeli-templom
(Deák Piroska felvétele)

A Santa Maria degli Angeli-bazilika nyugati homlokzatának kapuján lévő fa domborművön is Szent Erzsébetet alakjával találkozunk. A művész ferences szerzetesi öltözetben, fején koronával, ölében rózsákkal ábrázolja.

Assisi Szent Ferenc Múzeumában az 1470-es években készült szőtt képen a ferences rend családfájának egyik ágán ül szerzetesi ruhában Szent Erzsébet, jobbában a lilomos koronát tartja, bal kezével ruhát adományoz.

Rómában, a Capitolium tövében, az „ég oltára felé emelkedő” San-

Árpád-házi Szent Erzsébet-ábrázolás az Ara Coeli-templomban (Deák Piroska felvétele)

ta Maria in Ara Coeli-templomban majdnem mindegyik magyar turista megfordul. A templom főhajójában, az oszlopok fölött ovális képekben szentek, közöttük Árpád-házi Szent Erzsébet ábrázolása látható, Fra Umile di Foligno alkotása 1709-ből.

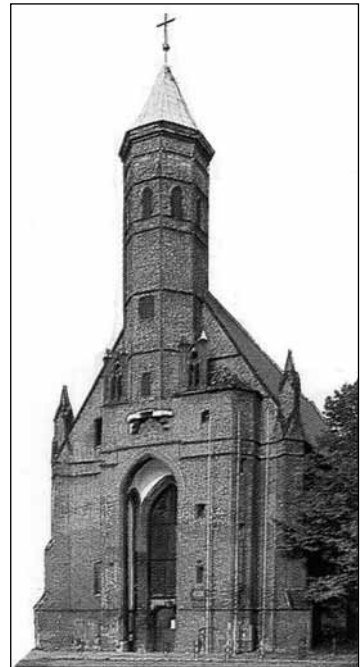
Mielőtt elhagynánk a kontinens partjait, látogassunk el legkedvesebb barátainkhoz, s egyáltalán nem utolsósorban, Lengyelországba. Nagy múltjuk van az először aacheni, majd önálló sziléziai és lengyel alapítású Erzsébet-rendeknek. A hat tartományi központ szervezésével (Nysa, Wrocław, Poznań, Katowice, Torun, Warszawa) működő területekről, itt két, nekünk érdekesebb emléket emelnék ki (Jozefowicz Mátyás és saját gyűjtésem alapján).

Az Alsó-Szilézia központjának számító Wrocławban (Boroszlóban) a városházán a címerek között Corvin-címer díszesleg. (Mátyás 1474. december 8-i itt-tartózkodása és itteni szerződése emlékére.)

E városban már 160 éve működik az Erzsébet-nővérek kolostora. Erről emléklap is született. Még az aacheni nővérek érkeztek ide elsőként. A város egyik látványossága az iparos- és polgármegyed patinás utcáinak közepében álló, XIII. században épült, bazilika stílusú Szent Erzsébet-templom. A műemlékekben oly gazdag épület tornyával együtt jórészt a tűz martalékaul esett, de a közelmúltban befejezett teljes helyreállításával újra építészeti élményt nyújt.

A közeli egykori Solny piactér (ma virágpiac) adott helyet egy, a mi történelmünkben oly jól ismert ferences barát, Kapisztrán János lelkes szónoklatainak. A városban sétálva egy különösen kedves jelenetet ábrázoló mozaik tűnhet fel a Szent József Kórház oldalán: Szent Erzsébet kötényében rózsákat tár elénk.

De tegyünk egy kis kitérőt északabbra, a tengerpartra, a műemlékeiről, kultúrájáról, hajóépítéséről – s nem utolsósorban a szabadságszeretetéről – híres városba: Gdanskba. Ifjabb koromban ebből fakadó nagy tisztelettel érkeztem jó néhányszor – más érzelmeim mellett – ebbe a szeles, tengerparti (akkor még csak mozgolódó) városba, amely magyar emlékekben sem szűkölködik.

Gdansk: A kuruc sírokat is rejtő Szent Erzsébet-templomocska

A felső-hóstátnak nevezett történelmi városrészhez számító negyedben egy Szent Erzsébet nevét viselő kis templom áll. Ez az épület kivételesen érdekes lehet a magyar turista számára, hiszen ide temették Rákóczi több kuruc tisztjét, közöttük a fejedelem udvari marsallját, Vay Ádámot is. Bár többük haló pora 1906-ban hazakerült, emléküik mégis itt maradt. A Szent Erzsébet-templom környékén volt a Rákóczi-emigráció szálláshelye. A bujdosást vállaló fejedelem maga is tartózkodott 1712-ben „Danckában” „Sáros grófja” álnévvel, a Szent Erzsébet-templom közelében. Viharos utazása, hosszú bujdosásának kezdetén, a Szent György nevű angol hajóra való fellépése, Franciaországba való távozása előtt innen búcsúztatták a parton hű emberei.

Rákóczi az itteni templom közeléből érkezett a Balti- és az Északi-tengeren viharokban bővelkedő utazása után Anglia partjaihoz 1712 telén. Megjelenését Londonban Anna királynő (bár a fejedelem lelki nagyságát igen tisztelte) udvarias levéllel elhárította, s ezért Rákóczi a vesztegzár után folytatta útját Franciaországba, ahol a Napkirály fogadta.

Mi azonban most a csatornán átlépve tekintsünk rá a (meglepően sok!) szigetországi Szent Erzsébet-emlékekből – itt is éppen csak kiszemelten – háromra: a Londonban, a Marlowban és a Bishamban felkereshetőkre.

Az érdeklődőknek vagy a szigetre utazóknak tehát itt csak néhány könnyebben elérhető – útitervbe illeszthető – helyszínt említek, éppen csak kedvcsinálóként továbbiak kereséséhez.

London turisztikailag is izgalmas környékén, a Towerrel szemközti oldalon, a Temze déli partjainál járva, a London Bridge tövében meghúzódó Southwark Cathedralban lelhető fel a „The Chapel of St Francis and St Elizabeth of Hungary” felirat. A hídfő tövében a kora középkortól négy változatban épült át a templom. A XII. század elején normann lovagok építettek itt először egyházat. Eredeti neve St. Mary Overie vagy St. Mary over the river, azaz a vízen túli Mária-templom volt. A jelenlegi vaskos épület a XIII. századi átalakításokkal is megőrizte gótikus formáját. Belépve a máig élénken működő, egyházközségi élettől, olykor kórusoktól csengő főhajóba, a szentély mögött találunk egy érdekesen elhelyezett, négytagozatú kápolnasort. Ennek jobb oldali első építménye viseli az említett elnevezést, emlékeztetve a rendalapító Szent Ferencre és harmadrendbeli követőjére, Szent Erzsébetre. A kápolna üvegablakán nincs Erzsébet-ábrázolás, ám az oltár előtti lépcsőn egy táblácskán a kápolna – s egyben a magyar szent – neve szerepel. Ez az épület kívülről, a híd déli lekanyarodó ívéről is igen jól láthatóan a szentélyhez simul. A Southwark Cathedral (a déli part katedrálisa) London egyik legrégebbi egyházi épülete. A templom környéke a Temze-partnak kevésbé csillogó szakasza, de múltidéző, romantikus vidéke turisták számára egyre kedveltebb sétahely. (Egy közeli magyar vonatkozás feltétlenül szót érdemel: a templom mellett, az egykori sörgyári épületek helyén – a Park street 53. előtt – helyezték el a magyarság ügyével együttérző sörgyári munkások incidensét jelző emléket: a Haynau megveretését megörökítő emléktáblát.)

London környékén is sok Árpád-házi Szent Erzsébet-ábrázolásra bukkanhatunk. A közeli Marlow a magyar utazó számára egyik közös hídemlékünk látványával csalogató turisztikai célpont. A Nagy-London nyugati vonzáskörzetéhez tartozó patinás kis városka Clark-hídjáról nevezetes. A hídfőtől kicsit távolabb

álló templom (a híd tövénél tornyosuló All Saints Churchtól alig kétszáz méterre), a St Peter's Church üvegablakán könnyen felismerhető a nekünk oly kedves Erzsébet-alak, amint a koldusnak alamizsnát kínál. (Annak a hídnak közelében járunk, melynek táblája jelzi: „Építette W. T. Clark, aki a Pestet és Budát összekötő hidat is tervezte a Dunán.” 2004 áprilisában a Magyar Magic keretében *A Dunától a Temzéig* címmel kiállításunk nyílt közös múltunk emlékeiből a már említett, a híd melletti All Saints Church Hallban, amelyen Szent Erzsébet angliai képei is szerepeltek!)

A hídtól távolabb eső St Peter's Churchtól elindulva éppen a Clark által épített hídon át vezető úton érkezhünk Erzsébet egy másik ábrázolásához Bishamba. Alig egymérföldnyire – az út jobb oldalán, a Temze-parton – fáktól övezett, erőszerű épület áll, vaskos toronnyal: az All Saints Church Bisham. Az épületnek a hasonló nevű apátság-hoz közel, normann alapokra épített oldalfalán, díszes üvegablakain ismét feltűnik a jellegzetes mozdulat s az ismerős palást. Ahogy belépünk, a bal oldalhajú ablakának látványára megdobban a szívünk, a felirat a hercegnő lábánál: „St. Elisabeth of Hungary.”

Gondoljunk csak bele, egy távoli angol kisváros és környezete máris három ponton őriz magyar vonatkozást!

Ezzel a gondolattal zárjuk csak néhány országot érintő, Szent Erzsébet- emlékeket felvillantó európai utunkat a világnak a legtöbb szentet és boldogot adó Árpád-dinasztia egyik legszebb virágának nyomdokain.

A Temze melletti Bisham temploma
(Messik Miklós felvételei)

Üvegablak Erzsébettel Bishamban

Hörcsik Richárd

Pataki bölcső

Árpád-házi Szent Erzsébet és Sárospatak¹*„az igaz úgy világít, mint fény a sötétben” (Zsolt. 111,4a)*

II. András és Gertrúd királynő házasságából először egy leány, Mária² – 1204 körül –, másodikként 1206-ban a trónörökös, Béla született.³ A királyi pár harmadik gyermeke, Erzsébet 1207-ben született Sárospatakon.⁴ A házaspárnak ezt követően még két fia, 1208-ban Kálmán⁵ és 1210 körül András⁶ született. Gertrúd jó anya volt, halála után fiai – főleg Béla – melegen emlékeztek róla.⁷ II. András további gyermekei – egy leány és egy fiú – a király második,⁸ illetve harmadik⁹ házasságából születtek.

A XI–XIII. században a magyar királyok és királynék élete még nem kötődött egyetlen helyhez. Az ország különböző részein fekvő birtokaikat udvartartásukkal évről évre végiglátogatták. Az Erzsébet születési helyét kutató Kuklay Antal egy érdekes információra hívja fel figyelmünket Patak kapcsán. Az erdőbirtokokon épített magánegyházak – (ecclesia propria), köztük a pataki rotunda – papját (aki nem tartozott a helyi püspök fennhatósága alá, s élvezte a teljes tized jövedelmet) kinevezésével a király jutalmazta, miközben az e tisztséget betöltő királyi káplán más fontos feladatot is ellátott. 1339-ből hoz egy példát, mely szerint az akkori plébános Pál, a király orvosa. Eugoboi Andrásról ugyancsak tudjuk, hogy ő a királynő orvosa. Kuklay Antal felteszi a kérdést: lehetséges, hogy Gertrúd orvosa is a pataki plébános volt, s ezért választotta itteni birtokát a szülés helyszínéül?¹⁰

¹ Megköszönöm dr. Tamás Edit történész-muzeológusnak (MNM Rákóczi Múzeuma, Sárospatak) az önzetlen segítségét és Kuklay Antalnak (a sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemények igazgatója) a témában adott tanácsait.

² 1221-ben II. Aszen János bolgár cár felesége lett, 1237-ben halt meg.

³ IV. Bélaként került a trónra 1235-ben. Felesége Mária, Laszkarisz Teodor nikaiai görög császár leánya. 1270-ben halt meg.

⁴ Egyes szerzők születésének helyéül Pozsonyt (Lásd: Wertner Mór, 1892. p. 438.; Tarczai György: *Az Árpád-ház szentjei*. Budapest, 1930. p. 97.), mások Budát jelölik.

⁵ Felesége a krakkói herceg leánya, Salome volt, gyermekük nem született.

⁶ Több jegyes mellett is feltűnik neve. A források vele kapcsolatban hiányosak, ellentmondásosak.

⁷ Kristó Gyula – Makk Ferenc: *Az Árpád-házi uralkodók*. Budapest, 1988. p. 243.

⁸ II. András második felesége Jolánta francia-latin (bizánci) hercegnő, Auxerre grófnője. Leányuk, Jolánta később I. Jakab aragón király felesége lett.

⁹ A harmadik feleség, Beatrix estei örgrófnő. Egyetlen fiuk István, aki Traversara Erzsébet, majd Morosini Thomasina férje volt.

¹⁰ Kuklay Antal: *Sárospatak, Árpád-házi Szent Erzsébet szülőhelye*. Kézirat. Sárospatak, é. n. [2007.] p. 6–7.

A család harmadik gyermekének, Erzsébetnek születése helyéről – miként az Árpád-ház szentjeit feldolgozó kötetében Tarczai fogalmazott¹¹ – úgy tudja a világ, hogy Pozsonyban született. Középkori íróink, köztük Temesvári Pelbárt¹² és rendtársa, Laskai Osvát¹³ szerint Sárospatakon született. Mindketten ferences szerzetesek. Úgy tűnik, az Erzsébethez leginkább közel álló rend őrizte élete történetét, legendáit Magyarországon. Birtokában lehetett olyan írásműveknek, melyek mára már elpusztultak. Laskai Osvát *Biga Salitus* című háromrészes prédikációs gyűjteményének *Sermones de Sanctis*, 1497-ben megjelent kötetében megjelölte Erzsébet születési helyét: *„Hogy pedig boldog Erzsébet a fentiek szerint kereste és megnyerte Isten kegyelmét, erről ezt olvassuk: Erzsébet, Andrásnak, Magyarország királyának lánya míg Sorospathach-on született és pompában dajkáltatott, minden gyermeked dolgot megvetett, kezdte megkedvelni a jócselekedeteket és megvetni a hívságos játszadozást.”*¹⁴

Árpád-házi Szent Erzsébet
a Schedel-krónika ábrázolásán

Erzsébet szentté avatási perének iratai és az első legendák születése helyét nem említették. A későbbi német életrajzírók munkáiban szerepelt Pozsony, feltehetően azért, mert eljegyzése előtt a türingiai küldöttségnek itt adták át a kisleányt. Erzsébet XIX. századi történetírója – nagyon helyesen – ezt meg is jegyezte.¹⁵ Nem meglepő a források eme hiányossága. A középkor említett századaiban a hercegek és a hercegnők személye csak jegyességük és házasság-

¹¹ Tarczai György, 1930. p. 97

¹² Híres magyar egyházi szónok és író a XV. században. Temesváron született (1435 körül), Krakkóban tanult, belépett a ferencesek rendjébe. Munkái igen népszerűek, több kiadást mértek, s egész Európában elterjedtek. Kódexeink legendáinak nagy része az ő műveiből van lefordítva. Ő e legendák közül az idegen szentekről szólókat Voraginei Jakab (XIII. századi domonkos) nagy legendáskönyvéből merítette, a hazai szentekről szólók egy részében (Szent István, Szent László) magyar szellem nyilatkozik. Vö. Révai Nagy Lexikona XVIII. kötet. Budapest, 1925. p. 113.

¹³ 1450 körül született a Baranya megyei Laskón, 1510-ben halt meg, Budán temették el. Ferences szerzetes. Az ő ösztönzésére készülhetett el a Szalkai Balázs anyagát folytató ferences rendi krónika. Legjelentősebb művei prédikációs kötetei (*Biga salutis*, *Gemma fidei*). Vö.: Magyar Kódex 2. kötet. Budapest, 1999. p. 156–158.

¹⁴ Kuklay Antal, é. n. p. 2–3.

¹⁵ Charles de Montalambert: *Magyarországi Szent Erzsébet története*. Eger, 1862.

kötésük alkalmával került előtérbe. Születésük körülményeiről, gyermekkoruk eseményeiről csak jóval később keletkezett legendák „tudósítanak”. Ez történt Erzsébet esetében is. *„Születésekor a magyar bányák igazgatója Klingsor Miklós, akit mint szerelemdalost, tudóst és titkos művészt egyaránt becsültek I. Hermann türingiai őrgróf udvarában tartózkodott Eisenachban s itt – a hagiographusok¹⁶ szerint – Erzsébet születésének éjjelén a csillagokból annak az őrgróf fiával, Lajossal, való egybekelését megjövendölte volna. Ez az őrgrófi udvarnak nagy örömet okozott... Klingsor azután, hogy Eisenachban elvállalt kötelezettségeit – néhány szerelemdalos közt felmerült ügyben ugyanis választó bíró volt – teljesítette, visszatért Magyarországra s hihetőleg ő figyelmeztette II. Andrást és nejét Gertrudot Erzsébetnek a türingiai trónutóddal leendő egybekelésére.”¹⁷*

A 800. évfordulót ünneplő Magyarországon a középkori forrásokban leírtakra s a hagyományokra hivatkozva Szent Erzsébet szülővárosaként Sárospatak került előtérbe. Mit jelentett Patak s vidéke Erzsébet születése idején?

III. Béla király P. Mesternek – közismertebben Anonymusnak – nevezett jegyzője által 1200 táján keletkezett Gestája¹⁸ a honfoglalás korát idézte történeti művében. Valójában *A Magyarok cselekedei* nem a IX. századba kalauzolta olvasóit, hanem saját kora politikai földrajzának és birtokviszonyainak bemutatása munkája. Vidékünk története szempontjából a legfontosabb megállapítása, hogy 1200 táján az újhelyi Sátorhegytől a Tolcsva-patakig (Olaszliszkaig) terjedő terület már a XI. század derekától (I. András király szerezte meg) összefüggő királyi birtoktömböt alkotott. Ez összefüggött egyrészt a királyi vadászatokkal, másrészt a királynék itt-tartózkodásával. Anonymus természetesen azon törekvésében, hogy saját korának viszonyait visszavetítse Árpád korába, nem tett említést az 1200 körül már bizonyára létezett településekről; *„igaz e negatívumból sem következnek semmi, minthogy a városelőzmények általában kívül rekedtek látókörén”*.¹⁹

A város mai plébániatemploma szomszédságában 1965-ben tárták fel a különleges jogállású – ‘parochia exempta’ –, Szent Mihály arkangyal tiszteletére felszentelt körtemplom alapfalait. Szűcs Jenő nem zárta ki annak lehetőségét, hogy e templom körül, azaz a Pataknak nevezett település magvában kiváltságolt elemek élhettek ebben az időben. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy 1221-től már igazolható ilyen nevű település, a *„villa Potok”* megléte.²⁰

Egy 1201-ben kelt királyi rendelet vidékünkhöz kapcsolódik. *„...Valóban megfontolva ami tisztünkben fekszik Patak hospeseinek, kik Szent Miklós egyházához tartoznak, megengedjük, hogy az itt meghatározott szabadság oltalmát élvezzék, elhatározván, hogy nemzetségünk szokása szerint maguk közül választott elöljáró ítélezzék felettük olyformán, hogy az ügyek nehézségéhez képest, ha ez nem volna elegendő, a nádornak vagy királynak ítélete alá essenek s világi ügyekben más bírások ne legyenek sőt mind a terheknek*

¹⁶ Hagiográfia: görög eredetű szó, a szentek életének leírása.

¹⁷ Wertner Mór, 1892. p. 438–439.

¹⁸ Anonymus, 2001.

¹⁹ Szűcs Jenő, 1993. p. 4–5.

²⁰ Szűcs Jenő, 1993. p. 5.

és adóknak kezelését nekik általában átengedvén, hogy akiknek közülük örökösük nem lennének, végrendelkezési szabadsággal búrjanak és a leányokra, fi és leányunokákra, vagy bárki mást örökbe fogadván javaik összessége átshállíttassék. Ezenkívül, hogy rajtuk, kik királyi oltalom alatt állanak, ő vagy köznemesek semmi sérelmet el ne kövessenek és mindaz amit megelőző királyok tekintélye az ő hasznukra ésszerűen megállapított szigorúan tartassék meg. Hogy tehát ezen a mi jótéteményünknek valósága feloldhatatlan erővel búrjon a jövőben pecsétünkkel jelen levelünket megerősítettük.”²¹

A Szent Miklós egyházánál lakozó pataki vendégtelepesek (*hospites de Potok*) számára Imre király által kiadott 1201. évi kiváltságlevelet „Sárospatak városprivilegiumaként” emlegeti nemcsak a helytörténeti irodalom többsége, hanem gyakran a tudományos irodalom is.²² Szűcs Jenő nem zárta ki ugyanakkor, hogy az említett oklevél tágabb értelemben ne tartozna Sárospatak előtörténetéhez. Ha ugyanis *hospites de Potok* éltek másutt is, például Olasziban, akkor a fogalom tágabb tartalmával számolhatunk, úgy, miként Anonymusnál „az egész föld (*tota terra*) a Sátorhalomtól a Tolcsva folyóig”. A település, „*villa Potok*” említése 1221-ből ismert. Királyi támogatással, a szőlőművelés és a kereskedelem révén, a hospesek által városias fejlődésnek indult, melynek velejárója a koldulórendek megtelepedése. 1230 körül IV. Béla alapította a város alsó, déli részén a domonkosok templomát, kolostorát, s kolostori iskola is működött itt. A ferencesek a város felső, északi részén emelték templomukat, kolostorukat. IV. Béla donatiójaként, a Boldogságos Szűz tiszteletére. 1261-ben már írott forrás említette.

A rotunda szomszédságában kellett állnia a királyi udvarháznak. Ez az épület lehetett a lakóhelye a XIII. század elején is az idelátogató királyi családnak, esetünkben Gertrúd királynénak s kíséretének. Valószínű, hogy erre a telekre, udvarházra utalt egy jóval későbbi – 1577-es – tanúvallomás, mely az egykori város „alsó” – déli – részén összeírt tekintélyes földesúri építményről beszélt.²³ Az 1567. évi urbáriumban is azonosítható ez az épület, ‘*domus dominis terrestribus*’-ként leírva.²⁴ A jezsuiták XVII–XVIII. századi telekkomplexumán, a mai római katolikus plébánia telkén kereshetjük az Árpád-kori királyi udvarházat, amely a Bodrog partja fölé emelkedett („*in littore*’ – 1529) és a híd közelében állt (1577). Az udvarházat Patakon is kiszolgáló népek vették körül, nem feltétlenül az épület szomszédságában.

²¹ Imre király 1201. évi privilegiuma *hospites Potok apud ecclesiam sancti Nicolai commorantes* számára V. István 1272. évi átiratában, s IV. László mindkettőt átiró és megerősítő 1285. júl. 18-i oklevelében maradt fenn. Vö: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Szerk.: Szentpétery Imre. Budapest, 1923–1943. 194, 2150, 3369.

²² Szűcs Jenő, 1993. p. 5.: „Ez az oklevél azonban sem nem városprivilegium, sem nem Sárospatak privilegiuma. A legkorábban ismert magyarországi hospes-kiváltságlevélről van szó, melyet azonban a »Patakhöz közeli Olasz falu« lakosai (*cives et hospites/hospites seu cives de villa Olozy prope Potok*) írtak utóbb és erősítették meg a maguk számára (1272, 1285).”

²³ Szemben a „felső” várral, azaz a Szél-dombon feltárt, hécei kúriával. MOL Kam. Arch. 1/2. Fol. 101.

²⁴ Szűcs Jenő, 1993. p. 18–19.; MOL U et C 43/36 fol. 1/v.

A korai királyi magánuradalmak általában erdő- és szőlővidékekre estek. A vadászatok s a bor az udvarházak életéhez kapcsolódott (Szöllöske,²⁵ Poklospataka²⁶). A királyi uradalmak élén a *comes*, az ispán állt. Megkülönböztetésül a várispánságoktól vagy a vármegyéktől erdőuradalomként nevezi e szervezetet a történeti irodalom, utalva arra, hogy a birtokszervezet jellegét egy-egy összefüggő erdőség adta meg. Az ispáni szervezetet a XII. században nyerték el az uradalmak.²⁷ 1219-ben fordult elő először a pataki ispán (*comes de Potoc*) tisztsége, neve is ismert, Gergely. Utódát, Farkast 1221-ben említette forrás.²⁸ A pataki ispánság királyi magánuradalom, nagy erdőség tartozott hozzá, nem várispánság, vár 1260 előtt nem tartozott hozzá, várjobbágyok, várnépek nem voltak. Minden erdőuradalomnak megvolt a magterülete, korai falvak csoportja mezőgazdasági termelésre alkalmas folyóvölgyekben (később hospes telepítések, városképződés színtere), ez biztosította az udvarház ellátását. 1200 körül a pataki erdőuradalom a Ronyván túli területtől az Olaszliszkánál található Mészies birtokig húzódott, messze benyúlt a Bodroghköz területére, amely erekben és halastavakban bővelkedett, északon hegyekkel jól megjelölhető határa.²⁹ A királyi udvar időnkénti itt-tartózkodása feltételezte szántók, udvarnokok, tárnokok, iparosok (kovácsok – Kovács patak,³⁰ Kovácsi³¹), pecérek, agarászok, solymárok, erőőrök (erdőóvók: Végardó) jelenlétét. Írásbeliségünk körülbelül 1200-tól szolgál bővebb információkkal, így a felbukkanó adatok inkább esetlegesek, mint pontos dátumra utalhatnak.

Erzsébet születési helyét bemutatva, a következő kérdés a keresztelésének helyét kutatja. Tarczai³² a következőképpen vélekedik: *„Innen vitték 1207 nyarán Budára, a mai Ó-Budára, ahol akkor már szintén volt királyi vár s ahol a nagy fényvel épült régi Szent Péter-székesegyházban megkeresztelték.”* Kuklay Antal is hasonlóképpen vélekedik: *„A keresztelési szertartás igen nagyszerű volt. A kisdedet mennyezet alatt vitték az egyházba, mely mennyezet legszebb volt mindannyi között, melyeket Budán a keleti fényűzés egyik akkori színhelyén látni lehetett.”*³³ Sz. Jónás Ilona életrajzi kötetében nem említette életének ezt az eseményét.³⁴ Egy megjegyzés idekiváncozik. A korabeli egészségügyi viszonyok, közlekedési lehetőségek felvetik a pataki keresztelés lehetőségét. Vajon elindult a kereszteleetlen csecsemővel a hosszú

²⁵ Györfy György: Az Árpád-kori szolgálonépek kérdéséhez. In: Történelmi Szemle 15. 1972. p. 277–278.

²⁶ A hordó készítéséhez szükséges szurkot előállító szolganépek laktak ott. Vö: Szamota István – Zolnai Gyula: *Magyar oklevél szótár*. Budapest, 1902–1906. p. 775.

²⁷ Mályusz Elemér: *Turóc megye kialakulása*. Budapest, 1922. p. 4.

²⁸ Szűcs Jenő, 1993. p. 22–24.

²⁹ Szűcs Jenő, 1993. p. 25–56.

³⁰ *'rivulus Kuach'* Makkoshotyka környékén, 1262. évi határjárásban. *Árpád-kori Okmánytár XI. kötet*. Közzéteszi Wenzel Gusztáv, Pest, 1860–1874. p. 518.

³¹ *'Koachy'* – 1282-ben Újhely közelében. *Árpád-kori Okmánytár IX. kötet*. p. 391.

³² Tarczai György, 1930. p. 97.

³³ Kuklay Antal, é. n. p. 2.

³⁴ Sz. Jónás Ilona: *Árpád-házi Szent Erzsébet*. Budapest, 1989.

útra a királyné, amikor itt helyben adott volt egy templom, mely kegyura éppen az uralkodó?

Erzsébet csak négy évet töltött Magyarországon anyja s családja oltalma alatt. Erről az időszakról csak a magyar legendárok tudnak. *„Az első szó, amelyet ki- ejtett, Szűz Mária neve volt, első imádsága az Ave Maria. Még meg sem értette, hogy mi a nyomor s már végtelen könnyörületességét tanúsított a szegények- kel szemben.”*³⁵ *„Mikoron esze kezdött megnövekedni, olly nagy malasztot ada neki az Úr Isten, hogy mindenek csodálkoznak vala rajta. Mert láttyák vala, mi- képpen gyorsan fut, siet az szent egyházhoz, melly ájtatosan hall misét, melly nagy gondot visel az szegényekről.”*³⁶ A külföldi legendák a rózsacsodát a wart- burgi évekre teszik, Tarczai II. András udvarában meséli a történetet.³⁷

Környezetének megítélése különböző anyjának, Gertrúdnak viselkedéséről. Egyrészt jó és gondos anya volt, másrészt szertelen pazarlását, s azt emelik ki, hogy a magyar királyi udvar célja szerint legragyogóbb pompájában tün- dököljön a külföldiek szemében. II. Endre politikából pazarolt, a királynét a gazdagság tette bőkezűvé. II. András apjának, III. Bélának gazdagságáról van- nak ismereteink. Mindemellett említsük meg, hogy a magyarországi arany- és ezüstmányászat II. András korában kezdett fellendülni. II. András politikai céljai is gazdagságához méltóak voltak: „világuralmi tervei” érdekében gyermekeit távoli királyságok (Aragónia, Bulgária, Örményország, Nikaiai Császárság) ural- kodóházainak tagjaival házassította össze.³⁸ Második leányát, Erzsébetet a türin- gjai uralkodó, Hermann őrgróf örökösével, Hermannal jegyezte el.

A kor szokása szerint szülei fiatalon döntöttek gyermekeik sorsáról, Er- zsébet négyéves az eljegyzéskor. Gertrúd királyné testvére, Egbert bambergi püspök lehetett a házasság közvetítője. Az őrgróf az előkelőnek s gazdagnak származó magyarországi menyasszonnyal akarta helyrebillenteni zilált anyagi helyzetét s politikai hatalmát. Szüksége volt egy „királyi hozományra” és a ma- gyar király támogatására.

Hermann őrgróf 1211-ben fényes követséget küldött a gyermek hercegnő- ért. A németországi források részletesen tudósítanak az eljegyzés körülményei- ről. A küldöttség egyik tagja, Bertold káplán így számolt be az eseményről *Vita Ludovici* című művében: *„A követség nagy pompával kerekedett útnak... Ahol csak átvonult az egyes országokon, mind oda-, mind visszaúttjában nagy tisz- teletet és udvariasságot tanúsítottak iránta. Így érték el Pozsony megerősített királyi palotáját. Itt nagy tisztességgel és örömmel fogadták őket.”*³⁹

A „kis menyasszony” a leánykérést követően a wartburgi várba került. A kor- ban szokás volt, hogy a menyasszony jövődő férjével együtt nevelkedjen, ezért tehát Erzsébet német környezetben nőtt fel, elsajátítva új hazája nyelvét, szo- kásait, megismervén rokonságát. Erzsébet az elvárásoknak megfelelően fényes kísérettel és kincstárnyi hozománnyal érkezett. A gyermek hercegnőt számos magyar úr, asszony, szolgaszemélyzet kísérte el türingiai útjára.

³⁵ Tarczai György, 1930. p. 100–101.

³⁶ *Érdy kódex*, 1524.

³⁷ Tarczai György, 1930. p. 101.

³⁸ Bertényi – Diószegi – Horváth – Kalmár – Szabó: *Királyok könyve*. Budapest, 1997. p. 47.

³⁹ Kuklay Antal, é. n. p. 1–2.

Gertrúd királyné királyi bőséggel állította össze a kisleány útipoggyászát, férje és a kincstárnok pedig a menyasszony nászajándékát.⁴⁰ Berthold káplán aprólékosan beszámolt a hozományról is: számtalan arany- és ezüstserleg, drága kapcsok, koszorúk, koronák, ékkövekkel díszített, szépen domborított boglár, övek, szalagok, prémes öltözékek, aranyláncok, arannyal átszótt terítők, gyűrűk, selyem s bársony. Ezenkívül ezüsből vert ezer márkát, s egy ezüst fürdődézsát, hogy abban fürödjön a leánya, hozott a kíséret. Ehhez fogható drágaságot s ékszert – mint amit a királyné küldött a leányával – még nem láttak Tübingiában.⁴¹ Hermann őrgróf és felesége fogadta új hazájában a menyasszonyt, ahol hamarosan megtartották az ünnepélyes eljegyzést. Erzsébet az irodalom- és zenekedvelő őrgróf és buzgón vallásos felesége mellett jó nevelést kapott. Új hazájában életét a játék és a tanulás töltötte ki, együtt nevelték jegyese húgaival.

A tübingiai udvar I. Hermann tartományi gróf idején a német udvari irodalom központja volt. Az udvari élet, a lovagi szellem, amelyben Erzsébet nevelkedett, nem maradt hatás nélkül személyiségére. A szépség, az igaz öröm szeretete, a nagylelkűség, fellelhetők a szent tetteiben, ami bizonyára szerepet játszott abban, hogy az élete boldog korszakának eseményeit annyira átszövik a lovagi szellemből táplálkozó legendák, amelyek harmonikusan illeszkednek kegyességének gesztusaihoz. Erzsébet lelkét korán megérintette a fényűző udvar és a szegény nép nyomora között húzódó óriási különbség.

Erzsébetet, már gyermekként súlyos csapások érték. 1213-ban anyja haláláról kapott hírt, 1216-ban jegyese, 1217-ben a jótevőjeként számon tartott Hermann őrgróf halt meg. Erzsébet jövője bizonytalanná vált. Egyetlen vigasza maradt, az őrgrófság örököse, Hermann testvére, Lajos. A hét évvel idősebb Lajossal 1221-ben keltek egybe. A házasság megszilárdította Erzsébet helyzetét az udvarban. Lehetőséget és hatalmat kapott, hogy olyan hercegnőként uralkodjon, aki megfelel a világi körülményeknek és az egyházi ideáknak. Erzsébet előkelő származása ellenére nem vált a pompa és a gazdagság rabjává. Ellenkezőleg, a keresztény uralkodónő egyházi ideálja fogalmazódott meg Erzsébet vallássosságában. Szerzetesi erények ékesítették: a türelem, a szerénység, az alázatosság.⁴² Például első gyermeke, Hermann születése után (1222) halál-

Árpád-házi Szent Erzsébet
és Tübingiai Lajos szobra

⁴⁰ Dümmerth Dezső, 1977. p. 389.

⁴¹ Wertner Mór, 1892. p. 439.

⁴² Sz. Jónás Ilona, 1989. p. 70.

ból menedékhelyet alapított. Második gyermeke, Zsófia (1224) világrajöttét 28 ágyas kórházzal hálálta meg. Legkisebb gyermeke, Gertrúd, már férje halála után jött világra.

Eközben apja, II. András teljesítve korábban tett ígését 1217–1218-ban keresztes hadjáratot vezetett a Szentföldre. 1221-ben négy főurat küldött Wartburgba, hogy a tőle tíz éve elszakadt leányát és urát meghívják Magyarországra. Az ifjú pár nemsokára magyar földre utazott. Erzsébet gyakorlott lovas volt, nem okozott számára gondot a hosszú út. Felkereste Budát, anyja sírját Pilisszentkereszt ciszterci apátsági templomában. Erzsébet és férje hazaérkezésének pillanatát örökíti meg Varga Imre szobra Sárospatakon a plébánia-templom előtt.

Szent Erzsébet női eszményként teremtett kultuszt a királyi dinasztiákban s a laikus tömegekben. Kultuskörébe tartozik a névadás hagyománya is: IV. Béla róla nevezte el leányát, így fejezve ki tiszteletét. Röviddel Erzsébet szentté avatása után a Patakon megtelepedett domonkosok építettek kolostort. Templomukat 1238-ban Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére szentelték fel. A XIII. században Patakon letelepedett ferencesek körében is valószínűleg elterjedt Szent Erzsébet kultusza.⁴³ A XIV. században Sárospatak megszűnt a királynék városa lenni. Az Anjou-korban a fejlettebb pénzgazdálkodás már feleslegessé tette a királyi s királynői udvar vándor életmódját. Az uradalom magánföldesúri birtok lett, a Perényi, majd a Pálóczy család tulajdonában. A város új, gótikus, XV. században épült plébániatemploma azonban örökölte a királyi kápolna kiváltságait.

A középkori városi plébániatemplomok szomszédságában ott volt az iskola. Az 1968-ban zajlott régészeti ásatás feltárta a pataki plébániaiskola maradványait. Ebben az iskolában tanult Kisvárdai László rektorsága alatt 1490-ben a mátészalkai csizmadia fia, László. A később Szalkai Lászlóként ismert főkancellár és esztergomi érsek mestere Krakkóból hozott kódexéből hat füzetbe másolta le a tananyagot.⁴⁴ Kiegészítette azt mestere magyarázatával is. E Szalkai-kódexként ismert tankönyv részletes kalendáriumot is tartalmaz, a naptárszámításhoz szükséges betűjelekkel és a szentek ünnepével. Szalkai a nagyobb ünnepeket – a templom védőszentjének ünnepét – piros tintával írta. Ugyancsak piros tintával íródott Szent Erzsébet november 19-i ünnepe. Ez nem volt országos ünnep és egyáltalán nem szerepelt a jegyzet forrásában. Eszerint Szent Erzsébet ünnepét kötelező ünnepként ülték meg a pataki hívek a középkorban. Így őrizték a szent pataki születésének emlékét.⁴⁵ Ebben az időben íródott a korábban már említett Laskai Osvát-mű. A ferences szerzetesek Erzsébetet saját rendi szentjükként tisztelték. Laskai Osvátnak fontos volt Erzsébet kultusza, különösen szülőhelyén, ahol rendjének kolostora is működött. 1499-ben VI. Sándor pápa Laskai Osvátnak címzett – akkor ő a rend vikáriusa – levelében erősítette meg rendje régi kiváltságait s rendelte el Szent Erzsébet ünnepének megtartását a testvérek számára.⁴⁶

⁴³ Kuklay Antal, é. n. p. 9.

⁴⁴ Mészáros István, 1972.

⁴⁵ Kuklay Antal, é. n. p. 8.

⁴⁶ Uo. p. 9.

Szent Erzsébet ünnepét 1670-ben vették fel a római naptárba (november 19.), amikor ereklyéit áthelyezték. 1969-ben ünnepét visszatették november 17-ére, halálának napjára. Magyarországon megmaradt az eredeti, a november 19-i dátum.

A patakiak és a vár birtokosai a későbbi évszázadokban is őrizték Szent Erzsébet emlékét. A Windischgrätz család házi kápolnáját az ő tiszteletére szentelték fel a XIX. század hetvenes éveiben, oltárképét Franz Eybl festette. A kápolnát évente egyszer, november 19-én megnyitották a városiak számára a szentmise alkalmából. Az 1996-ban újraszentelt Árpád-házi Szent Erzsébet-kápolna minden évben pünkösdkor és Szent Erzsébet napján várja szentmisére az imádkozókat. A külső vár utcája is Szent Erzsébet nevét őrzi, miként az 1996-ban alakult Szent Erzsébet Történelmi Társaság is, mely a szent életének, eszmeiségének ápolása, megőrzése céljából jött létre. A Történelmi Társaság és a Szent István Társulat összefogásával fordították s adták ki a Szent Erzsébet életére vonatkozó XIII. századi forrásokat.

A város plébániatemploma őrzi Szent Erzsébetnek az admonti bencés kolostorból idekerült ereklyéjét. 1993-óta a város kétnapos ünneppel emlékezik nagy szülöttére. Pünkösd vasárnapján korhű ruhába öltözött történelmi menet vonul a városban, felidézve Szent Erzsébet életét. Pünkösd hétfőjének ünnepi szentmiséjét, hagyományosan Seregély István egri érsek celebrálja, a környék papsága és nagyszámú zarándok részvételével. Ezt körmenet követi az ereklyével.

Szent Erzsébet a feleségek, a fiatal anyák, a ferences harmadrend és a szeretetszolgálat, a Karitász védőszentje. Nemcsak hívók számára példa alakja, hanem minden humánusan gondolkodó ember számára is.

Árpád-házi Szent Erzsébet
Sárospatakon őrzött ereklyéje

Részlet a szerző „Bodrog partján van egy város...” (Tanulmányok Sárospatak történetéből) című, a Napkút Kiadónál megjelenő könyvéből.

Bánki Éva

A lovag meséje

Egyszer egy lovag fontos küldetésben járt: egy levelet kellett elvinnie a mainzi érseknek. Szépen sütött a nap, álmos nyári délután volt, mikor is egy kőfal mellett különös madárhangokra lett figyelmes. Megállt egy percre (hiszen minden küldetés ráér – minek is sietne?), és fülelni kezdett. Sok hangot felismert – fülemülét, rigót –, ám volt egy különös madár is, amelyik a dalával elbűvölte a lovagot. Bekopogott a kertkapun.

Várt, várakozott, mígnem egy ősz szakállú, titokzatos öregember jött elé. – Hogy mersz ide belépni, fiam? – kérdezte. – Nem érzed, hogy már a túlvilágon vagy? – Meghökken a lovag: – Ma reggel egészségesen, frissen indultam, hogy elvigyem ezt a levelet Mainzba. Hogy lennék én a túlvilágon...? Láthatod, kard van a vállamon, és a ruhám még piszkos az út porától... – Jól mondd – felelt az öregember. – Néha meg se kell halnunk, hogy a másik világban is otthon legyünk.

A lovag fel-alá sétálgatott a virágzó kertben, de azt a különös hangú madarat most is csak a távolból hallotta. A fehér ruhás öregember, mint akinek dolga támadt, hirtelen eltűnt a fák sűrűjében. A lovag bágyadtnak érezte magát, de csak ment tovább, a madárhang irányába. Az ösvények, bokrok ugyanolyanok voltak, mint a környék akármelyik kolostorában, ám ebben a különös, borostyánszínű fényben minden lépés nehezebbre esett. Letelepedett hát egy csörgedező patak mellé. – Mégsem lehet ez olyan kert, mint a többi – gondolta töprengve. – Mintha ebben a kertben meg-

feledkeztek volna az időről: egyszerre nyílik a vadrózsa, a nárcisz, az orgona – ki látott még ilyet!

Mintha a fény is egyszerre áradt volna fentről és lentől. Furcsa bágyadtságot érzett, lehajolt, és kortyolt a patak vizéből. Ekkor érezte meg, hogy valaki figyel.

– Vajon ki lehet az? – töprengett a lovag, és körbepillantott. Szitakötők reszkettek a fényben, virágillattól fűszeres szélroham rázta meg a bokrokat. A különös madárhang most a fák közül hívogatta.

Bár bágyadtnak érezte magát, a lovag felkelt, és ment tovább, ahogy a szélroham vagy a madárhang parancsolta. – Mit tegyek...?, mi történik most velem...? – töprengett. De csak ment tovább, mintha az ösvényeket a Gondviselés terítené a lába elé. Egy hófehér szökőkút várta az út végén, amely oly kecses, oly gyönyörűséges volt, mintha nem is kövekből, hanem hangokból formáltak volna.

– Most jól figyelj! – mondta az öregember, aki újra ott termett az oldalán, és úgy szólt hozzá, mintha gyerekkorától ismerné. – Én bűnös vagyok! – nyögte a lovag. – Felfrissült a lelkem ebben a kertben, ám tudom, hogy embert öltem, hogy paráznalkodtam. Boldogabb lennék, ha kegyelmed kiengedne innen. Értsd meg, szennyesek érzem magam. Félek.

Az öregember elmosolyodott, és a szökőkút vizéből egy cseppet a lovag szemébe freccsentett. – Ha akarsz, menj, senki sem tartóztat. A lovag előrehajolt és belenézett a kútba. A víz mélyén mozaikképek sorakoztak. De

micsoda képek! Milyen mesteriek! Olyan színesek és varázslatosak, hogy a lovag minden félelmét elfelejtette. Az elsón egy picinyke kislány vesz búcsút a szüleitől, míg a következőn ugyanezt a kislányt már egy sziklára épült várban látta. Ám a többi képecske – ahol a színek nem voltak ilyen élesek – egészen zavarba hozta a lovagot. Mintha egy fiatal lány álmait látná – csupa olyan titkot, amit a nők nem bíznak a férfiakra. De hátra voltak az utolsó mozaiklapok.

Milyen keveset tudtam eddig Lajos gróf hitveséről – suttogetta a lovag, aki a képekről már felismerni vélte Erzsébetet. Aztán látott egy különös öregembert is (gyöngyöket, drágaköveket fontak a szakállába), aki kelet felé, egy fényes csillagra mutogat. Máshol a serdülő Erzsébet száguldozott vad csikókon. A következő jelenet pedig igazán ismerős volt: a grófnő kenyeret visz a kosarában, a férje megállítja, és a kenyerek rózsákká változnak. – Látod – súgta az öregember –, a szentség nem szorul magyarázatokra.

A lovag furcsa bódulatot érzett, mintha a csodás szökőkútban maga a kert is tükröződne. A mozaikképek között meglepve ismerte fel Frigyes császárt, aki mint ifjú szerelmes térddepelt Erzsébet lábainál, ám lám csak, az özvegy grófné szégyenlősen elfordítja arcocskáját. A távolból harangzúgás, ünnepi lárma hallatszott.

A képek hullámoztak, mintha csak a szél kergetné őket. Az utolsónál vérvörösre festette a kutat a mozaiklapok ragyogó fénye. – Most avatják szentté Erzsébetet – suttogetta a lovag, és nemcsak a harangokat hallotta, de még a könnyecskéket is látta a császári völegény orcáján. Tömjénfüst szállt fel a kútból, a képen lobogtak-áradtak a zászlók, és a lovag látta, hogy Frigyes császár a püspökökkel együtt a

vállára veszi a koporsót. A drapériák fölött egy repülő ágyon ott mosolygott Klingsor varázsló.

Különös zene áradt a kútból. A lovag, akit percek óta ájulás környékezett, csak annyit tudott sóhajtani: – Erzsébet, én úrnőm. Én is az ő útján akarok járni!

– Ez az út Erzsébeté volt – mondta az öreg. – Mindenkinek a sajátját kell megtalálnia.

A lovag kábán ébredt. – Nem emlékszem, hogy elaludtam volna – töprengett zavartan.

Néhány perc múlva rálelt a lovára. Megnyugodott, amikor megtapogatta a köpenye ujjában őrzött pergamentekercset, és már indult is tovább a mainzi érsekhez, ahogy megbízták, ám egész úton megmagyarázhatatlan módon álmosnak érezte magát. Szépen sütött a nap, a parasztok vidám arccal jártak-keltek az aratás után – de a lovagnak semmi sem esett jól: sem a kenyér a fogadókban, sem a gyümölcs az út mentén. Valami betegség lappang bennem, gondolta.

Barna ruhás szerzetesek jöttek szembe, és csodák csodája, az énekük a kertben hallott hangra emlékeztette. Ez az! – jutott eszébe a különös madár. A szerzetesek mögött anyák haladtak púpos, vak gyerekekkel, egy őrült kötőféken és a legvégén egy sánta, aki bukdácsolva zárta a menetet.

Visszafordult a lován, és megkérdezte, melyik szenthez igyekeznek. – Thüringiába, Erzsébethez – felelt a sánta. A lovag megrázkódott, mert eszébe jutott az álombeli nóialak, de akárhogy is törte a fejét, nem tudott visszaemlékezni minden részletre.

Ám ahogy átkelt a Rajnán, eszébe jutott, mit is mondott a fehér ruhás öregember. Talán Erzsébet hívott álomban magához, talán nem

feleltem meg neki? – töprengett, és megértette, miért érez a szíve mélyén napok óta keserűséget.

Végre elfogyott az út, és megérkezett Mainzba, ahol rögvést kihallgatást kért ura nevében az érseki palotában. Míg várakozott a nagyteremben, hallotta, ahogy keletről jött követek valami pogány veszedelemről dadognak. – Magyarok – súgta az egyik pfalzi követ –, valami tatárok rohanták le országukat. – De a lovag nem nagyon figyelt, csak téblábolt a fogadóteremben és a többi követtel együtt mustrálgatta a híres kárpitokat, díszfegyvereket.

Az érsek úr őkegyelmessége azonban hamarosan magához rendelte. – Mi hírt hozott nekünk? – kérdezte barátságosan. Átvette a levelet, feltörte a pecsétet, végigolvasta, aztán huncutul elmosolyodott. – A mi barátunk, ez a derék lovag véletlenül egy szerelmes levelet adott át nekem. Felolvasom, mi is van benne – mondta hamiskásan az udvaroncoknak. – *Ha te is velem akarsz élni, én is veled akarok élni. Elisabeth.* Ennyi áll a levélben – szólt, és visszaadta a pergamentekercset.

A lovag sarkon fordult, és most már tudta, mit kell tennie.

Szent Erzsébet alamizsnát oszt. Franz Eybl (1806–1880) festménye a sárospataki Vörös Torony kápolnájában (Benyik Béla felvétele)

Lászlóffy Csaba

I. AZ angyalok relatív örökkévalósága

(Prelűd)

Szállj magadba! – mondja és rám sandít.
Egy titok után kutat, amelyre csupán egy
másik titok (az övé) adhatna magyarázatot.
Keserű füst kaparja torkomat, elől az
udvarban kerti gázt égetnek, kicsípett új-
pulgárok sietnek el fintorogva a kapu előtt.

A nappalok vagy az éjszakák hátborzongatóbbak?
Csak azt tudom, hogy az értelmetlen önsanyargatás
felér egy Árpád-házi Fekete Mágiával. A nyúlós rém-
álmok aggasztóbbak a hétköznapi halálfélelemnél.

2. Apokrif időtlenség

*Az ötödik keresztés- s az x-edik világháborút
gyászoló Szent Erzsébet emlékének*

Szent csontok barlangja fölött
örkődő ördögök.

Galád magasság, galád mélység.
Örök.

Szenvedő papírcokat
bevérző kétség.

3. A születés – A szálfá

„Jöttek sorsok, elrendeltetések”
(Bözödi György)

Mérd az erdőt, Erdőelvét,
hallgatagon – olykor elvét
egy-egy fát a balszerencse;
mennyi orzás! Lesz, ki mentse
édesapánk fáját, földjét?
Szakadék-tetőn a Tölgyét,
kibe, láncsörgetve, félve
le-lepillantva a mélybe,
jeleket vertünk: mint sebzett
testű Megváltó derengett
messzire. Ős-inger hajtott:
menteni vele a martot
s minden fakoronát, görcsös
ágot!... Azóta is üldöz
a lelkünket fogva tartó
honvágy.

Osztották bár sajjó,
makktól duzzadó vagy senyvedt
erdőinket – odaveszhet
százszor hitvány tested s testem
ráadásként –, nem felejttem
azt a lázban égő, áldott
ifjú-szálfá-szabadságot.

Élet híján ma is védem
ősi pogány menedékem.

4. Imre herceg halála – (Kóda)

Csak most, még most az egyszer
(háborodik a képzelet s az elme?)
nézz át hozzá Európa felett
te, 47-es földrajzi övezet
népe, nyelve s örök szerelme.

Makkai-Kiss Nóra

Haj Kicsi Asszony balladás megkövülése

Haj Kicsi Asszony súgjad
 „Havas Krisztus kereszt az erdőn”
 forróságod hűteni ez maradt
 Haj kicsi Asszony szaladj
 Örökséged számbavenni ennyi
 lelked iramát nem bírhatja senki
 Férfi nem menekít meg
 minden erejével nem óvott Lót hogy visszanézz
 és az előtted haladó Orpheusz
 lángoló szerelme sem óvta Őt
 hogy visszanézz
 Haj Kicsi Asszony
 elvesztél
 Haj kicsi Asszony
 féltsd magad
 az idő elragad
 a múlt megmarad
 Míg Te az időtlenben
 féltettél másokat
 szitált mákonya rádragadt
 egy vágyott szerelemnek
 hol együtt a Létező Egyben
 Éros -Agapé- és Philia
 Haj kicsi Asszony
 bújhatsz már fergetegbe
 zivatar fellegekbe
 zakatolhat szívedben
 örökérvénnyel a Végtelen
 Haj kicsi Asszony
 milliónyi fék van
 beépítve végzetedbe

Hajkicsi asszony dana-dana
 döngnek a döglegyek
 hajadhelyett hajadban
 nem jött az Értő
 hajAki elhessentse a romlást
 hajdannahajdanana haj-haj
 hajkicsiasszony
 ne halj meg
 Ámen

Haj Kicsi Asszony
 a Léttudás hajdanvolt
 Királylánya
 Árva méltóságod
 gyászbaborultán
 Csóktalan
 szendergésedből
 még ne
 ébredj
 Erőd maradjon
 Jajj
 fohászra
 Kincseid
 Jajj
 föltámadásra

fehér
 legyen
 fátylad
 szemfedőd
 királykék
 fájó fejtetőd
 aranylón lobogó
 kendő kösse
 Égő homlokodra
 piros szalag legyen
 fonva
 szép nyakadra talizmánul
 ezüstpánttal zárva
 az elhívás sosemvolt szépséges-szép medáliája
 tiszta szíved fölé emelkedett két áldott halom
 örökre ráborul egy nászra
 kerüljön erre a várakozás
 selyem-fekete stólasálja
 Gyöngyharmatos csípőd
 mi termő medencédet rajzolja körbe

narancsszínű gyolccsal legyen körülvéve
 honnan nem született meg soha az Egy
 Kit ősidők végtelensége érintetlenül hagyott meg
 két karod
 szálló angyalok ringassák valóságos szárnyakká álmaidban
 ha már étedben megadatott az örökös repülés szabad birodalma
 két karod
 hófehér hattyúszárnyakká válva lengjenek oldaladon
 fond magad be
 öleld át alakod
 mert ölelések hiánya vérereid sűrű vérét körülzárta
 és a lábaid jaj
 a lábaid rendre legyenek zöldbe öltöztetve
 állítson oda termő életfának
 Az Kivel szemben majd
 szemtől állhatsz
 Ott állj majd
 Örök
 mozdulatban
 a semmibe ágyazva
 mozdulatlan
 Gyökérré váljon
 szívárogon
 mélyre
 húzódjon Föld –planétánk összívébe
 onnan sírjon-sikoltson álmod
 mindaz mit elmulasztott
 Ifjúságod
 onnan súgjon csillagragyogással vissza éjszakák ölére
 boruljon szivárványul szép tested-íve Áldott NaPOD
 fényKÖRÉbe TE RAGYOGD Őt be ha Ki nem ragyogott Át
 kérd Isten kegyelmét de elsőként
 önmagad bocsánatát
 pusztulásod
 MÉGIS
 elmaradjon
 ezen a szivárványos
 ravatalon

Basa Viktor

Jeanne D'Arc

szent
suhanásba vezetett
szavak a csöndnek
árnyékok
szárnyas ívelése
üres lepel a testre
múltak szobája
kerubok elzárt kertje
hasadó tekintetek
trónusa
halálok szent arca
lángoló szent
szentek szentje

Magdolna

piszkos a gyolcs
de rendben
föltekerték
a földre gurulva
mégis kibomlott
véres foltok
amint a szikla
beissza
alvad
a szürke tér
úgy mentem
előre
mint aki úszik
alig bírtam
emelni a lábam
parázna testem
a pusztulás
többé nem én

MÉLTÓ HELYSZÍN FELÚJÍTOTT HELYSÉGEK

Kongresszus, konferencia, fogadás,
szeminárium, esküvő, tanácskozás, bál,
kiállítás, bemutató, parti, vetítés...

Szállás: az épületben lévő Hotel Kulturinnban.

SZAKSZERŰ SZERVEZÉS MÉRVADÓ REFERENCIÁK

MAGYAR KULTÚRA ALAPÍTVÁNY

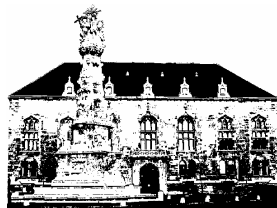
HOTEL KULTURINNOV

1014 Budapest, Szentháromság tér 6.

Tel: (36-1) 224-8100 Fax: (36-1) 375-1886

mka@mail.datanet.hu, hotel@mka.hu

www.mka.hu

MAGYAR-MAGYAR PÁRBESZÉD

Régiók találkozása, Kárpát-medencei Napok, Ausztrália Magyar Baráti Köre, Magyar Emlékekért a Világban Egyesület, Hazatérők Panoráma Világklubja, Dél-Afrikai Magyar Kapcsolatok Klubja...

Magyar Borok Háza, Apetito Étterem, Mátyás Vendéglő,
Fortuna Étterem, Galériák, Fortuna udvari üzletek...

Géczi János

Virágok csodajegye¹

A női szentek népszerűsödése. A nemcsak a domonkos, de a ferences eszmeiség jegyeit is magán viselő *Legenda Aurea*, miként a többi, legendákat egybefogó és ismertségükhöz hozzájáruló gyűjtemény, hatékonyan járult hozzá a szentekről alkotott elképzelést követő magatartásmódok elterjedéséhez. A legendáriumok többféle szentségmodellje a férfiak, a nők, sőt a gyermeknevelés számára is útmutatásul szolgáltak. Az első a sorban a *Bibliában* megmutatkozó, az ókereszténység dokumentumai szerint is követett apostoli magatartás, amely a minta alapja. A szentséghez elvezető életvitel példáit a krisztusi minta nyomán haladó vértanúk is ígérték. Újabb típus a szerzetes szenteké, akik, akár remeteként éltek, akár közösségben tevékenykedtek, nem a vértanúvá válás célját, hanem az akár ahhoz is elvezető szabályozott életút eljárásait tartották szem előtt. Szent Antal, Szent Ambrus, Szent Ágoston, Szent Jeromos, Szent Márton, Nagy Szent Gergely, Szent Benedek egyaránt a küldetésük kiteljesítése részének tartották teljes életüket s a rákövetkező testi halált. Követőik, a reformot végrehajtó, rendi és rendiségi szerzetesek, Szent Bernát, Szent Domonkos, Szent Ferenc, de az uralkodói dinasztiák nem egy alapítója és leszármazottja is, maguk is a kiteljesített életútból következő szentség modelljét követték és hirdették.

A modellváltozásban megfigyelhető, hogy az egyetlen, az életet és az élet utáni sorsot egyidejűleg szentségesítő vértanúvá válás aktusa helyére időben elnyúlt, a személy teljes életében lépésről lépésre követett, intellektuálisan indokolt folyamat kerül. A szerzetesi szentségmodell a közösséghez viszonyulás különböző formái szerint tagolható, Szent Antaltól a monostori életet nyugaton szabályozó Nursiai Benedekig s a kolostort is elhagyó vándorprédikátorokig. E modellben a Krisztussal megvalósítandó közösség mellé különböző kiterjedtségű hívőkörrel vállalt közösség is került, s a forma vitae szabályai szerint a szent élete mindkét irányba terjedt. S e táguló hatókör a 11–13. század között elérte a nőket is.

Mindaddig, amíg a szent halálával szerzi meg alakja megkülönböztethetőségét, élete csak utólag válik követendő példává. A közösségtől többé vagy kevésbé elhatárolódó szentek is leginkább haláluk nyomán mutatkoztak meg teljes pompájukban; legelsőként azzal, hogy tetemük a paradicsomra utaló tulajdonságokat kapott. A relikviák a szentkultuszban a fizikai kapcsolatot s a szentből kinyerhető hatást jelentették. A szentek csodákat hagytak örökségül, s a csodák maguk is a szentek továbbélő, megnyilvánulni kész erejét igazolták. A szentkultusz harmadik modelljében a csoda már az aszketikus példa szerint alázatós, az egyház, illetve annak tagjai javára éppúgy, mint Krisztusért – leginkább Mária módján – tevékenykedő személy életében megnyilvánult. S felemelkedése nyomán e csodák vagy az azok jellegét követő újabbak meg-

¹ Részlet a szerzőnek *A rózsza és jelképei (A keresztény középkor)* címmel a Gondolat Kiadónál megjelenő kötetéből.

ismétlődtek – a hívók számára ugyanazt a közvetítést ígérve, ami a szent földi életének jellemzője volt.

A harmadik, a dinasztikus női szentek szentmodelljének kialakulásához a közösségbe tartozókról szóló elképélések átalakulása, a hagyományban meglévő női vértanú szüzek szerepének átértékelése, Krisztus anyja alaktulajdonosságainak részleteződése és mintául állítása s a nők tevékenységének (anyaság, gyermeknevelés, házimunka) sikeres újraformálása és értelmezése együttesen vezetett.

S az új szentségkép a Mária-kép bővüléséhez azzal járult hozzá, hogy a mennyei udvar ábrázolásai közé a trónoló, megkoronázott asszony képét, a Maestà-típust hangsúlyosabbá alakította. A Szentanya, miként egy társuralkodó, Krisztus mellett ült, oldalán női szentek, köztük a rózsás Dorottya, Cecília és Erzsébet. Mária és az alakja körül feltűnő, máriás tulajdonságú női szentek fontossá válásának bármelyik eredőjét tekintjük, mivel azok mindegyike antik keresztény előzmények sorát hívta segítségül, mindig jelen volt a rózsa. S a bővülő értelmű rózsa a szentmodell hangsúlyos vonásaira mutat.

A Mária-kultusz következményei. Abból a népszerűségből, amely Szűz Mária alakját övezte, a női szenteknek is jutott.

A vallás nőket sújtó erkölcsi megítélése Éva tettének következménye. Az egyházatyák kétféleképpen viszonyultak e kérdéshez: Máriát új Évának tekintették s ezért alakjáról, különösen Keleten, később pedig már Nyugaton sem mondtak le. Ugyanakkor a női szüzesség is értéként hangsúlyozódott.

A nők kizárólag a köznapi vallásgyakorlatokból nem rekesztődtek ki. Klerikusi szerephez azonban nem juthattak, s a női nem legjavanak értékelt, gyarapodó számú, kolostorokban élő apácák vezetése is férfiak feladata maradt. A középkor első felének nőket elutasító szemlélete azáltal, hogy a clunyi reform felszínre emelte és idézte a késő antikvitás kori keresztény irodalom nőmártírjait, megváltozott. A női szent- és relikviakultusz fellángolt.

A 13. században a szentek közötti nők aránya 12-ről 24 százalékra emelkedett [1]: az egyház soha ennek előtte és utána nem fogadta be ekkora mértékben a nőket.

A női mentalitásra, érzelemgazdagságra s az anyai és női érzelmek átvitt jelentéseire szüksége volt a világi és az egyházi életnek. A nyugati, francia, angol, német, majd a közép- és dél-európai udvari kultúra lovageszményének lehet, hogy csupán kelléke volt a többé-kevésbé testetlen, csupán egyetlen érzelem tárgyául választott nő, de alakját nemcsak az égi, hanem a földi szerelem jegyei is körülvették. A kereszténység aszketista vonulatát képviselő misztikusok, krisztológiájukba építetten, szintén hozzájárultak az amor sanctus modelljének megteremtéséhez, amelyben, csakúgy, mint a világiban, a női közbenjáró szerep vált értékeltté. Krisztus jegyese nem csupán az Egyház, nem kizárólag az egyház tagsága, de Mária s az erre az életre felkészült nő is lehetett. Éppúgy, ahogy a lovagok számára a hűbérurat nő is jelenthette, illetve képviselhette, akit férfias eszményítő tulajdonságokkal ruháztak föl, míg a férfi hűbérurat a nőszerelmest megillető jegyekkel látták el a trubadúrok és a Minnesängerek. Szent Bernát ugyancsak női jegyekkel rendelkezőnek tudta magát, amikor gondoskodó és közvetítő szerepét hangsúlyozta.

A nőt nehezen lehetett megfosztani kettős természetétől. A vágánsok és a dél-francia lovagok mulatságaiban társ, szövegeiben testi szerető, akár penetráns figura, a vándorköltők és lovagok éteri magasságba emelhető eszményképe, a cisztercek Krisztusának aláztos, az Úr szenvedéséből részesedni akaró, meditáló alak. A 12. század sem tudott megszabadulni ettől a végletes szemlélettől – de a kereszties hadjáratokban a nyugati elképzelés megerősödött a bizánciak nyugati kereszténységénél kegyesebb Istenanya-képével.

Az európai uralkodók között a Mária-kultusz legelső terjesztői közé tartozott, nyugati társainál egy évszázaddal korábban, a 11. század elején sürgetve azt, a magyar Szent István király. Országá legfontosabb templomaiból némelet a Szűz oltalma alá helyezett, köztük a királyi templomot és temetkezőhelyet, a székesfehérvári székesegyházat. A *Legenda Stephani* később keletkezett irat, s bár nem bizonyítja, hogy az utód nélkül maradt István király végrendeletében valóban Mária oltalma alá helyezte volna országát, azt azonban igen, hogy létrejöttkor a térséget az örök szűz Istenanya patrónussága alattinak tudták. A Boldogasszony-tisztelet megnyilvánulása a 11. századból a térségben megült három Mária-ünnep – Gyertyaszentelő, Nagyboldogasszony, Kisasszony napja. [2] A magyar terület környezetéhez képest fokozott Mária-kultuszát azzal magyarálták, hogy az ország, uralkodója politikája révén mind nyugati, mind keleti keresztény befolyás alatt állt, s a clunyi hatást közvetítő Német-római Császárságból s az 5. századtól Máriát kitüntetetten megbecsülő Bizáncból egyszerre kapott indoklást annak megerősítésére. [3] Az először Magyarországon megjelenő Regnum Marianum-eszme kialakulásához hozzájárult tehát a keleti ortodoxia s a Mária-kultusz.

A kereszténység belső terjedésére a 11–12. században a női vallásosság ígért széles terepet. A városi prédikátorok lelkes hívőkre leltek a nőkben. A vándorprédikátor Arbrisseli Róbert megalakította pauperes Christi (Fontévrud) rendjét, amely ismét föltámasztotta a kettős – egymás mellett álló női és férfi – kolostorok rendszerét. A remeteközösségek hagyománya mentén létrejöttek a szerzetesrendiségek laikus testvérek intézményei, ami a világi férfiak vallásos tevékenységének új formáit biztosította. Elkerülhetetlenné vált a nők vallásos igényeinek kiszolgálása. Az ezt vállaló kolduló rendek létrejötte előtt is voltak törekvések a feladat ellátására, III. Ince 1201-ben – az itáliai valdensek rekatoizációjára – létrehozta a humiliátusok rendjét, amelynek kanonoki, szerzetesi és laikus csoportjához párhuzamosam női csoportok kapcsolódtak. A vándorutakat konventházakká, a vándorprédikálást koldulássá cserélő ordo fratrum minorum tevékenységét örömmel fogadta a nép, csakúgy, mint az 1220-ban kolduló rendként megalakult domonkosokat. A ferences és a domonkos rendek megszervezték a nőket kolostorokba tömörítő águkat. Német területen a domonkosok, francia vidékeken a minorita rend fogadta be végül a nőket. S ahol e rendi tagozódás nem következett be, ott a beginák életformája talált követőkre a mélyebben vallásos asszonyok köréből. Liège püspökségében az 1210-es években jött létre az egy pap vagy egy kolostor felügyelete alatt élő beginák vallási egyesülete azon nők részére, akik kiszorultak a túlszűfolt kolostorokból, illetve nem kívántak kötelező fogadalmat tenni. Így a nőknek ugyanolyan kolostori vagy laikus formákban gyakorolható, a világinál aszketikusabb életformát ígérő intézményrendszert alakítottak ki, mint a férfiaknak. A kolosto-

rokot adományokkal támogató családokból, a vagyonosabbak leszármazottjai közül s a világi életmódjukat megváltoztatni kényszerülő uralkodói familiákból rekrutálódó nők élettere a kolostor s a városi polgárság asszonyainak laikus közössége lett. A származásit követő intézményi rétegzettség különbségének feloldásához, az átjárhatósághoz hozzájárultak az itáliaiak dicséretét kiváltó, önkéntes szegénységet vállaló közép-európai hercegnők. Tevékenységüket a dinasztikus törekvések amúgy is támogatták: a kitüntetetten állami szerephez jutó családok pozícióját a vallási szerepvállalás hitelesítette. A dinasztikus női szentek kanonizációját s kultuszuk terjedését ugyancsak szorgalmazta az az uralkodói udvar, amely önmaga hatalmát, egy-egy rend segítségével, ilyen módon is szilárdítani kívánta.

A Mária-kultusz 13–14. századi vonulatával párhuzamos jelenség a közép-európai udvarokból kikerült, az apostolok életmódját követő, szentté avatott nők megjelenése. Szerephez jutottak azok a nemesi származású nők, akik a 12. században eretnekségnek tartott, majd a kolduló rendek által elfogadott és a laikusok részére Európa-szerte közvetített aszketikus életmódot követték. A domonkosok és a ferencesek s a 13. századtól engedélyezett, őket követő, laikusokat befogadó harmadrendek vallásos eszménye a szegénység és az emberbaráti kegyesség volt. Ugyan e vallásos életeszmény elsősorban a városi tömegek figyelmére tartott számot, de az udvari kultúrába is behatolt, és azt is a hatása alá vonta. Az önsanyargatásig eljutó nők paradox módon képesek egyesíteni a kolduló rendi ideált és a keresztényi elveket követő uralkodói dinasztiai lovagiságát – miközben ahhoz is hozzájárultak, hogy személyükkel dinasztiajuk auráját hitelesítsék. Eközben a nőkről több mint fél évezrede rögzült, másodrendűségüket és esendőségüket hangsúlyozó képzetek megváltozását is elérték. A kereszténység, az udvari lovagiság ideálját ötvöző hatalom a 12. századdal a lovagkirályok és a férfiszentek megteremtőjévé vált, majd az újabb rendi törekvések által befogadott, egymást szüntelen erősítő Mária- és nőkép a női szentek megjelenését tette lehetővé, illetve indokolta.

A rokonsági kapcsolatokkal rendelkező, életszentségük okán szentté avatott hercegnők tisztelete a családi kapcsolatok értékelését hozza tehát magával. Az Erzsébet és Margit, Kunigunda (II. Henrik császár felesége), Hedvig és mások kínálta minta a Mária-kultusz alakulásában is tetten érhető. Szűz Mária ettől az időszaktól nemcsak a fiával, de rokonaival is körbe lett véve, Szent Anna tisztelete pedig éppúgy megerősödött, miként a Szent Családé.

Árpád-házi Szent Erzsébet. Két igencsak kedvelt nőnek, a korábban tárgyalt vértanúszent kappadókiai Dorottyának és az életszentségével megjelölt Árpád-házi Erzsébetnek is rózsza az életerényére utaló jegye. A vértanú Dorottya története – még abból a korból, amikor nem egységesedett a kereszténységben a nők alacsonyabbrendűségéről alkotott vélemény – része volt a *Legenda Aureának*, bár a Th. Graesse-féle kiadásban csupán a függelék darabja. Erzsébetnek a – megváltozott nőeszményt követő – legendája esetében a hovatarozás azonban vitatott [4]. Kettejüket mindenesetre az asszonyi moralitás megítélése változásával, a késő román és a gótika festészetében virággal együtt ábrázolták, ami majd néhány évszázaddal később a látomásos női szentekhez is társult. Egyetlen, de legjellemzőbb vonásuk azonban a patrisztikában kialakult

nézetet követte: mindketten Krisztus szolgálóleányai, s a virágaikkal példázták hogy mily nagyra értékelik Krisztus véráldozatát.

A szent, akinek életéhez a legtöbb középkori eredetű rózsacsoda kapcsolódik: Árpád-házi Erzsébet (1207–1231). A 13. századi legendaírók sokasága számára volt kihívás a tü링iainak inkább, mint magyarnak tekintett királylány életének vonzó példája. A dominikánus Jacobus de Voragine és Dietrich von Apolda mellett a ciszterci Caesarius von Heisterbach és a ferences Celanói Tamás, sőt rajtuk kívül több költő, így a francia Rutebeuf, illetve Nicholas de Bozon is elkészített egy-egy saját biográfiát. Ez nemcsak a hagiográfiai anyag gazdagságát jelzi, de azt is, hogy a legkülönbözőbb rendi és világi törekvéseknek akadt mondandója Erzsébetről, illetve arról a feladatról, amely a fiatalon elhunyt asszony kegyes élete jóvoltából beteljesedett. A népszerűség bizonyítéka az is, hogy IX. Gergely pápa 1235-ben, néhány évvel halála után máris szentté avatta Erzsébetet.

Jacobus de Voragine összeállításában a legenda Erzsébet királyi származását hangsúlyozta, s azt, hogy az ifjú, de már kegyes, a világ javaitól irtózó lány patrónájául a boldogságos Szűzet választotta. Nagylelkűsége és alázatossága határtalan volt, s bár elutasította udvari feladatait, atyai parancsra feleségül ment a türingiai tartománygrófhhoz. Áhítattal foglalkozott a betegekkel, szegényekkel, s minden igyekezetével azon volt, hogy az alázatos Szűzhöz váljék hasonlóvá. Tevékenységével nemegyszer elérte, hogy Máriához hasonlatosnak tűnjön. Férje, a tartománygróf méltányosnak mutatkozott vele, s maga is buzgón követte Isten tettel és szóval történő dicséretében, mígnem keresztes lovagként, szentföldi látogatása alkalmán elpusztult. Az özvegy Erzsébet állhatatosan tűrte a megaláztatást, a nyomort, a gyóntatója által rárótt terhes és kellemetlen kötelezettségeket, s a tökéletesség csúcsára jutott. Kórházat építtetett, kegyessége, szegénygondozása példaszzerű. Halálakor rögtön kiderült életének szentsége: édes illat párolgott teteméből, a madarak és angyalok szűzet dicsérő dallama töltötte be a levegőget, testéből gyógyító hatású olaj áradt. Csodákat tett nevének és érdemeinek említése, sírja fogadalmi helyé lett, és a belőle, róla, illetve tőle származó ereklyék is tovább közvetítették szentsége különleges hatását. A legendában azonban szó sem esett rózsákról. Voragine arról sem tett említést, hogy Erzsébet a Tübingiában megjelenő ferencesekkel kapcsolatba került, s részükre kápolnát alapított.

Szent Erzsébet terjedelmes hagiográfiája aszerint is kettéválasztható, hogy tartalmazta-e vagy sem a virágok csodajegyét. Az első munkákban ezekre utalás sem történt. Erzsébet első legendája, a szentté avatása kérelmezéséhez készült *Summa vitae* (*Brevis narratio de vita*) Konrad von Marburgnak, Erzsébet domonkos gyóntatójának a munkája. A szentté avatáshoz szükséges vizsgálatok során tanúk sora vallott arról, hogy Erzsébet élete és kultuszhelye csodákban bővelkedik. A dokumentumok részét képezte Erzsébet négy szolgálójának meghatározó emlékezése, amelyekből 1236 és 1244 között a *Dicta quattor ancillarum*ot s későbbi változatát, a *Libellus de dictis quattor ancillarum*ot szerkesztették. Amíg Magdeburgi Konrád a vallásban elmerülő feleség és a világtól elvonuló, másokat segítő özvegy alakját örökítette meg, a négy szolgálóleány vallomása nyomán keletkező irat két újabb életszakaszt: a gyerekkort s a marburgi kórházi tevékenységet mutatta be. A *Libellus*, szemben Konrád tárgyszerű

és csupaszi leírásaival, bővelkedett érzelemgazdag jelenetekben. A Perugiában tartott szentté avatás pápai prédikációja s a kanonizációs bulla Erzsébet szentségét a ferences harmadrendhez kötötte [5], az egy évvel későbbi, 1236-os ereklyék felemelésére a hagyományos szentség jellemzőinek átrendezésével új legenda születésére szolgált indokul, amelyet a ciszterci Ceasarius von Heisterbach írt meg. A ferences kultusz fejleménye az a hamarosan megszülető új irat is, amely vélhetőleg II. Frigyes császár udvarának szemléletéről is vall: a *Beata autem E. regis orta natulibus* kezdetű életrajz. Celanói Tamás 1249-es *Vas admirabile, opus excelsije* úgyszintén a ferences szemlélet hangsúlyozója, melynek eredményeként Assisi Ferenc után Szent Erzsébet is a harmadrend példátlan mértékben hivatkozott alakjává vált. A türingiai szent életének földolgozását a domonkos Vincent de Beauvais 1244-es legendagyűjteménye, a *Speculum historiale* is vállalta, s ez a francia királyi udvar kegyességét mutatta. S mint említettük, a domonkos Jacobus de Voragine sem hagyta ki a *Legenda Aurea*-ból a *Libellus*-ból kiinduló legendaátdolgozást.

A hagiográfia friss, egészen újszerű és lelkes ismétléseket eredményező motívumai a 13. század legvégével jelentkeztek. Toscanai eredetű a virággá átváltozó kenyér motívuma: *„Egyszer, miközben vitte lefelé a konyhából elcsent ételt, az csodásan virágzó virággá változott az ölében.”* [6] A *Beata Elisabeth filia Ungarorum in purpura et deliciis nobiliter educata* kezdősorú legendához hasonlóan a Montecassinóban található ferences breviárium mindezt akként tartalmazta, hogy a szigorú férj meglepte a szegények számára kötényében élelmet vivő asszonyt, de annak hazugságát a csoda elkendőzi:

Egyszer a gróf ott állt a konyha előtt, s amikor Erzsébet meglátta, elpirult, még nagyon fiatal volt akkor. A gróf hozzálépett és a vele tartózkodó lovagok színe előtt, egy kicsit játékos hangon megkérdezte, hogy mit visz a kötényében. Amaz elmosolyodott és visszakérdezett: „Elhiszed, ha azt mondom, hogy rózsát viszek a barátomnak?” Mire a gróf: „Látni akarom!” És erre az engedelmesen leeresztette ölénél a ruha szegélyét, ahova a húst tette, és ott mindenki szeme láttára hirtelen gyönyörű illatozó rózsák jelentek meg, amiket szertehintett maga előtt. Mindenki csodálkozott, hogy hogyan tehetett szert télidőben ilyen gyönyörű rózsákra. A férj rájött arra, hogy felesége barátja, a mindenható Jézus Krisztus volt az, aki nem engedte, hogy Erzsébet a többiek előtt szégyenben maradjon. [7]

Az első változat volt az, amely apróbb-nagyobb hiányokkal és kiegészítésekkel Európa-szerte népszerűsödött. [8] Hermann von Fritslar 14. századi *Buch vin der heiligen lebine* könyve az északi irányba terjedés ilyen korai dokumentuma. A német terület mellett a magyarokon is feltűnt, ahol a szerzetes szerzők szintén ezekből az életrajzokból vették adataikat, de csak a 15. században. [9] Ekkor a lány elemózsiája mutatkozott meg rózsaként a lányka kötényében.

A francia területen is ismerősek a rózsacsodák. A középkor két gyűjteménye foglalta egybe mindazokat az elképzeléseket és mesés történeteket, amelyek, a toszkánok mellett, az Erzsébethez utóbb kapcsolódó rózsalegendák előképei. Ezek Jacques de Vitry gyűjtése eredményeként (1240) váltak ismertté, majd prédikációs gyűjteményben kerültek továbbörökítésre és terjesztésre. [10] Né-

melyik visszautalt, amint azt a Szent Erzsébet legendájának eredetét kereső kutatók bizonyították [11], a Provence-ban feljegyzett lovagkori rózsatörténetekre is. Vitry prédikációiban a csoda megtörténtét a korai keresztény mártírok szenvedéstörténeteiben jelként értékelt illatömlés bizonyította: a felesége szobájába berontó férjet az asszony ágyában a rút bélpoklos helyett a semmivel sem összetéveszthető, jellemző illat fogadta. Ezt az odort a németalföldi Thomas de Chantipré – *Bonum universale de apibus* 1263-as legendagyűjteményében –, ha nem is Erzsébet kapcsán, de a rózsákból eredeztette. [12]

Auxerre-ben a dominikánus Thomas de Chartres egyik prédikációja a Szent Erzsébet-i leprosus-motívumot előlegezi. Az 1273 körül rögzített szöveg csupán egy Erzsébet nevű leányról szól, s a beteggondozóra rátörő férfi e leány pogány, indulatos apja:

Ez a lány nagyon buzgó hitű és alázatos volt, szeretett kegyes és jótékony cselekedeteket véghez vinni. Titokban befogadta a szegényeket a szobájába, megmosta a lábukat, és befektette őket a saját szép ágyába. Egyszer csak az történik, hogy megjelenik neki az Úr egy szörnyűséges leprás alakjában. A kegyes lány jóságosan befogadja és megmossa a lábát. [...] Mindezt megtudta az apja, és amikor vádaskodva odajött, semmi egyebet nem talált az ágyban, mint szépséges rózsákat, melyek beillatozták az egész ágyat. Amikor azután megismerte mindennek az okát, megtért a keresztény hitre. [13]

A beteg helyén az ágyban virágok heverték, a szent tevékenység indoklásául. Máshol a rózsák az asszony égi eljegyzettségének bizonyítékaként Krisztussá változtak. [14]

Az 1293-ban a dominikánus Dietrich von Apolda által készített reinhardsbrunni szupplementum – *Vita S. Elisabethae, vita landgravii Thuringiae et b. Margaritae, quarum illa Andrae II, haec Belae IV Hung. Regnum filia erat* – Szent Erzsébet életrajzához kapcsolta mind a bélpoklos hálósobában való ápolását, mind a férj megjelenését, mind pedig a beteg testének keresztrel való helyettesülését.

Árpád-házi Szent Erzsébet, II. Endre leánya, a német és a magyar, majd pedig az egyetemes egyház adakozó, közkedvelt szentjévé vált, aki három koronát is viselt, a hajadonként, a hitvesként és az özvegyként beteljesedett szent élete jutalmául. A hármaskorona, amely legelőször Krisztust illette meg, majd Máriát – majd a pápákat, akik tiarát viselnek –, a kiválóságuk miatt leginkább értékelték értékjelzője. A szent történetének különböző, tipizált epizódjait gyakorta ábrázolták itáliai, német-magyar, ferences, domonkos és ciszterci szellemiségű képeken. A *Santa Croce Bardi-kápolnában* Giotto (Firenze, 1317 k.) Erzsébet rózsaalamizsnát oszt, ugyanúgy, mint az 1320 környékén készült *Szent Erzsébet-freskóciklus* a nápolyi *Donnareginában*, illetve Lippo Vanni 1340 körüli szárnyas oltárán (Lowe Art Gallery, Miami).

Az *Legenda Aurea* s egyéb francia, valamint németországi domonkos és itáliai ferences történetekre mutattak vissza a 15. századi magyarországi legendaváltozatok. Laskai Osvát (1450?–1504), a pesti ferences rendházfőnök latin nyelvű prédikációs könyve vagy a Laskait tanító Temesvári Pelbárt *De santis*

beszédciklusát forrásként fölhasználó Karthausi Névtelen *Érdy-kódexe*, miként az előzmények, a királylányt a betegek és a szegények önzetlen istápolójaként, a testi örömeiről lemondó, a szenvedéseket kereső, a királyi élet gazdagságát elutasító s a szegénységet Isten iránti szeretetből vállaló szentként mutatta be, akinek a kereszténység kegyességében gazdagot és szegényt egymással összehasonlítóan állító életszentségét a virágok képviselték.

Az *Érdy-kódex* (1526–1527) szerint az ötesztendő, máris ájtatos életet élő, a világi hívságoktól elforduló gyereklánnyal ekként esett meg az első csoda:

Történék egy napon, mikoron nagy hideg volna, hogy úgy mint senki ne látná, vinne apró maradékokat az vár kapuja elében az szegényeknek. És íme elől találá az ő atyja, csodálkozván rajta ennen maga, mit járna és hová sietne. Megszólójtá őtet: »Fiam, Erzséböt, hova mégy, mit vissz?« Az nemes királ leánya, miért felette szemérmes vala, nagyon megszegyenlé magát és megjijede, és nem tudá félelmében egyebet mit felelni: »Ím, rózsát viszök.« Az ő atyja kedég mint eszös ember meggondolá, hogy nem volna rózsavirágzásnak ideje, hozjá hívá, és meglátá kebelét, hát mint szép rózsavirág az aszjú apró portéka. [15]

Gyerekkorának másik rózsacsodája [16] akkor történt, amikor a Wartburg várában nevelkedő királykisasszonnyal apja közölte, hogy hamarosan feleségül kívánja adni. A kolostori életre eltökélten készülő leányka, rózsakoszorúval a fején, egy pataknál imádkozott, amikor atyja döntéséről értesítette. Apja akaratát alázattal elfogadva levette fejékét, s az erkölcsét képviselő virágokat a vízbe vetette. Gyermeki engedelmisségét jóváhagyva a rózsabimbók érett rózsává feslettek, s elborították a teljes víztükröt. [17]

Az 1226. évi éhínségkor az általa osztott kenyér és sör is – a krisztusi előkép szerint – megsokszorozódott. A titokban elajándékozott kenyérfalatok, hiszen a kegyes Erzsébetet, adakozása [18] miatt, a germán férj feddön kérdőre vonta, rózsákká változtak. [19]

A legenda leprosus története az Erzsébet jegyajándékát felélő Hermann türingiai őgróf várában történt, ahol a felserdült leányt feleségül adták Lajoshoz. Az egyes változatok [20] szerint a befogadott leprás, a kor legundorítóbb és legfélelmetesebb kórjától szenvedő beteg helyén – a grófi ágyban – Krisztus véres testét, illetve rózsákkal körbevett keresztet talált a feleségére rátörő ifjú Lajos. Az utóbbi elképzelés szerint alakult jelenetet ábrázolta a kassai székesegyház szárnyas oltárán lévő – az *Érdy-kódex*nél korábbra datálható – tábla-képek egyike.

A *Máté evangéliuma* [21] azon részének megfelelően cselekedett Erzsébet, amelyben Krisztus arról értekezik, hogy mindazok, akik az éhezőkhez, szomjazókhoz, számkivettettekhez vagy betegekhez könyörületessel szívvel fordulnak, őt magát támogatják.

Szintén az *Érdy-kódex* Karthausi Névtelenének előadása szerint Erzsébet

Néha kedég el-bement az szegényes hispotályában és az rútságus poklokat tapogatta, fejöket mosta és feresztötte. Történék egy napon, mikoron ura hon nem volna, hogy undok poklost megferesztötte ennen házában és nyu-

gotá el ő uránk úrfiú ágyában két lepedő között. És azonközbe juta haza az ő vitéz ura. Íme nagy panasszal elejben esének az irégyök, kezdtek nagy erősen vádolni az szent asszont, hogy tékozló volna, és nem tartaná takarékosan ő urának jószágát, szolgálit es megölné éhheh-szoméhal, és mindenestől fogva gonosz életű volna. Mondának annak felette: »Ha kedég, nemes uram, szavunkat nem hiszöd, ménj el-be ágyas házadba, és egy nagy szernyű undok-ságus poklost találsz úrfiú ágyadon nyugodni. Ám lássad, hogy mind élyen szertelen dolgokat el kell engedni.« Mikoron az jámbor úr azt hallotta volna, megindula rajta, és nagy hertelen mezejtelen fegyverét ragadá, mondván: »Mi dolog ez, akit hallok! Ha immáran jószágomat nem kíméli, avagy ennenmagamat kíméllene!« Nagy haraggal beité az ajtót, hogy mind az poklost megölje, mind az szent asszont levágja. És mikoron felemelte volna az lepődöt, látá hát, íme, az áldott megfeszült Jézus Krisztus nagy vérbe keverödvén fekiszik az ágyon. Ottan megrettene, és bocsánatot kére tüle, és elenyészék Jézus Krisztus öelöle.

A vörös rózsá, miként a mártírsebre és -halálra, akként utalt Krisztus öt sebére, Krisztus vére pedig a földi erkölcsi normákat meghatározó mennyei szeretetre. Ez a szimbólumsor tette lehetővé, hogy a véres seb rózsája magát Krisztust vagy jelképét, a corpust helyettesíthesse, s a mennyei szeretet Erzsébetben való kitöltődésére mutasson. Krisztus testi szenvedése jegyeinek és a rózsának közvetlen kapcsolatát az 1300 körül készült Röttgen-Pietà az öt, rózsaszíromszerűen megalvadt vérfolt is mutatta. [22]

Az Erzsébet-legenda három fejezete: a gyerekkor, a házasság és az özvegség, valamint a hozzájuk tartozó három történet (a gyerekkori, a télvíz idei rózsá, a felnőttkori köpeny- s végül a leprosus-történet) az emberi élet három szakaszát a rózsá jelentéstartományába illesztette, amelyeket ezek után megjeleníthetett a virág. Másrészt a rózsá a keresztény ájtatosság, az engedelmes alázatosság és a könyörületeség jeleként olvastatott.

Erzsébet halálakor „nagy szép mennyei illat ité meg a házat, és az szent test, mint az balsamom olyanná lén. És negyed napiglan eltemetetlen hagyák éjjel és nappal, édesködvén az szép illatban”. E mindent betöltő szagot a korai keresztények vértanú-történetétől kezdve e 10–12. századi legendákig kizárólag akkor lehetett érezni, ha valamely erényes és igaz ember földi élete végével rögtön az igazi életbe született – boldogként! A halál pillanata eszerint csupán rövid átmenet, amelynek semmi köze sincs az elmúláshoz.

A szintén Árpád-házi hercegnőről szerzett Margit-legendában (1360–1409 közötti fordítás 1510. évi másolata) – amelynek forrása Margit gyóntatójának, Marcellusnak 1276–1300 között készült latin nyelvű legendája – ugyanez az édes, csudálatos illat volt érezhető a sírnál: „Mikoron jutott volna Szent Margit asszonnak séréhez, kezdte érezni nagy édes, csudálatos illatot, miképpen ha ott valaminémű jóillatú kenetöt töttenek volna el. Kezde ez fráter illatozni ez szent szűznek fejénél és lábainál és sokszor érzé ezt a csudálatos illatot. Mondá ez fráter Péter provinciálisnak: »Atyám, ez hely csudálatos illattal illatozik. Lássad, hogy oda valaminémű illatot vagy kenetöt ne töttenek legyenek.«”, majd pedig néhány mondattal később így folytatja: „...az koporsó megkészült volna, két avagy három nap után, és mikoron az meste-

rok elvették volna az elebbi faragatlan követ az sérről és akarnáják az verös márvánkoporsót az sérre tenni, legottan, hogy megnyitották volna az sért és akarnáják reá tenni az verös márvánt koporsót, oly igen édes illatú pára, füst és illat jű vala fel az Szent Margit asszon koporsójából, mintha nagy sok rózsák voltak ott.” [23]

Mennyei illatot árasztott az apáca is, aki a mennyországról adott hírt társnőjének, miután a szüzeknek kijáró koszorút viselhetette a fején. [24] Az igazak halálát leíró szövegekben [25] többször megtalálható a szentek szentségének bizonyítékaként (az angyalok madarak formájában való összegyűlése és éneklése mellett) a mennyei születés jeleként a szentséget tanúsító illat.

Honorius Augustodiensis 12. századi *Elucidariuma* szerint: „...amikor az igaz haldoklik, órangyala jön angyalok seregétől kísérve édességes dalokkal, és lelkét, Krisztus jegyesét elviszi a test börtönéből, s mérhetetlen fény és csodálatos illat közepette vezeti a mennyei palotába, a lélek Paradicsomába.” [26]

Az a Máriát a korábbinál teljesebben magába foglaló, de krisztocentrikus példa, amelyet Erzsébet szentsége képviselt, nemcsak a ciszterciek s még inkább a ferencesek és domonkosok megszólította tömegekben, hanem a dinasztikus kapcsolatok fenntartására ügyelő, hatásuk alatt lévő elitre is hatott. A dinasztikus szentség példaként szolgált számos rokoni körből származó hercegnő számára. Kimutatható például a kapcsolat Erzsébet és a II. András házasságából származó Jolanta unokája – szintén Erzsébet – között. Őt, akit Portugáliai Szent Erzsébetként (1271/82–1336) ismerünk (aki egyébként a coimbrai zárda patrónusa, ezért található ott a temetkezési helye), felmenője rózsacsodái által jellemeznek, s attribútumának szintén a rózsát tekintik. Erzsébet és a Szentföldről rózsával visszatérő IV. Thibaut champagne-i gróf családja között is kapcsolat látszik: Szent Lajos lánya, az Erzsébetnek megfelelő nevű Izabella 1255-ben V. Thibaut, Navarra királya felesége lesz; az ő számára írta *La vie saint Elysaabel* verses Erzsébet-legendáját Rutebeuf, amelyet majd követ Nicholas de Bozon s egy harmadik szerző munkája is. A leprásokkal megkülönböztetően törődő Erzsébet és nagynénje, az állítólag maga is leprás Sziléziai Hedvig között a rokoníthatóságot a betegségben foglalja magában. Mások Erzsébet minorita kórházalapítását követték, így a Hedvig alapította ciszterci kolostorban nevelkedő unokatestvér, Csehországi Ágnes és testvére, Anna.

Az Erzsébet-legendák második, rózsacsodák által tipologizált formája a testiség újabb megnyilvánulását is problematizálja. Önmagában a beteg testtel való foglalkozás is utalt arra, hogy naturalizálódik a vallás földi élethez való viszonya, s ez a jelenség ragadható meg abban is, amikor az élet végpontját értékelő, vértanúvá váló szentek helyett az életszentségű alakok megjelenésére került sor. Hasonlóan érdekes a leprosus-motívumban bekövetkezett változás: a rózsává, Krisztussá vagy keresztté változó leprás test jeleneteiben lehetetlen nem észrevenni az erotizálódás jeleit. A saját ágyba fektetett férfi vagy annak szimbóluma óhatatlanul szerelmi kapcsolatra utal, még ha égi is ez a szerelem. A jegyes és a vőlegény együttléte a ciszterci magyarázatoknál még kizárólag szellemi és szimbolikus; e szimbolizmus ugyan továbbra is megmaradt, de tárgyiasult. A vallás rózsajelképiségében is bekövetkezett egy elmozdulás: a fogalmi szerep a rózsza képi szerepe irányába haladt.

Mintha e tárgyiasítás profánságát ellensúlyoznák a 14–15. századi, azaz késő középkori, Itáliában felbukkanó források. Erzsébet történetének elbeszélései ezekben látomásokkal egészülnek ki. Toscanából és Umbriából 1320 tájékaról ismert például a sokszor egy Bonaventurának tulajdonított, Krisztus életéről meditatív írással egybekötött opusculum, a *Revelationes beate Marie virginis facte beate Elisabeth filie regis Ungariae*. [27] Az olasztól magyarig, spanyoltól angolig számos nyelvre lefordított szöveg Erzsébet és Mária társalgásáról tudósító víziót rögzített. A vizionáló és így prófétáló női szentekre való hivatkozás a 13. században vette kezdetét, de a 15. századból is ismert. Jean Rhéal tanúvallomása, amelyet Jeanne d'Arc rehabilitációs perében tett, megőríz egy ugyan Szent Erzsébetre s a hozzá tartozó rózsára való utalást, de egy Jeanne d'Arc tevékenységét előre megjósoló szöveg kontextusában. [28] A látások Máriaja is kettős értelmű: éterizáltsága ugyan megkérdőjelezhetetlen, de mégiscsak érzékszervileg értékelhető saját tapasztalat nyerhető róla. Ennyiben a leprosus szimbólumban tárgyiasítás és a vizionálás a skolasztika bizonyítási módszerét követte. A fogalmi jelkép mellé (akár a látomásban részesülő ember, akár bárki más számára látható) képi, illetve tárgyi jelkép is illesztődik – s az említett esetekben a rózsá, illetve Mária szakralitásán belül némi profanizáció is fölsejlett.

Irodalom

- [1] Klaniczay G. (2000): 171.
- [2] Kühár Flóris (1939): *Mária-tiszteletünk a XI. és XII. század hazai liturgiájában*. Budapest
- [3] Klaniczay G. (2000): 126–127.
- [4] Madas E. (1990): 318.
- [5] Klaniczay G. (2000): 312.
- [6] Lemmens, L (1901): 15–19. in. Klaniczay G. (2000): 288.
- [7] Laban A. (1907): 104.
- [8] Sz. Jónás I. (1986): 174–175.
- [9] Sz. Jónás I. (1986)
- [10] Surányi D. (1985): 340.
- [11] Surányi D. (1985): 340. és Rapaics R. (1932). 56–57.
- [12] Rapaics R. (1932): 56–57.
- [13] Ms. BN lat. 16481, f. 214. in. Klaniczay G. (2000): 289–290.
- [14] Klaniczay G. (2000): 314.
- [15] *Érdy-kódex* 639–641 – Nytár 5, 476–487.
- [16] Rapaics R. (1932): 58.
- [17] Laskai Osvát *Bega Salutis* című gyűjteményének 108–109. beszédei foglal-
- koznak Szent Erzsébettel, s itt van szó a vízbe dobott virágkoszorúról.
- [18] Az adakozásból vezet le az egyik változat az ún. köpenycsodát (*Érdy-kódex*): ...és nagy hálaadással és könnyhullatással reá vevé és leányival el ura eleiben nyomatik nagy tisztossággal, és elálmélkodának mind közönséggel, színének, szavának, személyének és ötözetinek szépségén... Mindez egy francia ismeretlen szerzőnél: Midón elhagya a szobáját, mindenki elámult az úrnő szépségén, akit a lélek sugárzása töltött be, és oly szép pír volt az arcán, mint a hajnali rózsá. Sz. Jónás I. (1986) 70.
- [19] Seibert, J. (1986): 84.
- [20] A leprosus legendát a ferences szerzetes által készített, klarissza apácáknak szóló *Tihanyi kódex*ben is megtaláljuk, amint a *Reinhardsbrunni Supplementumok*ban, avagy egyéb hagiografiai anyagban is benne foglaltatik.
- [21] Mt 25.35 – 40
- [22] Seibert, J. (1986): 271.

- [23] *Margit-legenda* 1–108 – Nytár 8, 1–37; RMKód 10, 39–253
- [24] *Péld* 70–73 – CodHung 4, 108–114
- [25] Toledói Julianus: *Prognosticon*; Szent Ágoston: *De cura pro mortuis gerenda*; Petrus Damianus: *Institutio Moniales*. in Sz. Jónás I. (1986): 18.
- [26] Augostodiensis, Honorius: *Elucidarium*. III. 1. in Sz. Jónás I. (1986):201.
- [27] Klaniczay G. (2000): 291.
- [28] Klaniczay G. (2000): 291–292.

A bátaszéki Nagyboldogasszony-templom Pádulai Szent Antal-oltára, két oldalt Szent Margit és Szent Erzsébet életnagyságú szobraival (Molnár Ágnes felvétele)

Dr. Török József

Két életszentség üzenete

Az 1387. március 31-én Székesfehérvárott királlyá koronázott Luxemburgi Zsigmond emlékezetét két színhelyen (Budapest és Luxemburg) tartott, nemzetközi összefogással készített kiállítás örökítette meg két évvel ezelőtt. Több mint százhusz múzeumból gyűjtötték egybe a vele kapcsolatos tárgyi emlékeket; s nem valószínű, hogy valaha is még egyszer „találkoznak” a káprázatos műkincsek. Ezért csak helyeselni lehet, hogy nagyméretű, terjedelmes katalógus, illetve tanulmánykötet jelent meg először magyarul, majd franciául, a kiállítás helyszíni időrendiségének megfelelően. Maga a kiállítás ténye egyben üzenet volt: a középkor végi Magyar Királyság sok-sok szállal kötődött az akkori Európához. Zsigmond pedig német-római császárként, cseh királyként meg személyesítette Magyarországot európaiságát.

Zsigmond páratlan politikai örökséget hagyott az utókorra; mellesleg a latin kereszténység központi intézményét, a pápaságot kivette a 39 évig tartó mély válságból.

Ez a kiállítás szinte sugallta, hogy két esztendő múltán, 2007-ben az utókor méltó módon fog megemlékezni az Árpád-ház két kiemelkedő személyiségéről, kerek évfordulóik kapcsán.

Az Intelmek címzettje, Imre ugyanis – a magyar középkorászok többségének véleménye szerint – ezer éve született; a kisleányként német környezetbe került Erzsébet pedig nyolcszáz évvel ezelőtt látta meg a napvilágot.

Mivel e két Árpád-házit a katolikus egyházban szentként tisztelik, érthető, hogy elsősorban egyházi megemlékezések sorozata igyekezett alakjukat, életművüket fölleveníteni. A Szent Erzsébet-év Liszt Ferenc oratóriumának előadásával kezdődött, és a Magyar Történelmi Társulat egynapos konferenciája lesz az egyik záró emlékezés. Sárospatak és Kassa együtt ünnepelték a rózsák szentjét, ám Erzsébet fogadott hazájában, élete főbb színterein (Wartburg, Eisenach, Marburg) az egyházi ünneplésen túl az emlékezés hivatalos, világi szinten is nagyobb teret kapott. Árpád-házi Szent Erzsébet talán karitatív és „egészségügyi” ténykedése miatt nem eléggé vonzó a mai magyar világban? A választ azok tudnák megadni, akik elutasították az emlékezés-ünneplés hivatalossá tételét. Legalább az egyháziak megtették azt, ami rajtuk múlt.

Erzsébet alakja a legendák aranypalástja mögött is élő, vonzó, sőt modern. A mindenki által ismert rózsacsodában az ő jószívűségén túl maga a rózsza hangsúlyozandó mint legjellemzőbb szimbóluma ténykedésének. A virág misztikus tulajdonságaival a természetfölötti valóságba begyökerezettségéről árulkodik. A rózsza pirossá akkor lett, amikor Krisztus vérenek egy cseppje a kereszt tövében ráhullott. Erzsébet férje, Lajos türingiai őrgróf ezért láthatta meg a hitvesi ágyba fektetett leprás betegben a szenvedő Krisztust. „Amit egynek tettetek, velem tettétek” – az evangéliumi szavak örök érvényűek. Ugyanakkor ennek ellenkezője is igaz, vagyis a mulasztás (főként ha szándékos és szervezett) visszahull a mulasztók, elkövetők fejére. Szent Erzsébet példáját Európa közel nyolc évszázadon

át követendőnek tartotta. Éppen itt és most lenne időszerűtlen, feledhető? Az Erzsébetről szóló korabeli, hiteles dokumentumok végre magyar nyelven is teljes terjedelemben hozzáférhetők. Remélhetőleg minél több olvasóra találnak.

Az ezer éve született Szent Imre esetében a források nem ilyen bőségesek, s ezért a történészek közül néhányan szinte megismerhetetlennek tartják alakját, személyiségét. Más középkorászok azonban a gyér adatokból mintegy mozaikképet alkotva állítják, hogy lehet vele kapcsolatban hiteles értesülésekre szert tenni. Föltehetőleg másodszülött volt és csak a késői forrásban néven nevezett Ottó halála után lett trónörökös. Apja, Szent István uralkodási alapelveit, mondhatni az első magyar államelméletet egy művelt, Nyugatról jött klerikus rögzítette latin nyelven. Imre mellett lelki gyámolítójaként a korabeli Európát ismerő szerzetes állt a Velencéből jött Gellért személyében. Az „oroszok vezére” a varég-orosz zsoldos katonák csapatának élén saját központjában, a bihari földvárban tanult országolni-uralkodni, önállóan. Ott volt a helye apja oldalán 1030-ban a nyugati határon, a csatamezőn. Halála pedig nem idegen orgyilkosok galád merénylete, hanem a harcászatra edzésként űzött, veszélyeket is magában rejtő vadászat tragikus kimenetele, következménye. Imre hercegre a székesfehérvári egyházmegye konferenciával emlékezett és az egyházmegyei múzeumban kiállítás nyílt.

Erzsébetnek 24 év adatott, hiszen 1231-ben hunyt el. Vélhetőleg Imrének is ugyanennyi, mert halála évszáma (1031) biztos, születési éve (1007) valószínűsíthető. Mi köti össze őket az azonos számú megélt éven túl? Az Árpádok vére és a közös keresztény hit. S ezen túlmenően a nemzet emlékezése.

Valószínűleg osztrák mester készítette a Szent Erzsébetről készült festményt a pécsi Miasszonyunk templomában (Beckné Dekker Mária felvétele)

Jankovics Marcell

Boldogasszony, anyánk

A magyar Mária-kultusz

Boldogasszony a magyar ősvallás anyaistennője. Szent Gellért püspök javaslatára a térítő Szűz Máriára vitték át e nevet (vö. *Boldogságos Szűz Mária*). Ósi magyar *boldog* szavunk így lett a Szűzanya latin állandó jelzőjének (*beata, beatissima*) magyar megfelelője mind a nép ajkán, mind az egyházi gyakorlatban. A magyarok Mária-kultusza közel egyidős a keresztény hit felvételével, és a nyugati kereszténységben mindmáig csak a latin országok Mária-tisztelete mérhető hozzá. A többi nyugati keresztény országban a korábbiakhoz képest visszaszorult – ebben a reformációnak és a már végbement városiasodással együtt gyengülő vallásosságnak bizonyára szerepe volt.

Szent István királyunk Fehérvárott az „örökké Szűz dicsőségére” emeltet bazilikát, amelybe majd ő és utódai temetkeznek. A kortársak égi jelnek tekintették, hogy Nagyboldogasszony napján, Mária mennybevitelének augusztus 15-i ünnepén hal meg. A 'csodás' egybeesés magyarázza, hogy a Könyves Kálmán korában keletkezett Hartvik-legenda szerint István „királyságát az örökszűz Istenanya, Mária gyámsága alá helyezte, kinek tisztelete s dicsősége a magyarok közt oly nevezetes, hogy nyelvükön még a szűz mennybevitelének ünnepét is, tulajdonnévénél hozzátétele nélkül, csak Úrnó napjának emlegetik”. Úrnő, ez a Boldogasszony megszólítás jelentése.

Boldog szavunk eredete ismeretlen. Vallásos értelemben áldott, szent a jelentése. Összefüggésbe hozzák varázslat értelmű *bűbáj* szavunkkal, a *bódít, bódul* igével, a gazdag, előkelő, vagyis úr (!) jelentésű ótörök eredetű *bő* rangjelzővel, amivel a szegény, szolga, közember jelentésű *ín* állt szemben a régi magyar nyelvben. Köznapi értelemben erős, vastag jelentésben is használatos: *boldoganyának* nevezi a palóc nép a ház mestergerendáját tartó oszlopot. Ez az elnevezés is a boldogasszony név ősiségére vall. (L. még a bot *boldogabbik vége*.)

Az egyházi év második hónapjának (januárnak) régi magyar neve Boldogasszony hava volt. Az év régi Mária-ünnepeit a hazai katolikuság nem a Mária névhez, hanem a Boldogasszony elnevezéshez kapcsolja. Gyertyaszentelő Boldogasszony (február 2.), Gyümölcsoltó Boldogasszony (március 25.), Sarlós Boldogasszony (július 2.), Karmel-hegyi Boldogasszony (július 16.), Havi (Havas) Boldogasszony (augusztus 5.), Nagyboldogasszony (augusztus 15.), Olvasós Boldogasszony (október 7.), Boldogasszony bémutatása (november 21.). Születésnapján a Szűzet Kisasszony néven tiszteli: Kisasszony napja (szeptember 8.). Újabb kori ünnepeinek viszont más és más nevet ad: Mária szent neve (szeptember 12.), Hétfájdalmú Szűzanya (szeptember 15.), Fogolykiváltó Mária (szeptember 24.), Magyarok Nagyasszonya (október 8.), Szeplőtelen fogantatás (december 8.).

Középkori helységeink gyakran a Boldogasszony után kapták a nevüket. Íme, néhány falunév a történelmi Magyarország különböző tájairól: Boldog (Heves megye, első említése szerint Budogazzonhathauana), Boldogasszony

(*Frauenkirchen*, Burgerland), Boldogasszonyfa (Baranya megye), Boldogasszonyfalva (*Gospodjinci*, Bácska, Szerbia), Boldogfa (*Boldog, Frauendorf*, Pozsony megye, első írásos említése szerint Boldogazzonfalua), Boldogfalva (*Sântămărie*, Erdély, első írásos említése szerint Boldoghazzonfalwa). Legtöbb templomunkat Szűz Mária címére szentelték. Mária hajdan különleges tiszteletére vall, hogy nincs gótikus oltár, amelyen ne szerepelne, s többnyire ő rajtuk a főalak. A csillámpalát, amit az üveg előtt foglaltak a templomablakok ólomkarikáiba, máriaüvegnek hívták. Tanulságos a nagy számú magyarországi Szűz Mária-kegyhely története. Íme, közülük néhány nevezetesebb: Andocs, Baja-Máriakönyve, Bodajk, Budakeszi-Makkos-Mária, Budapest-Máriaremete, Csatka, Gödöllő-Máriabesnyő, Homokkomárom, Jásd-Szentkút, Máriakéménd, Márianosztra, Máriapócs, Mátraverebély-Szentkút, Siklós-Máriagyúd, Szeged-Alsóváros, Tét-Szentkút. Templomaik titulusa (felszentelési címe) kivétel nélkül valamelyik Mária-ünnepre utal. Andocs Nagyboldogasszonyéra, Baja-Máriakönyve Kisboldogasszonyéra, Bodajk a Segítő Szűz Máriáéra stb. E búcsújáróhelyekhez fás – még hozzá tölgyfás! – Mária-jelenéseket fűz a hagyomány, csodatévő kegyképükről, kegyszobrukról, gyógyvizükről, csodás gyógyulásokról híresek. A keresztény kegyhelyek rendszerint pogány szentélyek helyét foglalták el, s egykorú forrásokból tudjuk, hogy a pogány magyarok áldozóhelyei források, berkek, bálványkövek voltak. A Szűzanya egyik-másik külföldi búcsújáróhelyét a magyarok régtől fogva külön tiszteletben részesítették.

Achent, Nagy Károly hajdani székvárosát már Szent István mintának tekintette. A székesfehérvári „királyi kápolna” előképe a német uralkodók királyi kápolnája, a Nagy Károly által Aachenben alapított Szűz Mária-bazilika volt. Koronázása mintájául a német koronázási ordó szolgált, a fehérvári Nagyboldogasszony-napi (!) törvénynapoknak is Nagy Károly aacheni birodalmi gyűlései voltak a mintái. Szent István érsekkövetétől, Asztrik-Anasztáztól kezdve Aachen a magyar zarándokok áhított úti célja volt.

1358–66 között a magyar zarándokok lelki gondozásának ellátására Nagy Lajos király megépítteti az aacheni dóm magyar kápolnáját. 1367-ben értékes ereklyékkel és műtárgyakkal gazdagítja, köztük István, Imre és László ereklyéivel és a Madonna Anjou-liliomokkal díszített zománcképével együtt. Az ereklyékből jutott az *Aachenfahrt*, aacheni zarándokút során (amelynek Szent Erzsébet Wartburgja is állomása volt) a kölni Makkabeus-templom számára is. A magyar kápolnát a XVIII. században átépítették és magyar szentek szobraival díszítették.

Mariazell híres zarándokhely Ausztria keleti részén, Stájerországban. A bencések alapították 1170-ben. Világhírű nevezetessége a búcsújáró templom és a jellegzetes lebegő kegykép. Hazánkból érkező búcsúsok kedvelt zarándokhelye. Nádasy Ferenc országbíró és felesége, Esterházy Julianna a bazilikában oltárt emeltetett István király tiszteletére (1662). A Szent László- vagy selmeci oltárt Szelepcsényi György prímás állíttatta magának nyugvóhelyéül (†1682). Mindszenty József bíboros hercegprímást (1892–1975) halála után itt temették el. Magyarországi rehabilitálását követően (1991) hamvait hazaszállították, és Esztergomban helyezték örök nyugalomra. Magyarországon két helynév utal a Mariazell-lel való szoros kapcsolatra. Pannonhalma fiókmonostorát, a celldömölki bencés apátságot II. Béla alapította. Első írásos említése 1252. Kiscell

néven 1749 óta ismert mint búcsújáráhely (*Nova cella Mariana ad Dömölk*, német nevén *Klein-Maria Zell*). Koptik Ottó, a mariazelli templom kincstárnoka (1692–1755) dömölki apáttá való kinevezésekor a magával hozott Szűz Mária-szobornak hajlékot, majd kápolnát építtetett, ezzel vetette meg a búcsújárás alapját. Az óbudai Kiscellen a Zichy-család jóvoltából a trintiáriusok alapíthattak rendházat (1738-ban). A rend II. József feloszlata után nem tért ide vissza. Az épületegyüttes ma a Budapesti Történeti Múzeum birtoka.

Cęstochowa. Pálos központ és búcsújáráhely. A XIII. században kialakult Ó-Cęstochowát és a XIV. századi Jasna Góra települést 1826-ban egyesítették. A Jasna Góra-i pálos kolostort Opuliai László (Władysław Opolski herceg), Magyarország nádora alapította 1382-ben. Egyik kápolnájában őrzik a valószínűleg magyar adományozású Fekete Madonna-kegyképet (XV. század). Cęstochowa Lengyelország leghíresebb búcsújáráhelye (búcsúnapja Kisasszony napja, szeptember 8.). A XVII–XVIII. században több magyarországi pálos templom (Márianosztra, Pápa, Sopron-kertváros, Szeged) kapott a kép jól-rosszul sikerült másolataiból. Fekete Madonna-ábrázolással, úgynevezett loretoi vagy *Szerecsen* Máriával más magyarországi búcsújáráhelyen is találkozunk. Kópházán, Máriabesnyőn például.

A Fekete Madonna pogány eredetű kép- és szobortípus. Közvetlen előképei: az epheszoszi Diana kultikus szobrai, a Rómába vitt pesszinontei fekete Kübelé.

Rómában, a Szent Péter-templom altemplomában (*Sacre Grotte Vaticane*) az ókeresztény szarkofágok szentélyében található a Magyarok Nagyasszonya-kápolna. II. János Pál pápa 1980. október 8-án, a Magyarok Nagyasszonya ünnepén szentelte fel. Az oltár mögötti falon lévő dombormű a magyarok kereszténység előtti őstörténetét ábrázolja. Előtte Szűz Mária szobra, szemben vele Szent Istváné, amint koronáját és országát az Ő oltalmába ajánlja (Varga Imre műve). A kápolna hosszanti falain 19 magyar vagy magyar vonatkozású szent domborműve látható (Csíkszentmihályi Róbert, Kiss Sándor, Kiss Kovács Gyula, Kiss Nagy András, Kő Pál és Marton László domborműve). A zárófal domborítását Amerigo Tot készítette.

A legjelentősebb határon túli Mária-zarándoklati célpont az erdélyi Csíksomlyó, ami nem is számít igazán külföldnek. Ha van ma a magyar katolicizmusnak a nemzeti összetartozás felekezetek fölé emelkedő jelképes mozgalma, akkor a csíksomlyói búcsú az. Csíksomlyó ma Csíkszereda külvárosa, első említése 1332. Ferences kolostorát 1400 körül alapították. 1442-ben Hunyadi János a székelyek maroszéki csatában tanúsított hősiességéért jelentős adományokkal járult hozzá a templom és monostor építéséhez. 1444-ben pápai bulla engedélyez búcsút Sárlos Boldogasszony napján (július 2.). Iskolája, könyvtára és nyomdája hányatott története ellenére a magyar művelődést jelentősen gazdagította (Kájoni János). A katolikus hit védelméért János Zsigmonddal szemben itt vívott csata (1567) emlékére tartott pünkösdszombati búcsúra a csángókon kívül ma már több százezer ember zarándokol Somlyóra a magyar nyelvterület minden részéről. A 3000 hívőt befogadó templom főoltárának késő gótikus Mária-kegyszobra a Szeplőtelen fogantatás (Napba öltözött Asszony) jelképiségében fogant. A templom fölötti Kis-Somlyó-hegyen áll a gótikus alapú, átépített Salvator-kápolna, a Szent Antal-kápolna, A Szenvedő Jézus kápolnája és ma is lakott remetekunyhó. A Salvator-kápolnát „a hitrege szerint sz.

István építette a pogány hitet védett Gyula legyőzetésének emlékére, a hitrege azt is mondja, hogy azt égből leszálló angyalok építék fel. Salvator nevét Los-teiner (Topografica I. Sect. I. Art.) attól származtatja, hogy Capistran és a nagy Hunyadi 1456-ban a Megváltó átváltozásának napján (transfiguratio Salvatoris) augusztus 8-án a 'Salvator' nevét segélyül hívta, nyerék meg a csatát" – írja róla Orbán Balázs.

A búcsú fő eseménye a Kis- és Nagy-Somlyó közötti nyeregben zajló virasztás, a többségükben ünnepi viseletbe öltözött résztvevők szent és magyar énekeket énekelve, szent és magyar zászlókat lengetve köszöntik a felkelő pünkösdi Napot, remélve, hogy megpillantják benne a Szentleket. A szabadtéri Hármashalom-oltárnál (Makovecz Imre terve) koncelebrált mise főszereplője Csíksomlyó plébánosa, Gergely István. Neki köszönhető elsősorban, hogy a magyar katolikusság eme ünnepe mára a magyar összefogás szimbólumává vált.

Külön figyelmet érdemel, hogy a csíksomlyói Szent Szűz csángó Babba Mária neve. A régi anyaistennő negatív aspektusát megszemélyesítő mesebeli Bábat juttatja eszünkbe. Pünkösdkor a csíksomlyói búcsúra zarándokló csángók nyírfaágakkal jönnek Babba Mária látására. E szokás, csakúgy, mint a tölgyfán megjelenő Szűzanya, a mesékből ismert, világfán lakó (b)anyaistennő képét idézi fel. De felidézi a baba alakját is, aki a szülő asszonnak segít. A megfelelést, egyben a pogány Boldogasszony kimagasló ősvallásbeli szerepét a hozzá társított csillagnevek is tanúsítják: *Bába matullája*, *Boldogasszony matullája*: Sarkcsillag, *Nagyasszon társzekere*, *Nagyboldogasszony csillaga*: Kis Medve. A Sarkcsillag körül forog az ég, aki forgatja, nem akárki. A mesei világképben a Sarkcsillag mellett van egy átjáró, ahol az átkelőket anyóka fogadja. Ő a világfán lakó banya alteregója. Vö. a népdallal:

„Pusztá malomba' tölgyfagerenda,
Azon üldögél bagolyasszonyka.”

Feltevés szerint Boldogasszony és Kisasszony, valamint a hiedelmek Szépasszonya a valamikori pogány magyar istennőtriász három személye volt. Boldogasszony az anyai, Kisasszony a szűzi, Szépasszony pedig a démoni aspektusát képviselte. A katolikus népi jámborság – különösen Szegeden és vidékén – Szűz Mária legendabeli édesanyját, Szent Annát nevezte Nagyboldogasszonynak (e hagyományt az egyház nem fogadja el). Legendája szerint Anna hosszas meddőség után, idős korában Isten kegyelméből szüli meg Kisasszonyt (Kisboldogasszonyt). A Nagyboldogasszony és Kisasszony kettős ilyen értelmzése az ógörög Déméter földanyának és gabonaistennő leányának, Perszephonének a szerepével mutat párhuzamot. Az utóbbi Koré (Leány) néven is ismert. Ennek nyomán születnek a mesék a Szűz Mária által megrövidített kalászról és a *Kalászos Madonna*-képmások, melyeknek a valamikor aratásra jelet adó „kalászos” Szűz csillagkép és ógörög megszemélyesítője, Koré (Perszephoné) az előképe. A Szűz legfényesebb csillaga a Spica (Kalász).

A Szent Annával azonosított Nagyboldogasszonyhoz mint égi bábához a meddő, vagy éppen várandós és vajúdó asszonyok fordultak. Szólásaink is erre fektetik a hangsúlyt: „Boldogasszony ágyában halt meg.” (Gyermekágyban.) „Elbírná már a Boldogasszony ágyát.” (Érett a gyermekszülésre.) „Kifeküdte a Boldogasszony ágyát.” (Fölkelhet a gyermekágyból.) „A Boldogasszony markába esett.” (Az elesett gyermekekre mondják, ha nem esett baja.)

A katolikus közfelfogás tényként tartja számon, hogy Szent István Mária kegyelmébe ajánlotta az országot, és a Szűzanyát *Patrona Hungariae*nek, hazáját Mária királyságának tekinti (*Regnum Marianum*). Kölcsey *Hymnus*ának megjelenéséig a magyarok himnusza, legalábbis a katolikus többség számára, a *Boldogasszony anyánk* kezdetű vallásos népének volt:

„Boldogasszony anyánk, régi nagy pátrónánk,
Nagy ínségben lévén így szólít meg hazánk:
Magyarországról, édes hazánkról
Ne feledkezzél el szegény magyarokról.”

A boldog = bó értelmezést látszik igazolni, hogy az ínségben lévő haza szövegi anyánkhöz az énekekben. (Apró érdekesség: az éneket az írek is éneklék. Ők Brighidhez könyörögnek benne, Brighid Szent Brigittának Írország patrónájának a pogány neve, hasonlóképpen ahhoz, ahogy Boldogasszony Szűz Máriáé. Énekük dallama és egyik versszakának a szövege megegyezik a mienkével.)

A legrégebbi ránk maradt magyar nyelvű vers a Fiát sirató Szűzanya szavával szól hozzánk 800 év távlatából. Nyelvünk régiségét bizonyítja, hogy értjük az *Ómagyar Mária siralom* minden sorát.

Mária magyarországi kultuszának tápláló és ki nem merülő forrása a keleti szomszédság. Az ortodox kereszténység a Szent Szület máig a régi rajongással tiszteli. Különösen igaz ez az örményekre, akiknél a Szentháromságban a Szentlélek helyét mintha a vele párba állított Szűzanya töltené be, ahogy a koptoknál is. Ez a felfogás az ősi egyiptomi istencsalád-mintából eredeztethető, amelyben a triászt az atya-, anya- és fiúisten alkotja. (Például Amon, Mut, Hórusz.) Ez azért érdekes, mert Révay Péter koronaőr 1613-ból való leírása alapján tudható, hogy a Szent Koronán az Atya és a Fiú képmásán kívül eredetileg Máriáé is szerepelt. Az Atyáé a felső pántok találkozásában a kereszt alatt, a Fiúé az alsó korona pártájának középső lemezén ma is látható, Máriának az alsó korona hátsó pártalemezén lévő képmását azonban valamikor a Révay Péter beszámolója utáni időben valamiért Dukász Mihály képmására cserélték. Újabban a feliratok és a stílus sajátosságai miatt felmerült, hogy a Szent Koronát a Kaukázusban, vagy onnét való ötvösök készítették.

A Mária-kultusz pogányos formája számos formában élt népünk körében. Legszebb példáival az apokrif imákban találkozunk. Ez utóbbiak bájoló varázsszövegek, már ennyiben is értelmezik, miért Boldogasszonyt szólítják meg. Az egyik ima e szavakkal kezdődik:

„Ó, hajnal, hajnal, szép piros hajnal,
Kibe Mária nyugoszik,
Úr tőle születik,...”

A hajnalban nyugvó Mária a Hajnalcsillaggal azonosul, a hajnalból születő fia, a fény-Krisztus pedig a Nappal. Íme, egy másik ima nyitóképe:

„Mária kapuja megnyílik,
Isten fia születik.”

Máriát sok népének hasonlítja a Nap előtt megnyíló mennyek kapujához. És egy harmadik:

„Fehér rózsa, Mária
Gyönggyel gyökerezik
Arannyal virágzik.

A mi házunk négyszögletes,
Négy szép angyal őrizkedik.
Angyalok őrizzetek,
Keresztek forogjatok,
Hadd aludgyam Boldogasszony ágyába...”

Mint ismeretes, számos növényt, különösen gyógynövényeket, és virágot, mindenekelőtt a rózsát és a tövis nélküli pünkösdi rózsát kapcsoltak össze Szűz Mária személyével (Nagyboldogasszony-napi szokás a virág- és gyógynövény-szentelés). Ebben, mint sok minden másban is, Jézus anyja Vénusz örököse. Íme, néhány Boldogasszony vadvirágai és gyógynövényei közül: Boldogasszony ága (nehézszagú boróka, *Juniperus sabina*), Boldogasszony csepegtette fű (közönséges szeplőlapu, *Cerinth minor*), Boldogasszony füve (körömvirág, *Calendula officinalis*), Boldogasszony haja (kakukkfűfojtó aranka, *Cuscuta epithymum*), Bódog Asszony méntája (Boldogasszony tenyere, *Chrysanthemum balsamita*), Boldogasszony palástja (közönséges palástfű, *Alchimilla vulgaris*), Boldogasszony papucsca (Mária cipőkéje, Venus-sarucska, *Cypripedium calceolus*; Boldogasszony papucsának latin neve szó szerint „Vénusz cipellőjének” fordítható), Boldogasszony rózsája (bársonyos kakukkszegfű, *Lychnis coronaria*).

Se szeri, se száma a Boldogasszonyt, Szűz Máriát nevesítő szokásoknak, tárgyakkal, hiedelmeknek, sőt szer(ve)zetnek (l. *Boldogasszony leányai*, premontrai kanonisszák, *Mária-kongregáció*). Nem csoda, hisz’ Mária nem is olyan régen még a legnépszerűbb női keresztnév volt. A két háború között a magyar lányoknak közel egyötödét e névre keresztelték (800 000), és a gyakoriságban második Erzsébet e szám felét sem érte el (300 000).

A tállyai római katolikus templom Árpád-házi Szent Erzsébet-üvegablaka az 1930-as években készült, és 1967-ben restaurálták (Herczeg Renáta felvétele)

Balázs Géza

Szentek – nevek

Szentek településnevekben. Vallási, szimbolikus, különösen bibliai településelnevezésekkel a világ számos részén találkozunk. Különösen Latin-Amerikában sok a katolikus vallási név: San Francisco (sp. Szent Ferenc), Santa Cruz (sp. szent kereszt), Santa Fé (sp. szent jít), Santiago (sp. Szent Jakab), Santos (port. Mindszent), Sao Paulo (port. Szent Pál), Los Angeles (sp. az angyalok). Costa Ricában például 14 San Rafael, 8 San Antonio, de 3 San José is van (a főváros nevét is beleértve).

Két szent szavunk. Szent szavunk a nyelvtörténeti adatok szerint a XII. században bukkant föl. Először tulajdonnévként, ami azt is jelenti, hogy köznévi előfordulása régebbi lehet. A magyarban szláv jövevényszónak tartják. Hasonlít rá az óegyházi szláv, valamint a szerb, a horvát, a szlovén svet, az orosz szvat(oj). Végző soron azonban távolabbi múltba vezet vissza a szent szó. Indoeurópai eredetű, amelyet egy aveszta szpenta változat is bizonyít. A magyar nyelvbe a keresztény terminológia elemeként került, vagy a keleti, vagy a nyugati kereszténység hatására. A szó gazdag családot hozott létre már az ómagyar korban: szentel (1372 után), szentírás (1372 után), szent jobb (1326), szentlélek (a 13. sz. eleje), szentség (1346), szentséges (1372 után).

Volt azonban egy régebbi, ma már csak rejtett formában élő szent szavunk is, az egy (id, igy). Ez a szó rejtőzik az egyház (igyház) szóban is. Az

üdü, üdvözöl szóban is ez bújik meg. A szó eredeti jelentése: ünnepet szentel, s ennek következményeként az ünnep (idnap) is: szent nap.

Ez a szent szó azonban elhomályosult, hiszen a szentegyház szavunkban kétszer is előfordul, s ezt akkor már nem érezték szóismétlésnek.

Bujkáló szentnevek. Bujkáló szentnevek egyébként is vannak. Ilyen például Kozmadombja. Zala megyében található, és valójában nem egy Kozma nevű embernek a dombjáról van szó (bár első látásra úgy tűnik). Ha ugyanis belenézünk a régi papírokba, 1199-ben ezt találjuk: Cosma-domian. Ami annyit tesz: Kozma, Damján. Ebből már könnyűszerrel megfejthető a falu neve: Kozmadamján, Szent Kozma és Szent Damján orvosszentekről, vértanúkról nevezték el. Ám a Kozmadamján formát a népetimológia (a népi magyarázat) átformálta Kozmadombja formára.

Szentek – helynevekben. Mint Kálmán Béla megállapítja, a XII. század végétől nyugati hatásra kezdett el divatba jönni a falvakat védőszentjük-ről elnevezni. Többnyire a szent neve önmagában szolgált falunévként. Máskor hozzátették a -falva, -földre utótagot is.

Még ma is elég sok a puszta szentnév mint helynév (ezeket helynévként a hagyomány alapján egybeírjuk): Szentbalázs, Szentbenedek, Szentdénés, Szentdomján, Szentendre, Szentgál, Szentgotthárd, Szentgyörgy,

Szentistván, Szentkatalin, Szentlászló, Szentlőrinc, Szentsimon, Szenttamás.

Ugyancsak „puszta” szent névnek tekinthetjük a következő neveket: Szentháromság, Szentjobb (Nagyvárad környéke), Szentkereszt, Szentkirály, Szentlélek.

Szentnevek divatja, szentek „rangSORA”. Egy 1808-ból származó felmérés adatait rangsorolva a legdivatosabb szentről elnevezett helységek a következők voltak Magyarországon (a korabeli helyesírás szerint ezeket kötőjelezték, ekképp: Szent-György):

Szentgyörgy	59
Szentmárton	56
Keresztúr	52
Szentmihály	43
Szentpéter	34
Szentiván	32
Szentkirály	27
Szentlászló	26
Boldogasszony	25
Szentandrás	20

És hogy a rangsor legalján a legkevésbé népszerű szentek helyneveit is felsoroljuk (csak egy-egy település van róluk elnevezve): Szentborbás, Szentdomján, Szentdomokos, Szentendre, Szentgrót, Szentjób (Szentjobb), Szentkozma, Szentlázár, Szentrókus.

Szent Erzsébetről 1808-ban 15 helynév volt elnevezve.

Érdekes módon a szentekről elnevezett falunévek a személynévadást is befolyásolhatták, mert a korabeli, illetve a későbbi névadásban a György, a Márton, a Mihály stb. igen gyakran szerepelt.

Egy-egy szentnek nemcsak a nevéért, hanem születési, működési helyéért is gyakran harcot folytattak egyes települések. Máig ható vita tár-

gya például Szent Márton szülőhelye. A mai Szombathely és Pannonhalma (korábban: Szentmárton) versenyez e rangért. Szombathely valóságos Márton-kultuszt alakított ki, Pannonhalma pedig furfanghoz folyamadt. Állítólag II. János Pál pápa látogatásakor az érdeklődő pápának elmondták, hogy itt született Szent Márton (az állítólag szót kifelejtették), s amikor a pápa később megismételte a hallottakat, pápai kinyilatkoztatássá vált: Szent Márton az egykori Pannonhalmán született... Ha már a történészek nem tudtak zöld ágra vergődni...

Megkülönböztető nevek. Mivel az ugyanazon szentekről elnevezett települések közigazgatási galibát kezdtek okozni, többnyire a tájra vonatkozó megkülönböztető jelzéssel, avagy egyszerűen földrajzi köznével látták el a helyneveket.

Néhány példa a földrajzi köznével bővített szent helynevekre:

Szentandráspuszta

Szentantalfa, Szentjakabfa, Szentpéterfa (a fa voltaképpen a falu rövidítése)

Szenterzsébethegy,

Szentgálszőlőhegy,

Szentgyörgymező,

Szentgyörgyvár,

Szentgyörgyvölgy,

Szentimrefalva.

Tájnevekkel alakult szent helynevek:

Például a következő „Szenterzsébet” nevű falvak voltak: Elsőszenterzsébet, Bükkszenterzsébet, Erzsébetfalva, Felsőszenterzsébet, Nyugotszenterzsébet, Püspökszenterzsébet, Székelyszenterzsébet, Szenterzsébethegy.

A legdivatosabb szentnév, a Szent György pedig a következő meg-

különböztető jelzéseket kapta (nehogy a posta eltévedjen): Bácsszentgyörgy, Balatonszentgyörgy, Bánokszentgyörgy, Baranyaszentgyörgy, Bégaszentgyörgy, Búrszentgyörgy, Csíkszentgyörgy, Dunaszentgyörgy, Erdőszentgyörgy, Garamszentgyörgy, Gombosszentgyörgy, Homokszentgyörgy, Iszakszentgyörgy, Jászsalsószentgyörgy, Jászfelsőszentgyörgy, Karasszentgyörgy, Lajtaszentgyörgy, Marosszentgyörgy, Meszesszentgyörgy, Mezőszentgyörgy, Monostorszentgyörgy, Oláhszentgyörgy, Répceszentgyörgy, Sepsiszentgyörgy, Szászszentgyörgy, Szepesszentgyörgy, Sztirgyszentgyörgy, Tárnokszentgyörgy, Tatárszentgyörgy, Tótszentgyörgy, Turócszentgyörgy, Tüskeszentgyörgy, Uzdiszentgyörgy, Vízi-szentgyörgy, Zalaszentgyörgy.

Szentek ritkulása a helynevekben. Az 1950-es években a helyneveket is felülvizsgálta a pártbuzgalom, illetve sokszor a helybeliek félelme is. A szentek elkezdtek fogatkozni a nevekből. Budapest egyes kerületeiből például eltűnt a szent: Pestlőrinc, Pesterzsébet, másutt azért megmaradt: Rákosszentmihály. A rendszerváltozás után újra visszakapták „szent” megnevezésüket a kerületek: Pestszentlőrinc, Pestszenterzsébet. (Az 1870-ben eredetileg Erzsébet királyné tiszteletére Erzsébetfalvának elnevezett település 1924-ben, várossá válásakor Pesterzsébet lett, és 1932-ben vette fel a Pestszenterzsébet nevet.) A szóbeszéd szerint Nyíregyháza neve is veszélybe került az 1950-es években. Nagyon erősen kitűnt belőle ugyanis az „egyház”, s ez bántotta egyesek nyelvérzékét.

Irodalom

Kálmán Béla: *A nevek világa*. IV. átdolgozott kiadás. Csokonai, Debrecen, 1989.

Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2*. Akadémiai, Budapest, 1988.

Lelkes György: *Magyar helységnév-azonosító szótár*. Talma, Baja, 1988.

Zaicz Gábor: *Etimológiai szótár*. Tinta, Budapest, 2006.

A festett üveglablakokról

1945 után a korábban virágzó magyarországi üvegművészet is – oly sok más művészeti ágazathoz, alkotóterülethez, művességhez hasonlóan – súlyos válságba sodródott: a korábbi periódus mesterei háttérbe szorultak, a műhelyek bezártak, a nyersanyag-beszerzési lehetőségek elapadtak, a megrendelések megszűntek. A hatalmas visszaesés főként az üveglablak-művészetet sújtotta, amelynek legfontosabb megrendelői, az egyházak defenzívába kényszerültek. A gyári üvegtárgy-tömegtermelés mellett csak a hatvanas-hetvenes évektől éledt újjá az autonóm, elsősorban plasztikai igényű üvegművészet – és virágzik napjainkban is mint „stúdióüveg” –, és csak a nyolcvanas évektől kezdett megerősödni az építészeti üveg: az üvegfestészet, illetve az ólmozott üveglablak-művészet. E terület alkotóira a közelmúlt két-három évtizedében kettős feladatkör hárult: a nagy károkat szenvedett XIX. századi és a XX. század első felében született alkotások restaurálási és rekonstrukciós munkálatait végezték, illetve végzik el, és új, világi és szakrális kompozíciók megalkotására vállalkoztak és vállalkoznak. A megfestett fény üveg- és festőművészeinek munkái között a klasszikus tradíciók szellemében tervezett és a hagyományos ólmozott üvegtechnikával készült figuratív alkotások mellett elvont, jelentésköreiket öntörvényűen kibontakoztató alkotások sorozata jött létre a közelmúltban a régi és az újonnan emelt templomokban, a közintézményekben és a magánházakban. E varázslatos, belső tereinket meghitté és különös szépségűvé avató műveket termő alkotóterületről jelen lapszámunkban néhány, Árpád-házi Szent Erzsébet alakját megidéző, elsősorban szakrális tereket díszítő, a klasszikus üvegfestészeti hagyományokat éltető kompozíciót villantunk fel.

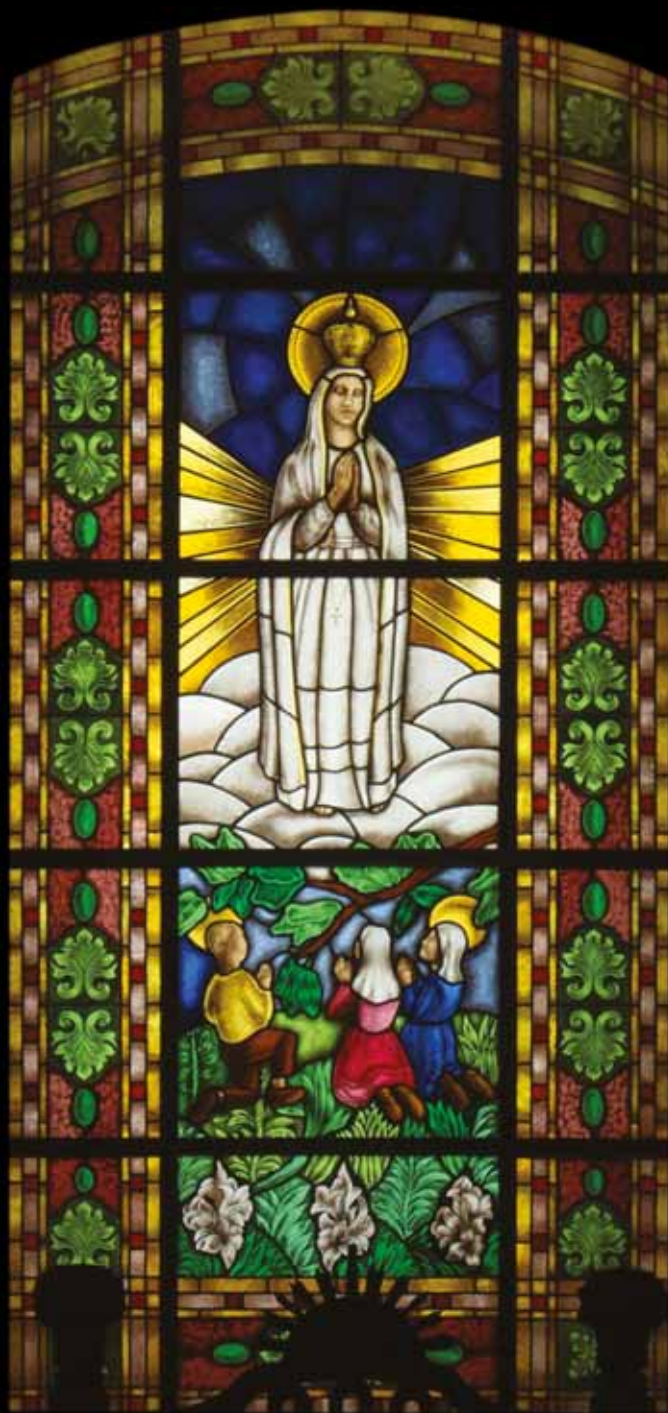
Wehner Tibor

SZIKSZÓ, BETHÁNIA-KÁPOLNA

SZOMOLYA, KATOLIKUS TEMPLOM

DETK

Elek Szilvia

„Szent magyaroknak tisztá lelkét nézzed”

Szentjeink a magyar zenében

Katolikus szentmiséken gyakran hangzik fel e magyar szentekhez fohászkozó ének a hívek szájából. Szép énekelt imádság ez a régi népének egy-egy szentünk emléknapján és más nagyobb ünnepnapokon. Hazánkért szól, azokhoz, akik életükkel s haláluk után emlékükkkel a mai napig erőt, kitartást, példát tudnak nyújtani nekünk.

A zene, s főleg annak tömegek által könnyen megtanulható énekelt formája talán az az örökítő anyag, amely leginkább képes megőrizni a múlt értékeit. Nemzetünk legbecsesebb emlékei így menthetők meg legbiztosabban az eljövendő generációknak. De vajon miféle úton, milyen eszközökkel vált a zene múltunk őrzőjévé? A következő áttekintéssel ezt az utat szeretném vázlatosan, a teljesség igényét mellőzve bemutatni.

Szentjeink emlékének életben tartását tehát elsősorban az egyházi zenének köszönhetjük. Ezen a templomokban használatos s a szertartásokhoz kapcsolódó zenét kell értenünk. A szentek kultusza meglepő módon már egészen korai idősakra, az épphogy csak megalakult, fiatal, keresztény magyar állam első évtizedeire vezethető vissza. A hivatalos szentté avatások évében (1083) született meg az az egyik legkorábbi zenei gyűjtemény, amely valószínűleg Szent István király szentté avatásának alkalmából készült. E gyűjtemény, amely latin nyelvű rímelő sorokból álló gregorián dallamok sorozata, korabeli kódexekben maradt fenn. Érdekes, hogy az abban az időben Európában a mindenütt hasonló stílusjegyeket mutató gregorián dallamok között a zenetörténészeknek mégiscsak sikerült megkülönböztetniük a műveket nemzetiségi hovatartozásuk szerint. Vagyis szinte kellő bizonyossággal állítható, hogy a XI. század végi Szent István antifona és rezponzórium ciklus magyarországi szerző alkotása.

A kora és késő középkori egyházi muzsika komponistái és előadói általában az egyház kötelékébe tartoztak. Az egyházak által s a nagyobb templomok, püspökségek közelében létrehozott iskoláknak óriási szerepük volt a zene művelésében és művészi gyakorlásában. A Nyugat-Európában Nagy Károly óta elterjedt, úgynevezett Karoling iskolatípus mindig is nagy súlyt helyezett a zenetanításra. Az antik eszmékre épülő tanítási elvek, amelyek a „hét ars” oktatására épültek, éppoly fontosnak tartották a „musica”, ezen belül az énekítés, a kottairás és -olvasás, valamint a zeneelmélet tanítását, mint, mondjuk, a matematikáét. Akkoriban nem ismerték a ma divatos, különböző gyerekközpontú (s néha mesterségesen „gügyögőse” vett) pedagógiai módszereket; a gyerekeket egyszerűen beállították a felnőttek közé a kórusba, sőt gyakran azokéval egyenrangú feladatok elvégzésére kötelezték őket. Bármilyen furcsa is – min-

den bizonyítással fokozatosan, és gondosan kidolgozott módszerek alapján tették ezt –, az eredmények a korabeli pedagógusokat igazolják, hisz a fennmaradó dokumentumokból tudjuk, hogy 10-12 éves gyermekek rendszeresen énekeltek nehéz, bonyolult és hosszú szólóénekeket, a felnőttekkel egyenlő módon, sőt gyakran a kórusok irányításából, vezényléséből is kivették részüket.

A kolostori iskolák kórusait a „succentor” vezette. Az ő feladata volt az énekek betanítása, a szólisták kiválasztása, a kották, de még a kellő számú gyertyatartó nyilvántartása is.

Hogy a kottán mit értünk? E dallamokat a kezdetekben szinte hangok nélkül, inkább csak a dallam irányainak megjelölésével jegyezték le. Majd hangjegyek is kerültek a kottalapra. Az egyszólamú és általában közeli, lépcsőszerűen fel- és lefelé haladó dallamsorokat időnként csak egy-egy kisebb hangközű ugrás törte meg, ilyenformán a mai hallgató számára ezek a tiszta szépségű zenedarabok meglehetősen egymáshoz hasonlóknak tűnhetnek. A korabeli énekeseknek mégis legalább jó pár ezer ilyen tételt meg kellett tanulniuk, még hozzá emlékezetből, hiszen akkoriban nem volt mód a kotta gépi sokszorosítására... A templomban – amelyhez az iskola tartozott – a diákok naponta többször is énekeltek. Nagyobb ünnepeken és vasárnapokon a templom többi papjával és más egyházi személyekkel közösen is. A zsolozsma, amely napi nyolc imaalkalmat foglalt magában, főleg recitált szövegekből állt; a kórus által énekelt zsolotárokból és egy felolvasó által bemutatott olvasmányból. Az „antifona” a zsolotárokhöz csatlakozó keretvers, míg a „responzórium” az olvasmányok mellé rendelt felelőének. Szenteket dicsőítő énekeket legtöbbször az antifonák és responzóriumok közt találunk, de gyakran megjelenhettek a mise Halleluja-tételeihez kapcsolódóan. Ezt a műfajt sequentiának nevezzük.

„Idvezlégy bódog szent István király, te népednek nemes reménysége. Idvezlégy, mi megtérésünknek bizony doktora és apostola. Idvezlégy, minden szentségnek és igazságnak fényes tüköre. Temiattad hittünk Krisztus Jézusban, temiattad idvözülünk is Krisztusban. Kérünk, imádj ez te népedért, imádj egyházi szolgálókért is, hogy egy ellenség se legyen ragadozó ez te néped között!”

Így szól a Szent István antifona és responzorium ciklus egyik darabja magyarul, egy késő középkori fordítás szerint (az Érdy-kódexből). Minden valószínűség szerint latin eredetije számtalanszor felhangozhatott a középkori templomok tömjénillatú oszlopai között.

Az Ave beate rex Stephane... kezdetű antifona egy esztergomi liturgikus könyvből és mai hangjegyekkel lejegyezve

Az alábbi szöveg pedig egy szekvenciából maradt meg:

*„Mint Salamon régesrégén
templomokat rak serényen,
gyöngyökben és ékességben
ragyogtatja oltárát.
Tanítónak, vezetőnek
tudós férfit rendel főnek,
igazat, ki a hívőnek
szolgál mindig javára.”*

És még egy Szent István antifona részlete:

*„Az oroszlánt leigázni a nagy Sámson kellett,
magyaroknak prédikálni erős király küldetik.
Torkából az oroszlánnak drága lépesméz csepeg:
magyar szájából immár jönnek édes-szép dicséretetek.”*

De lépünk most ki egy kicsit a templomok, kolostorok kapuin! Bár vitathatatlan az egyház elsődleges szerepe dicső emlékeink megőrzésében, azért néhány világi formáról is érdemes említést tennünk a középkor idejéből.

Már a korai Árpád-korban felbukkan a „regös” elnevezés, amely valójában egy foglalkozás megjelölése. A korabeli regös énekmondó, históriás volt, aki leginkább a fényes udvari lakomákon énekelt, recitálta el az éppen legaktuálisabb eseményeket, híreket. A magát gyakorta valamilyen pengetős hangszeren kísérő énekmondó feladata nemcsak híradásból, hanem – alkalomhoz illően – régi, nemes dolgok felidézéséből is állt. A magas rangú vacsoravendégek és persze vendéglátóik is szívesen hallgatták a múltbéli nagy királyaink dicsőséges tetteiről mesélő krónikákat. Ezekből maradhatott fenn például a Szent László-monda énekelt változata is.

Szent Erzsébet, Margit, Imre István és László tetteinek, csodáinak hírét az úgynevezett „énekes diákok” is terjesztették. Ezek a diákok – a kolostoron kívül – pénzért, fizetésért szolgálatokat vállaltak városi ünnepeken, rendezvényeken vagy egyes polgárok házáinál. Az előadott művek között találhatunk szentekről szóló énekes színelőadásokat éppúgy, mint verses énekeket, példázatokat.

Egyik, a középkorból fennmaradt, biztosan nem egyházi énekünk a Szent László királyról szóló dicséző ének a XVI. század elejéről:

lá-vez légy ke-nyel-mes Szent László ke-rály, Ma-nyar-or-szég-ek é-des ol-tal-ma,
Szent ke-mi-lyek közt dol-ga-lá-tus gyöngy, oltá-rát ké-zett fe-nyes-ség-szil-bag.

Ha visszatérünk a templomokba, azt tapasztaljuk, hogy a XVI. század elején megjelennek az első magyar nyelvű templomi népénekek is. A szentekről szólók éppúgy beépülnek hamarosan a mise liturgiájába, mint a korábbi, latin nyelvű énekek. A katolikus énekeskönyvek ma is jó néhány igazán régi éneket tartalmaznak.

A már idézett alábbi ének forrása például 1695-ből származik.

*„Isten, hazánkért térdelünk Elődbe.
Rút bűneinket jóságoddal főd be.
Szent magyaroknak tiszta lelkét nézzed,
Érdemét idézzed.”*

A *„Szent Imre herceg, Magyarország éke...”,* valamint a *„Szent Erzsébet asszony életéről Emlékezzünk sok jótételéről...”* kezdetű énekek szintén ugyanebből az időből valók.

Szép és különleges a Szent Margitról szóló, *„Pannóniában nőtt, teljes szép viola...”* kezdő sorú ének is, amely egy 1797-es énekeskönyvben jelenik meg először.

Történelmünk időfonalát továbbgombolyítva jó néhány világi zeneszerzőnk alkotását említhetjük szentjeinkkel kapcsolatban.

A zenei romantika idején Erkel Ferenc utolsó operája (amit egyik fiával közösen készített) az *István király*, Liszt Ferenc egyik legmonumentálisabb műve pedig a *Szent Erzsébet legendája*.

Később Kodály Zoltán is szívesen nyúl szentjeink történeteire, például az *Ének Szent István királyhoz* című gyönyörű művében, de a XX. század más szerzői is (Bárdos Lajos, Harmat Artúr, Ottó Ferenc) írnak kórusműveket, leginkább a legrégebb, kódexekből származó dallamok felhasználásával. Ezek a művek azonban, sajnálatosan, csak a templomi énekkarok repertoárjában lelhetőek fel.

Jó lenne, ha mai zeneszerzőink, példát véve eleinktől, ugyanolyan lelkesedéssel és oly nagy számban írnának magyar szentjeinkről, mint ahogy a középkor komponistái tették. Szükségünk lenne rá. Okulásul. S hogy ma is átérezhessük, van mire s van kikre büszkének lennünk.

Korabeli rajz a Liszt által vezényelt *Szent Erzsébet legendája* bemutatójáról.

Részlet Liszt leveléből, amelyben magyarul idézi a *Szent Erzsébet asszony... kezdetű népéneket*

Kiss Judit Ágnes

Csalános Jóska

Regényrészlet

(Fő utca 30., majd Lenin út 72., majd Kossuth Lajos utca 72.)

Öreg ember, öreg fa belepusztul, ha átültetik. Mondtuk is, mikor a Jóska beköltözött a Darabos Kovácsék üresen maradt Fő utcai házába, hogy na, ez is már csak meghalni jött ide. Gyánakodtunk is rá, mert hát milyen dolog, hogy valaki vénember létére átköltözik a világ túlsó végére, ahol se kutyája, se macskája, biztos valami vaj van a fején, aztán azért jött ide, hogy a nap ne érje.

Hogy észrevette-e, nem-e, hogy görbén nézünk rá, nem tudni, de mikor a hurcolkodást befejezte, fölvette az ünneplőjét, és kezdte végigjárni a szomszédokat. Szépen bemutatkozott mindenkinek, elmondta, kicsoda, honnan jött, és ha valamiben tud segíteni, csak szóljanak. De ha szőrmentin kérdegetni kezdték, hogy mit keres minálunk, csak annyit mondott, tesszik neki a falu, kíváncsi, milyen itt élni, mást nem lehetett kihúzni belőle.

Nem tudtuk meg hát, miért jött, de hogy nem meghalni, afelől hamar bizonyosak lehettünk, mert úgy csinósította azt a rozoga házat, mint a fecskék a fészkeket költés előtt. Kora reggeltől késő délutánig dolgozott, és úgy bírta a munkát, mint akárhány fiatal. Estefelé aztán kiült a padra, és szóba elegyedett mindenkivel, aki

arra járt. Szóval már nemcsak furcsállottuk, kezdtük tisztelni is, na.

Barátságba aztán mégiscsak a Kati ángyommal keveredett először, a Ferkó öcsém feleségének a testvérhúgával, a Búcsús Nagy Katóval, aki alsó szomszédja volt. Egyedül is élt, beteg is volt már a munkához, hát ráért pletykálokodni. De ez a Jóska se csak a levegőbe mondta ám, hogy se-

gít ő, amiben tud. Mikor látta, hogy a Katinak nincs, aki leszedje a gyümölcsöt a fáról, kapta a létrát, és kezdett mászni a fára, szedni a meggyet.

A Kati ott sopánkodott, hogy jaj, csak meg ne vénülne az ember, és hogy ő már a hatvannyolcadikat tapossa, és hogy inkább halna meg az ember, amikor már másokra szorul. „Az is kor? – fitymálta a Jóska. – Hát én már elhaladtam a nyolcvanat.”

Hát én azt hittem, hanyatt esek a sámlin, mesélte a Kati ángyom. Mondtam is neki, te Jóska, mert akkor már tegezőben voltunk, hogy csinálod te, hogy ilyen legényesen tartod magad? Erre azt mondja nekem: „a csalán, Kató, a csalán.” Azt mondta, nem iszik ő se bort, se pálinkát, de a csalánteából mindennap megiszik két literrel már vagy harminc éve, az fogja őt örökké éltetni.

Hát aztán, mikor Kati ángyom rétest sütött, és átvitt belőle a Jóskának

megköszönni a segítséget, az épp ebédelni készült, leültette, kínálta a zöldfőzelékből, amit ott kavargatott a lábosban. Épp olyan volt, mint a paraj, de hát mégsem az volt. Kati ángyom kezdte kérdegetni, hogy mi volna az, de a Jóska leintette: „Előbb kóstolj, Kató, aztán kíváncsiskodjál!” És csak mikor a Kati ángyom nekifogott dicsérni, hogy férfi létére milyen jót csinált, akkor mondta meg neki, hogy csalánból főzte azt is.

Hanem a nevét a gyermekek adták neki, akik ott játszottak a háza előtt. A Jóska meg kezdte behívogatni őket a kertbe, s úgy eltöltötte velük az időt, mintha a nagypaja lett volna valamennyinek. Nem is hívatta másként magát velük, csak Tatának. Fagylaltot főzött nekik, azt is csalánból, s akkor kezdték a gyermekek úgy emlegetni: a Csalános Tata. Aztán hogy a gyermekekkel ilyen szépen elvolt, a falu is lassacskán elfogadta a Csalános Jós-kát minden bolondságával együtt.

Mert bolondsága volt neki elég. Leginkább, hogy olyan bibliás ember volt. Templomba nem jött el, mert más vallású volt, de minden reggel kiült a tornácra, és szenténekeket fújta jó nagy hangon, meg a Bibilát bújta. Volt neki valami füzete is: Csendes percek, vagy mi volt a címe, hát aki betévedt hozzá, annak felolvasott belőle, meg is imádkoztatta, anélkül el nem engedte.

Mégis mentek hozzá, nyár végére még a fiatalság is odaszokott. Eleinte csak ott futballoztak a háza előtt, mert akkor még nem volt meg a sportpálya, aztán kezdtek bejárni hozzá, és amit apjuknak-anyjuknak akkor se mondtak volna el, ha a bőrüket nyúzzák élve, azt mind elmondták a Tatának. Főleg amelyik épp udvarolt.

A Jóska egy csomó kotont vagy mifenét tartott a kredencben, aztán

ha valamelyik fiú lányhoz készült, a kezébe nyomta, meg a lelkére beszélt, hogy aztán használja, nem szégyen az. Mondtuk neki, hogy nem való ilyenekre tanítani, meg a fiúkkal cinkoskodni, de leintett minket: „Nem tudjátok ti, milyen a gyerek, ha hozzáfér, hát megteszi – azt mondja –, aztán mi lesz, ha szegény lány meg úgy marad? Meg az a sok betegség? Amíg meg nem térnek az Úrjézuhoz – azt mondja –, úgyis csinálják, akkor meg csinálják a kisebb bajt.”

Ez is ilyen furcsasága volt neki, hogy minden mondatába belerángatta az Úrjézust. Ami még furcsább volt, hogy minket is rászoktatott, ahogy a csalánra is. Azt ahol eddig irtottuk, most szedtük, főztük teának, főzeléknek, fagylaltnak, tizenöt éve én is mindennap iszom, használ is, jó helyen legyen mondva, jobb erőben vagyok, mint fiatalasszony koromban.

Az emberek eleinte morogtak az ebéd miatt: „nem vagyunk mi gunarak, hogy a csalánt együk”, de aztán megszokták, ahogy a fiatalok a kottont, meg az egész falu észrevétlenül a Csalános Jós-kát is, meg azt is, hogy a beszédjükbe belecsúszik az Úrjézus neve.

Fél év se telt bele, a Csalános Jóska mintha mindig is ott élt volna közöttünk. Már többen jártak a házába esténként, mint a Hérig Dezső kocsmájába. A rendőrségnek szemet is szűrte a dolog, nemcsak a Hérig Dezsőnek, akinek sehogy se tetszett a bornemissza ember. Aztán végül csak megszerette ő is, mikor a feleségét, az Erzsót megvajákolta valami kenőccsel, mikor azt a köszvénye kínozta. De egész addig nem szóltak, míg az a dolog nem történt a cigánysoron.

Mi nem jártunk le a cigánysorra, nem volt velük semmi bajunk, csak hát nem érintkeztünk, na. A Jóska

meg ezekkel is összekomásodott, és addig mondta nekik az Úrjézust, míg az egész cigánysor nem kezdett zengen a szenténekektől. A Kanalas Balogh Tóni is letette az italt, és széltébe-hosszába prédikálni kezdett.

Nem is lett volna semmi baj, míg november hetedikén valami gyűlést nem tartottak a kultúrban, ahol a Kanalas Balogh Tóni pont a megyei párttitkárt akarta megtérésre bírni. Az tette, hogy nem érti a dolgot, s addig-addig fűzték a szót, míg az egész községi tanács megyei küldöttestül, mindenestül lement a cigánysorra, s ott talált egy egész kompániát tiszta ünneplőben. Ütötték a ceglédi kannát, a teknőt, énekelték a halleluját, köztük meg ott ült a Csalános Jóska a Bibliájával meg a Csendes percekkel.

Akkor aztán már a rendőrök sem túrték tovább, nem is Kanalas Baloghot vitték be, hanem a Jóskát, s az őrmester megfenyegette, hogy börtön lehet a vége, ha sokat bibliáskodik. A Csalános Jóska meg ahelyett, hogy meghunyászkodott volna, még lármázni kezdett, hogy: „Ültem én a Rákosi börtönében is – azt mondja –, majd pont a te Grószkárolyodétól fogok megijedni!”

Nemhogy egy pofont nem kapott, de még az őrmester ijedt meg, és kezdett valamit motyogni, hogy hát azért ne csoportosuljon.

Na, mire a Jóska hazaért, ennek a mondásának a híre már bejárta a falut, mert rettentően tetszett mindenkinek a kiállása. Hogy azért csak meg lehetett illetőde, azt onnan gondoltuk, hogy azelőtt sosem beszélt magáról, attól fogva meg beszédesebb lett.

Elmondta, hogy tényleg börtönbe került a Rákosi idejében, mert valami viccet mesélt a vasútállomáson, a bakter meg kihallgatta. Két évet ült,

körülötte mindenki halálraítélt vagy életfogytos. „Mondtam is magamnak: micsoda magyar ember vagy te, Jóska, hogy te csak ennyit kaptál.” Ilyen vidáman mesélte. Meg hogy jó barátai lettek onnan, a Kádárral is együtt ült.

Aztán sok évvel később egyszer fel is ment Pestre, megkereste a Kádárékat. Csak az asszony volt otthon, azzal beszélgetett. Már indulóban volt, mikor megjött a Kádár. Ő meg csak annyit mondott neki: „Janikám, ezt elbasztátok.” A Kádár erre belefogott a magyarzatba, hogy így meg úgy, milyen jó lesz az országnak, „de én akkor már láttam, hogy egy büdös hazug disznó lett belőle”, mondta a Jóska.

Hogy aztán ilyen örömmel hallgattuk, ráízeledett, hogy magáról is beszéljen. Persze nem akárkinek, de mondom, a Kati ángyommal igen összebarátkozott. Még meg is szólták őket érte, merthogy egyik is, másik is egyedülvaló volt, hát sokat jártak egymáshoz, de ha néha más is odatévedt, nem bánta egyikük se.

Így tudtuk meg, hogy sose volt gyereke, két színromán fiút fogadott örökbe, egy szót se beszéltek magyarul, úgy menekültek át a határon, szakmát adott mindkettő kezébe. Az egyik Németországba ment dolgozni, a másik Pestre, hát ő meg mit kezdjen magába, azért költözött hozzánk. „És asszony sose volt?”, firtatta a Kati ángyom. „Lett volna, csak aztán nem lehetett”, így a Jóska, aztán nem is mesélt erről sokáig.

Végül aztán csak kitudtuk ezt is, tervezgette a házasságot, de a lányt „az Úrjézus külmisszióba hívta Afrikába, én meg ki nem mentem volna – azt mondja –, hát így nem lett házasság. De leveleztünk minden hónapban, amíg élt – azt mondja –, mert nagyon szerettük egymást.”

Akkor épp Jóska-napot ültünk, már iszogattunk egy kicsit, talán azért mondta el, mert hát nem volt ivós ember, de az áldomást mégse lehet viszszaütasítani, hát mindenkinek megoldódott a nyelve. Az én uram meg elkezdte ugratni, hogy ha esküvő nem is volt, de azért valami etyempetyem csak lehetett, a Jóska meg csak a fejét csóválta: „hát már hogy lett volna – azt mondja –, mikor azt esküvő előtt nem lehet.” Az uramba meg mintha az ördög bújt volna bele, még ezután sem hagyta békibe. „Tán az Úrjézus még le is szárazította volna?” „Tán még le is”, mondta erre a Jóska nagyon csöndesen, letette a poharát, szó nélkül indult hazafele, hiába marasztalta a Kati ánygom.

Láttuk, hogy a tréfa nagyon rossz helyre talált, én mindjárt estem is neki az uramnak, hogy nem tud vigyázni a szájára, a piszkos beszédjére. Addig-addig, míg mi is jól összeveszekedtünk, az uram morgott egy darabig, de másnap elment a Jóskához, hogy megengesztelje.

Odavolt egész délelőtt, a Jóska nem mutatta, hogy haragszik, főleg miután kiderült, hogy mindketten frontkatonák voltak, akkor aztán volt miről beszélgetni. Onnantól aztán hozzánk is bejáratos lett, egész estéig elhallgattuk a meséit, iszogattuk a csalánt.

Egy nyáron aztán egy csapat fiatal jött, direkt Pestről. A Jóska felszórta szalmával a pajtát, oda költöztek be, voltak fiúk is, lányok is vagy húszan. Az asszonyok kezdtek sápítózni, hogy micsoda dolog, ezek együtt alszanak, megrontják a mi gyermekeinket is, itt fognak szerelmeskedni faluhosszat. De ezek nem csináltak semmi ilyet, csak bibliáskodtak egész nap.

Este tüzet raktak a Jóska kertjében, körülülték, órákig énekeltek meg imádkoztak. A falunkbeli gyermekek is odamerészkedtek közéjük. Pár nap se telt bele, együtt lődörgött az egész fiatalság. Mentek föl a cigánysorra vagy a keresztfiamnak, a Soltészék legidősebb fiának, a Marcinak a motorján a tóhoz.

Volt köztük egy fiú, a Béla, az akkor szabadult a börtönből. De ahelyett, hogy szégyellte volna, mesélte széltében-hosszában, hogy mekkora csirkefogó volt: lopott, betört meg a csavarlazítót szítta, aztán a börtönben megtért, az Úrjézus beköltözött a szívébe, és büntelenné tette, hallelúja. A mi fiataljaink meg úgy hallgatták tátott szájjal, mint a mesét, úgy néztek arra a Bélára, mintha tizennyolcas hős volna. A Hérig Dezső kocsmája esténként üresen tátongott, mert ezek a Tata, mert ők is így hívták, a Tata kertjében itták a csalánteát. Meg volt értük veszve a faluban az egész fiatalság, na.

Csak a Juci keresztlányom húzta a száját, az akkor került gimnáziumba Pesten, vártuk, hogy majd ismeri is ezeket, de nem ismerte, csak azt mondta, a fajtájukat ismeri, tele van a város a bárgyú, térítő vigyorokkal, hogy az ördög rakná be nekik. Erre az apja, a Zsoltáros Nemes Laji, az még élt akkor, Isten nyugosztalja, szájon is teremtette, hogy ilyen mocsokul beszél, a Juci meg elrohant otthonról, a kocsmában ült, úgy kellett hajnalban hazazavarni.

Amíg otthon volt, inkább dombérozott a részegesekkel a Hérig Dezsőnél naphosszat, de nem vegyült ezekkel az álszent barmokkal, így mondta. Kerülte őket, mint a pestist, a kertek alján járt, ne is találkozzon velük.

Azok meg majd' egész nyáron ott hallelújáltak. Már a kukoricát szedtük,

mikor elutaztak az egy Bélát kivéve. Az ott maradt a Jóskával, nem volt hol lakjon, falusi gyerek volt, minek ment volna vissza Pestre, a bűnbe, ahogy mondta, „jobb lesz nekem itt a Tatánál – azt mondja –, majd eldolgoztunk együtt.”

Dolgoztatott is, pénze nem volt, abból éltek, ami megtermett a kertben, meg a Jóska nyugdíjából, aki egészen úgy vette már a Bélát, mint a saját gyermekét. De jó gyermek is volt a Béla, olyan tisztán tartotta azt a házat, mint egy asszony, meg a faluba is kijárt segíteni, kérni se kellett, ott volt mindenhol.

Hogy az igazat megmondjam, nekem éppen ez tűnt fel, az a túlzott szívélyessége, hogy olyan mézesmázos volt. Mondtam is a Kati ángyomnak, az meg is botránkozott, „milyen rosszhiszemmel nézed te ezt a gyereket, Veron?“, azt mondja. A Kati védte akkor is, mikor Márton-nap felé fogyatkozni kezdett a Bélában a készség, ahogy a pesti levelek is ritkultak, meg a Jóskával is gyakrabban pörölt össze ezen-azon, és egyre fancsalibb képpel járkált a faluban. Ritkábban hallottuk dalolni, hogy „Jertek, dicsérjük Izráel szentjét“, de az igaz, nagy hidegek is voltak már akkor, aki tehetne, ki se jött a házból.

Szép fehér karácsonyunk volt abban az évben, az éjféli mise után hazamentünkben láttuk, hogy ég a világ a Jóskaéknál, járkálnak fel-alá a konyhában, mint akik nagy vendégségre készülnek. Másnap tudtuk meg, hogy a pestieket várják, a Béla kiment minden buszhoz, de nem jöttek. Nem jöttek másnap se, harmadnap se.

A Béla egész összeszottyadt ott a hóban, a hiábavaló várakozásban, a Jóska nem győzte vigasztalni.

Az Újévet aztán együtt ünnepelte a fiataljainkkal, de azok nagyrészt

a városba jártak, és nem tartott már bennük se az Úrjézus úgy, mint nyáron. Kezdték visszaszokni a diszkóba meg a kotonokra. Egyre gyakrabban melegedtek a Hérig Dezső kocsmájában, ahol a Kanalas Balogh Tóni is újra törzsvendég lett, de a megtéréséből annyi megmaradt, hogy az asszonyt többet egy ujjal se bántotta. Csak a Jóska bibliázott épp annyit, mint annak előtte, a Csendes perceket is forgatta, meg fújta a szenténekeket, főzte a csalánt. Nem hittük hát, hogy fordult volna a világ kereke.

Egy reggel aztán végigszaladt a falun a hír: megszökött a Béla, s vitte magával a Jóska egész nyugdíját, ami az előző nap érkezett, de vitte minden megtakarított pénzét is a matrac alól. Mire összekaptam magamat meg a házat, és odaértem, kinn volt már a rendőrség, a Kati ángyom riasztotta őket. Hogy az őrmester arcán volt-e valami kaján fintor, vagy csak én képzeltem, már senki meg nem tudná mondani.

A Jóska feküdt az ágyban a fal felé fordulva, bekötött fejfelé. A mentők, akik bekötözték, elmentek már, mert a Jóska még alá is írta, hogy inkább itt hal meg az ágyban, de nem megy be velük a kórházba, miután hajnalban felriadt rá, hogy a Béla a matraca alatt matat, és elkapta a kezét, a Béla meg úgy fejbe vágta a szeneslapáttal, hogy a mentőorvos térítette magához, kihallgatni is csak azután tudták. Nem nagyon mondott ugyan semmit akkor se, csak azt sírta a fal felé fordulva, hogy „de hát a lelke, a lelke!“, többet nemigen tudtak kiszedni belőle.

A Béla a hajnali buszra szállt fel, mondta később az Indián, a sofér, aki ismerte, rá is köszönt, nem gondolt semmi rosszra. Pesten kapták el egy hónap múlva, a Jóska pénzéből akkor már egy fillérje se volt.

Fölbolydult a falu, tele lett a Hérig Dezső kocsmája, mind ezt beszéltek. Nem volt ekkora botrány Zsanócon, amióta a Nacsza cigány felkötötte magát a templomban, a harangkötélre. Mindenki jobban tudta a másiktól, hogy szökött meg a Béla, hogy bánt el a jótevőjével, aki apja helyett apja volt. Pedig dehogy tudták. Ógyelegatek csak a Jóska háza körül, hátha behív valakit, ahogy szokta, aztán elmeséli neki az egészet.

De hiába várták, a Jóska ki se mozdult az ágyból, csak rázta a zokogás. A Kati ángyomnak se felelt egy szót sem, a csalánfőzeléket, amit átvitt neki, otthagya. Napokig próbáltunk belőle valamit kihúzni, a rendőrség is a nyakára járt, de hogy nem mondott semmit, feljelentést sem tett a Béláról, hát békén hagyták.

A falu még egy darabig kíváncsiskodott, de hogy a Jóska egyre mogorvább lett, nem állt szóba senkivel, magára zárta a kaput, elmaradoztak. A pletyka még sokáig járt, mint is eshetett a Béla szökése, de egyik történet nem egyezett a másikkal, végül már az igazat se hitte volna senki, hát lassan azzal is elteltünk.

Csak abban egyezett mindenki a Hérig Dezső kocsmájában, hogy a Jóska már nem a régi. Lehorzsolódott a mosoly az arcáról, a szava is elfogyott, nem fújta, hogy „Fel, barátim, drága Jézus zászlaja alatt!”, ha olvasta is a Csendes perceket vagy bújta a Bibliát, mint annak előtte, nem láttuk. Az utcára se járt ki, találgattuk, mit eszik, csak a szárított csalánt eszegethette le a padlásról, máshogy nem eshetett, hogy még egyszer-egyszer füstölni láttuk a kéményét.

A Kati ángyom zargatta a legtovább, azt meg egyszer úgy megsértette, hogy többet az se próbálta meg rányitni az ajtót. Csak évek múltán

vallotta ki, mit is mondott neki a Jóska azon a reggelen Balázs-nap környékén, amikor utoljára megpróbált bekopogni hozzá, hogy átvigyen egy keveset a frissen sült almás rétesből.

„Tisztulj előlem, azt mondta nekem, te kiszikkadt pina, ilyet mondott nekem, előbb vágnám le a saját kezemmel, mint hogy neked berakjam, ezt mondta nekem, akinek rossz szava se volt soha hozzá”, sírta a Kati ángyom még akkor is a vénlányi keserűségét, mikor már maga is azt hitte, régen megbocsátott. Akkor aztán rácsaptam az ajtót, „dögölj meg magadban, vén trotty, mondtam neki, álljon veled szóba a gorozsmai rospic, megmondtam neki, hogy akkor lássam legközelebb, mikor lábbal előre viszik ki.”

Mégis a Kati ángyom volt az, aki rátörette az ajtót a többi szomszédal, mikor már egy hete nem mocant semmi a házában. Napok óta nem élt már, hogy éhen halt-e vagy megfagyott, nem tudni, ott feküdt az ágyában arccal a falnak fordulva, mint mikor a Béla megszökött tőle, fején a piszkossárga kötés. A hideg miatt szaga se volt, jégcsapok lógtak a mestergerendáról, kemény fagyok jártak abban az évben nagybőjt tájékán.

Kevesen voltunk a temetésén, más vallású volt, papot is a harmadik faluból hívtak hozzá, az meg szárazon beszélt, nem is sírt senki, csak a Kati ángyom, az meg ki tudja, talán a saját átkát siratta, amit utoljára mondott neki. Tort se ültünk, a tanács temetette el valami hétköznapi délelőttjén, topogtunk kicsit a hidegben, aztán ment mindenki a maga dolgára.

A Darabos Kovácsék háza aztán még évekig üresen állt, végül valami gyöttment művészféle vette meg. Ha arra jártam, láttam, amint a kertet embermagasságig veri föl a csalán.

Deák Zsuzsanna

Sandu

Kicsi, törékeny asszonyka. Sebesen beszél. Nincs annyi ideje, amennyi mondanivalója. Sanduval jött. Sandu 8. osztályos. Bajok vannak vele.

– Most jöttünk a rendőrségről. Sandu betört egy házba. Akármit hall, ő azt kipróbálja. Hát a barátok, ők viszik a rosszba. Most is azt hallotta a barátaitól, hogy a szomszédos tömbházban van egy lakás, ahol senki sem lakik, senki nem jön ki onnan, senki nem megy be oda. Sandunak ez felborzolta a képzeletét és a kalandvágát, mert szabadsága éppen elég volt, sőt még több, mint amennyi hasznos lett volna. Feltörte a lakást, s a rendőrség rajtakapta. A barátok, biztos a barátok árulták be. Sandu nem jár az iskolába, csak úgy hébe-hóba, a képzőművészeti iskolába van beíratva, mert szépen rajzol. De sokat lóg, én meg nem tudok állandóan a sarkában lenni vagy a kezénél fogva vezetni – mondja a kicsi aszott anyuka. – Mindent megígér, aztán két nap múlva már nem tudja, hogy mit ígért. Újból az úton csavarog. A barátokkal. Napokig ül a tömbházak között mocskosan, megázva, kiéhezve. Olyan, mint egy kóbor kutya, akárkivel összebarátkozik. Már volt a rendőrségen. Nemegyszer. A barátokkal feltörték néhány kocsit és ellopták a kazetofonokat. Van neki doszárja is, de még kiskorú. Ha így folytatja, bezárja a rendőrség a javítóintézetbe. Lehet, hogy jobb lenne. De mégsem. Ott még jobban kitanulják a technikát, mert összegyűlnek a rossz gyerekek. Már nem is tudom, hogy mit csináljak vele – és sírni kezd a kicsi asszony.

– Nekem az a véleményem, hogy haza kellene hívni a férjet, a gyerek apját külföldről, mert hiányzik az apai tekintély.

– Hiába jön haza a férjem, amikor otthon van az uram, akkor sincs tekintélye. Egész életében lágy ember volt, sohasem tudta, mit kell csinálni a gyermekekkel. Azt mondta nekem mindig: „Hadd el, Agneta, idővel majd benő a feje lágyuk és jobbak lesznek majd.” Egyrészt igaza volt a nagyobbik gyerekkel kapcsolatban. Őt Andreinak hívják. Vele sok baj volt az iskolában. Eszes volt, mint Sandu, de nem akart tanulni. Idegesítette a tanárokat, rengeteget lógott. Aztán a pszichiáter elküldte magatartási zavarok miatt az 5. osztályban Targu Lapusra. Ott volt egy szanatórium ideg- és lelkibeteg gyerekek számára iskolával összekötve. Andrei nem szerette ott. Megegyezett három gyerekkel, hogy megszökjenek onnan. A másik három kisebb volt, mint ő, így ő volt a vezér, és mindegyiket hazavitte a vonattal... Az egyiket Konstanciáig kísérte el, a másikat Hunyadra, a harmadikat meg Nagybányára... Ő is hazajött a végén. Amikor megláttam egyik este az ajtó előtt, kicsi volt, sovány és koromfekete a sok úttól, mocsktól. Már napok óta nem evett rendesen. Panaszkodott, hogy nem szereti ott Tg. Lapuson, de nekem nem volt mit csinálni vele és visszavittem a szanatóriumba, ahol iskola is volt, ott járta ki a nyolc osztályt. Mai napig is a szememre hánnya, hogy bezárattam a bolondok közé. Nem tudja ezt nekem megbocsátani.

S a kicsi asszony újból sírni kezdett.

– Andrei gitározott. Jól tudott énekelni. Megegyezett még két fiúval és együttest alapított. Jól énekeltek hármásban. Persze mi fektettünk bele pénzt, mert

ez volt a kívánsága. És mi segíteni próbáltunk rajta. Akkor már az uram kint dolgozott Olaszországban. Nálunk sohasem elég a pénz. Andrei is ki akart menni Olaszba, mind kért minket, de mi nem voltunk benne. Akkor ő vette magát és kiszökött a „Besztercei napok” előtt egy bizonyos idővel, otthagyta a zenetársait, anélkül hogy szólt volna nekik előzetesen. Elfogták külföldön és néhány napra egy határállomáson bezárva tartották. Én egy ideig nem tudtam semmit róla, aztán hazaeresztették. Visszakéredzkedett a formációba, de a fiúk már nem egyeztek ebbe bele, magyarázva, hogy nélküle folytak a próbák és nélküle készültek fel a Besztercei napokra. Persze így a befektetett pénzünk is elúszott. A lakásban nem volt maradása. Nem dolgozott. Nem volt pénze. Kezdett lopni otthonról, főleg pénzt. Sokat veszekedtünk ezért, megbüntettem és keservemben sírtam. Akkor, még emlékszem, hogy Sandu mindig megsajnálta, ő is sírt velem együtt és fogadkozott, hogy ilyeneket ő sohasem fog csinálni. S most rosszabb a helyzet vele, mint a nagyobbikkal az ő korában. Amikor Andrei újból pénzt lopott a lakásból, elkergettem otthonról, mert egyebet nem tudtam mit csinálni. Egyik kollégája befogadta, mert közben munkába kezdett. De a kollégája nő volt és egyáltalán nem egyezett a feleségével. Inkább ő vigasztalta a nőt, amikor az panaszkodott. Egyik alkalommal a „Stefan vedéglőjében” ittak és beszélgettek Andrei és a barátja felesége, aztán késő este, amikor elhagyták a vendéglőt, letelepedtek egy buszmegálló padjára. Ott bizonyára túl hangosan beszélgettek, mert egy kis idő múlva az ablakból kidugta egy cigány ember a fejét és rájuk szólt, hogy beszéljenek csendesebben, mert nem tud aludni. De Andrei szemtelenül visszafeleselt, erre a cigány felmérgeződött és kijött az utcára. Andrei kis termetű volt, de mivel sportolt, erős volt az ökle, s amikor odasózott egyet – legalábbis így mesélte az anyjának –, a cigány leesett a földre. Aztán a helyzet még jobban bonyolódott, mert a cigánynak beépített szerkezet volt a lábában, és a lába az eséstől eltörött, szív- meg cukorbeteg is volt és rosszul lett. Kihívták a mentőt gyorsan a cigány hozzátartozói. Andreit pedig elítélték és két évet ült a börtönben.

Amikor kiszabadult, nem kaptunk neki munkahelyet. Emlékszem, egyszer, amikor Karácsony közeledett, konyhabútor kellett volna nekem. Megkértem egy jehovista testvért, aki asztalos volt, hogy csináljon nekem egy konyhabútor. Ő meg arra kért, hogy adjam a fiamat segítségül. Elment a nagyfiam és lelkiismeretesen dolgozott két hétig, a bútor is meglett idejében. Az asztalos az elején még nem tudta, hogy a fiam a börtönben volt, később hallotta, de nem dobta ki. Közben a fiam állandóan rágta a fejemet, hogy ki akar menni Olaszországba és dolgozni akar, mint az apja. Végül is összegyűlt egy kis pénzem, és megsegítettük Andreit, hogy kijusson. Két évig dolgozott rendesen ugyanazon a munkahelyen, és úgy nézett ki, hogy meg is állja a helyét. De most haza kellett hívnom Sanduért, mert én már nem bírok vele. Rám már nem hallgat.

– Rosszul tette, hogy hazahívta Andreit, ha nekifogott dolgozni, békén kellett volna őt hagyni, hogy végre megtalálhassa saját célját és egyensúlyát. Mit ért el vele, hogy hazahívta?

– Jól megverte az öccsét, olyan nagyon, hogy én kellett kivegyem Sandut a kezei közül.

– A verésnek nincs már jó foganatja, csak jobban elvadítják a fiút. Túl sokat kapott már, nem szabad őt verni, mert csak növelik a frusztrációját és agresszivitását. Inkább mesélne a saját életéről az öccsének, hátha tanulna ő valamit ebből.

– Nem szeret mesélni a saját életéről, nem tudja megbocsájtani nekünk, hogy gyerekkorában elküldtük a szanatóriumba és „bezártuk a bolondok közé”.

– De miért veri az öccsét?

– Mert másképp nem fogad szót. Így is csak két napig megy az iskolába egy-folytában, utána már megszökik, mert megszokta a csavargást. S aztán ott van Misu, ő hetedikes, de ő többet hiányzik már az iskolából, mint Sandu. A zeneiskolában van, mert szépen énekel. Ő még hamarabb kezdett pénzt lopni otthonról, mint Sandu. Minden rosszasságba hamarabb kezdett bele. Elmentem érte a pszichiáterhez, de a doktor azt mondta nekem, hogy jöjjenek a magánkabinetbe. Nem tudtam elmenni, mert nekem erre sajnós, nincs pénzem. Pszichológus kellene a gyermekek mellé, de az iskolában nincs. Pénzünk meg nincs, hogy magánkabinetbe vigyem őket. S ha nem megyek velük, ők sehova sem mennek el.

– Mit csinál Sandu, amikor hiányzik otthonról éjszaka?

– Biliárdozik egész éjszaka. Rengeteg barátja és barátnője van. Megkértem néhányszor, hogy hívja el a barátnőit hozzánk, hogy ismerjem meg én is őket, hiszen állandóan szól a mobiltelefonja és hívják mindenfele. Egyik nap eljött két lány, nagyobbak voltak, mint a fiam, azt állították, hogy középiskolában vannak, és lezserül tárgyaltak Sanduval. Szóba álltam én is velük, kérdeztem, hogy miért járnak együtt a fiammal, hiszen rossz gyerek, nem fogad szót, lóg az iskolából, az éjszakait csak ő tudja, hol tölti. Aztán rájöttem, hogy a lányok a pénzéért szeretik és azért, mert a rendelkezésükre áll akármikor. De honnan van a pénze, azt nem tudom. Gondolom, hogy be-besegít a klubokban, ahova jár. Később a szememre vetette, hogy miért kritizáltam a lányok előtt, így megszégyenítettem őt. Többet el sem hívta hozzánk a lányokat.

– Internetet kellene bevezetni a lakásba, hogy legyen valami érdekes dolog otthon, ami kösse a fiúkat.

– A probléma az, hogy számítógépünk sincs, mert azzal is megjártam. A keresetünk után jogunk volt kérvényt beadni az iskolába, hogy ingyen számítógéphez jussunk. De a titkárnő, amikor beírta a szülők nevét, elhibázta a férjem nevét, és az üzletben nem akarták nekünk kiadni a számítógépet. (Vajon, mégis hova került az a számítógép?) Amikor reklamáltam a tanfelügyelőségen, már késő volt, kiszaladtam az időből, és az üzlet csak bizonyos időszakban ad ki ilyesmiket. A következő évben megpróbáltam Misu után benyújtani kérvényt. Amikor ki kellett volna venni az üzletből, azelőtt valamennyi idővel Olaszországba kellett mennem, és nagyon megkértem a titkárnőt, akit nagyon jól ismerek, hogy vegye ki helyettem. Ő meg elfelejtette. Így számítógép nélkül maradtunk. (Vajon kihez került a második számítógép?)

– Miért nem reklamálta az iskolában?

– Nincs hozzá bátorságom. Ha ennyi problémám van a két fiúval, nem merek szemrehányást tenni senkinek. Így is szégyellek szóba állni az igazgatóval, az osztályfőnökökkel, akik mind azt tanácsolják, hogy vigyem pszichológushoz a gyerekeket. S nekem jó pszichológusra lenne szükségem, de pénzem nincs rá. S az iskolában nincs ilyen szakember. Egyikben sem. – S folynak a könnyek a kicsi asszony szeméből.

– Miért nem nyújtott be újra kérelmet az év elején új számítógépért?

– Mert a komputer visszadobta a kérelmet, a nyilvántartásban a fiam neve már szerepelt azok között, akiknek már jóváhagyták. S kétszer senkinek sem hagynak jóvá.

– Tehát önnek kétszer hagyták jóvá, és még sincs egy számítógépje sem.

A kicsi asszony szeméből folydogáltak a könnyek. Nagyon könnyen sírt. És nagyon gyakran. Tehetetlenül. Fegyvertelenül. Reménytelenül. Amikor ránéztél, az volt az érzésed, hogy könnyben ázik a kis termete, hogy egy szemernyi öröm sem bújik meg benne, hogy tele van, telis de teli szomorúsággal, végzetességgel, balszerencsével...

Nem is tudnád, honnan kell elkezdni a segítséget. Kit kellene először megsegíteni. És milyen formában. Annyira súlyos és komplikált a család helyzete.

– Látom, mind a három gyereknek művészi képességei vannak, rajzolnak, énekelnek.

– Igen, ezt az oldalukat tőlem örökölték, a „fejüket” pedig az apjuktól.

Vajon az intelligenciára célzott? De a magatartásukat honnan vették át? Egyik a másiktól? S a nevelés, az egészen hatás nélkül maradt?

– Tudja, én Ciznadiáról vagyok. Ott énekeltem fiatal koromban, aztán megismerkedtem egy gitáros fiúval. Összeházasodtunk és együtt énekelünk, amíg olyan féltékeny lett az uram, hogy megtiltotta nekem az éneklést. Nem engedett énekelni, hogy ne váljak k....-vá, mondta ő. Aztán én elváltam és idejöttem Besztercére. Itt újból férjhez mentem, és jehovista lettem az uram után.

– A férjének mi a véleménye a történetekről?

– Ő azt várja, hogy benőjön a fejük lágya. Már régóta mind kérem, hogy vegye maga mellé a két fiút. Megígérte nekik, hogy magához fogadja, miután elvégzik a 8. osztályt. A fiúk szeretnének kimenni, de iskolába járni nem.

– Nem gondoltak arra sohasem, hogy a fiúknak hiányzik az apjuk?

– Hiába lenne itt, mert semmilyen tekintélye nincs előttük!

– Nemcsak erről van szó. A gyerek eredeténél fogva szereti a szüleit. Nekik hiányzik az apai szeretet, az apai szellem. Ön veszekedett velük, megbüntette, megverte őket, de a gyerekek az apjukat akarják, vagy őt is, ha puha is, ha lágy is, hiányzik nekik ez a kép, ez a minta, ez az érzelmi és erőforrás a házukból és több mint valószínű, hogy a gyermekek szívéből is. Nincs kinek bizonyítani, nincs kinek megmutatni, nincs kiért bizonyítani.

Az emberek általában csak az anyagi oldalát értékelik fel a külföldi munkának és nem veszik számba, csak később, hogy az apahiány – már hét éve – elképzelhetetlen következményeket okozhat. Akárcsak a szervezeten családokban, ugyanolyanok az események, a jelenségek, a magatartások, és nagy gond megoldani ezeket. Az anyuka értetlenül néz rám – ha hazahívja az urát, úgyszólván hiába, mert nem tudja pontra tenni a fiait, s aztán pénz nélkül hogy lesz tovább az öt gyerekkel?

– Még vannak gyerekei?

– Igen, két kicsi, a kislány elemista, a fiúcska óvodás.

– S aztán ők mit csinálnak, amikor cirkuszok vannak a házban, amikor maga sír?

– Mellém bújnak és ők is sírnak.

Atyám, micsoda gyermekkor! Szegények mindannyian!

Kovács László

A pokolban kőből vannak az angyalok,
Itt ahol ülök az underground mennyországban
Élők és színések.
Ma éjjel azt mondták még két nap
Meg azt hogy túl sok a ko enzimem

Egy megmentő szárnyas ló egy pegazus
Elrepít innen

Gyorsabban, mint ahogy a mókus szalad fel egy fára
Ha embert lát jönni.

A mádi római katolikus templom Szent Erzsébetet ábrázoló üvegablaka, melyet Palka J. aranykoszorús üvegfestő mester készített (Herczeg Renáta felvétele)

Cseh Katalin

Az özvegy

Az özvegy az utcán egyedül
Füzfaágon szél hegedül

Az özvegy a piacon vásárol
Verejték csorog a hátáról

Az özvegy hazáig vánszorog
Szívében kétség ácsorog

Az özvegy kinéz az ablakon
Nappfény gubbaszt a lombokon

Az özvegy kamillateát főz
A konyhában ül elidőz

Az özvegy a szobában matat
Szeme és keze is hallgatag

Az özvegy a tévét bekapcsolja
– valaki van itt illúziója –

Az özvegy halottaira gondol
csöndcsipke-teritőt kinek horgol?

Az özvegy süpped a hiányba
Most tudja mi az hogy hiába

Az özvegy türelmesen vár
Lelkében borzong kismadár

Törzsvendége kóbor magány
Az özvegy tán az én anyám

Dudás Petra

Magányos

Magányos vagyok, mint ez
a karcsú, fehér virág
asztalom kincsei közt.

gyöngyszemek a pocsolyában
könnycseppek a szívárványon
szavak nélkül suttogok feléd

Pillanat

Süvítő szél, zene.
Egyedül a padon.
Suhanás. Nárciszok.

pókhálót sző
a félhomály
körém, míg
várok rád,
de mégse jössz

gyöngyök hajamon
szél arcomon
kopogó lépten
fut a mosoly

ájulok karjaidba
összeszeded üvegcserepeim
s én csak szorítlak

fehér selyem
a tükörben
hattyúszobor
vörös rózsza

Koppány Péter

A Küldetés

Profán imát mondok
 s ti mondjátok velem
 néha egy-egy szavát elengedem
 valósítsa meg ezennel önmagát
 Profán imát mondok
 s ti mondjátok velem
 néha egy-egy szavát elengedem
 Profán imát mondok
 s ti mondjátok velem
 Profán imát mondok

eleget tettem-e, hiszen,
 mint Isten,
 akarom a jótéteményt,
 eleget teszek-e, hiszen,
 mint ember,
 megteremtem a létezést
 – (éppen nem halunk éhen,
 ennyire futja ma két diploma) –,
 és belül hallok naponta:
 Add meg nekünk mindennapi kenyerünket

s ti mondjátok velem:
 Mi vagyok ezen a földön,
 azt másoknak köszönhetem,
 Ki vagyok ezen a földön,
 azt magamnak köszönhetem,
 és belül hallok naponta
 ne vígy engem a kísértésbe

Profán imát mondok
 Mi apánk! – emlékezem –
 a hazugságok, hamisságok miatt
 a földszinti lakás asztalánál ülve
 – emlékezem reád –
 nem is tudhattad akkor még,
 én ugyanúgy kiborulok majd
 a megsokasodott bűn,
 hamisság és hazugság miatt

a kölcsönkapott világ
 meg sem terített asztalánál ülve
 előttünk az ismeretlen élet
 végtelenbe rejtett búcsúzás
 Add meg nekünk mindennapi álmainkat
 és ne feledjük őket
 add meg nekik mindennapi kenyerüket
 vezessen út az Ígéret földjére

s ti mondjátok velem
 ez itt az ígéretek földje,
 honnan elvágjuk a lelkem,
 s ti mondjátok velem
 eleget tettem-e, hiszen,
 mint Isten,
 akarom a jótéteményt,
 eleget teszek-e, hiszen,
 mint ember,
 megteremtem a létezését,

és belül hallok naponta:
 Add meg nekünk mindennapi kenyerünket
 s gyermekeim,
 a halálom után
 elmondják – talán! –
 Mi atyánk!... Ki vagy a mennyekben...
 Szenteltesék meg a te neved...
 pedig nem is hiszik,
 hogy jobb lesz nekem,
 vagy jobb lesz nekik
 ez Eldorádó – imám után,

és nem igaz,
 hogy boldogok a pesti szegények,
 mert övük a szegények országa,
 s hiába óhajtják naponta:
 Add meg nekünk mindennapi kenyerünket
 – pedig ez álmuk legszebb része –,
 mégsem kérdi tőlük senki:
 – Jól aludtál? Mit álmodtál? –

és fáj, hogy nem segíthetek
 a sokaság szegénységén
 míg szegények sokasága álmodik velem
 s mondom én is velük együtt:
 – Jól aludtál? Mit álmodtál? –
 tőlem nem kérdezi meg senki,

kortévesztés volt születésem,
érdemtelen minden szenvedés,
és lehet, soha nem lesz másként;
azt remélem, azt álmodom,
álmodom a halál után.

Ide nem süt a Nap.
Felettünk terül el a város,
s ti mondjátok velem:
Mi vagyok ezen a földön,
azt másoknak köszönhetem,
Ki vagyok ezen a földön,
azt magamnak köszönhetem
Eleget tettem-e, eleget teszek-e
a küldetésnek,
hogyan ember maradhassak
ezen a földön?

Profán imát mondok,
néha egy-egy szavát elejtem
elengedem
gránátalma, könnyező kő,
világot hullajtó idő,
virágot hullajtó körtefák,
egyetlen óra, csöndbe zárt
végtelenbe rejtett búcsúzás,

időben idegen voltam és maradtam,
kinek a kor, az idő idegen
– de másként telik az idő idegenben –
idebenn időtlen időben rejtőztem soká,
kortévesztés volt születésem,

élet és halál riogat
és bírni kell
érdemtelen minden szenvedést,
mikor a puszta léthez való jog is
hiteltelen –
a pokol nyitott mindegyikünk előtt,
a Föld ígérete nem az Ígéret földje,
de a halál valamikor, valamiért
végül egyenlővé tesz minket
láthatatlan keresztünket letehetjük,
s átcseréljük láthatóvá

– a mi kertünk nagyon csendes,
 ránk találhatsz, s nem találsz meg,
 ide várunk, de nem hívunk senkit,
 itt mindenkit egyformán szeretnek,
 itt újra emberek lehetünk
 talán tudva is,
 hogy emberek lehettünk.

Takács István Krisztián

a szamosnál

Helyed van bennem

Helyem van benned, szívemnyi ország (Sz. D.)

1.

én emlékszem még a térre
 ahol a ferences templom áll
 ahonnan húszperces sétára volt
 a házsongárd
 huszonegyre a dónáth
 út, ha siettünk

de elhúzódott az félórányit is,
 míg kihozták a teát, a számlát
 s még rá is gyújtottam
 mielőtt fizettem volna

én még emlékszem, hogy betértem
 a kisutcákba, s ritkán voltak
 csövesek, inkább már csak kutyák
 kóboroltak hő lesen
 s hogy már csak nagy utcákon kéregettek,
 noha kellemetlen lehetett már
 egy idő után az aszfaltozás

bűze, zaja, s rítusának egész gyönyöre
 kegyetlenül posztmodernesen
 hathatott a törökülő szemszögből

2.

s még emlékszem, hogy falura
előbb oltcittal, majd dácsiával
majd rönóval mentünk ki
előbb negyven percet, aztán negyedórát
az úton
s hogy aztán csak én mentem ki
a nyolcórásival a burjánzó vasúton

s még emlékszem, hogy az ablakok
mocskosak voltak, s hogy otthon
éreztem magam rajtuk, s hogy a másik
fülkében nevettek: mi a szentháromság helyett
már csak a cfr-t valljuk, s hogy kinn
hertzekbe bilincselte amalgámmá sorvadt
a tehén nyakán a kolomp és az új üzemek
disszonanciája

arra is emlékszem, hogy mindig
ott bukkant föl egy-egy blokk
ahol nem számított rá az ember
s hogy minden elszálló héttel
– éreztem – egy régi házzal kevesebb
áll
a kolozsvárt besztercével összekötő út
mellett, s hogy az egyik
kanyarban elfekvő almafaliget
eszméletlenül törte meg a szokott harmóniát
azáltal hogy az alma benne továbbra is
ádázul termett

3.

emlékszem hogy emlékeztem
szilágyira, dsidára, mindenféle
színű szavukra, amelyek
hálókként fogták be a haza formáját
itt, határon túl, ahogy mondani szokás

emlékszem, hogy járt itt faludy is
s hogy valahol itt válaszút
és vice között születhetett wass albert
s hogy egyik őszi túrán az
üde tavaszi sárba süllyedt traktornyomok
vezettek el czégére

emlékszem, hogy tábortüzek voltak
 s józsef attilát énekelünk
 amint a parázs szelíden szundít
 s néha beugrik a kép
 amint a haza fogalma
 mindnyájunknak szép lassan
 elmúlik
 s hogy nagy a pátria
 meg más ilyesmik
 s hogy székelyföld ott van, ahova visz
 a maros, majd valahol balra

4.

egyszer a maros völgyén utaztam
 vonattal, s mindenhol vágták a fát,
 sok helyen a kopac hegyeket mászták
 fától fáig
 néha gumicsizmában pecázták ki
 a világlátta gumicsizmák, kereket, kesztyűk
 rég elveszett párját
 a maros vizén

de valójában nem emlékszem
 arra, hogy hallgatták volna
 amint a szél fútt halkán az itt maradt
 kalotaszegi minták szagát
 s amint a sín mellett sínylődő rókák
 az autósztrádák mondáit föltárták:
 igen, valamikor régen még
 gyimest is ábránddá kiáltották ki

s a szél egyre csak hozta a népdalokat
 s sólyom szárnyán szálltak
 a mondák, s minden összeomlott
 császárkori állomásnál megálltam
 s velem együtt megállt a vonat is,
 s a következő állomásnál mindig
 kiszálltam

5.
 rivaldában állt hát a nagy világ
 szatmártól egészen brassóig s talán pár lépéssel
 odább is merészkedett a
 petróleumlámpa kísértő fénye
 de eltakarta az öreg néni kopott
 kendője, s a kötényen
 gyűrődések húzódtak végig
 s a kézen folytatódtak, s látszott:
 ez itt a munka törvénye

s ráncos volt a táj is, gallyból volt
 minden bánffy palota és minden fekete
 templom, s a trikolór zászlók mögött
 mindig elbújt valami fejthetetlen limlom
 szentséges titka

én még emlékszem hogy nem néztem
 másképp a tájat, mint ahogy
 a tükörbe néz a kisgyerek
 s csodálkozik, látja, hogy belülről
 ismeri a meg nem fejtett látványt

s így vonult el előttem
 minden, ami nem volt gyönyörű
 de hallgatag havakon s éveken át
 álcázott valami
 gyöngéd ismerős fejthetetlen
 gyönyört

6.
 S emlékszem, hogy
 megemlékeztek a házsongárdiról
 S hogy özvegyen állt a domb, s benne a fák
 S hogy holtan lestem az őt mint lohol
 A fényes nappalokon és estéken át
 S hogy a varjúnemzedék
 amely nyelvén szónokol az elmúlás ősi árnya
 Előbb elszalad az új időktől
 Majd meghököl, hátranéz és szelíden bevarja

S így lesz a sírfelirat kopott fénye
 A kötött szavakból, s így révbe ér
 A tökéletes múlt a megcsonkított
 Nyarakból a mélyre ásott tar, falánk

Nemeshez vagy forradalmárhoz
Vagy színészhez vagy egyszerű embernek
Álcázott hősiecs nagymamához

7.
nem emlékszem
arra amint a kultúrát
mint a békés báránynyáját
kalapáccsal és sarlókkal
terelték ki innen, jó pénzért

de azon a téren
a ferences templom figyelt és állt
tőle pár lépésre a szentmihály
odább csíksomlyó és hunyadvár
és nikula, a neppendorfi evangélikus
templom s az új katedrális
s a régi, s a buszok
s az otthon amint halkán suttog
hogy jó helyen járok
ha hazajáró hazafiak hétköznapijaiban
kívánok
puha langy tócsába ledőlni

Balogh Ildikó

Manga bor

A balett-táncosnók tüűjéhez hasonlatos szoknyákban perdült elő két fiatalember. Alul vastag, fehér harisnyát, felül világoskék, mellényes inget viseltek, és a derekukra vászonsál volt kötve. Egymás vállára rakták a karjukat, és így táncoltak be viharos gyorsasággal és ujjongással a táncparketre, a Zorba, a Görög nevű étterem legbelső helyiségébe, miközben a buzuki hangja messze szólt. Persze csak az ismert dalban, mert egyébként ott ült a Korgosz együttes egy kis emelvényen, buzukistul, énekesnőtül, és már vagy egy órája zenéltek. Minden péntek és szombat este adtak műsort a körüttől egysaroknyira fekvő étteremben.

Közben a két, fekete hajú táncosfiú egymásba kapaszkodva tett néhány kerge kört, majd perdült tovább az étterem kijárata felé, amikor az egyik vendéget szórakoztatásképpen elkísérték a toaletthez. Aztán nagy hujjogással visszatértek a táncparketre.

– Hát ez jó! – nevetett fel Hokuszi, a japán üzletember, aki az egyik közeli asztalnál ült. – Jók ezek a kék fények is a falon, ugye, Osata? – kérdezte a szemközt ülő barátját, aki épp lapozott egyet a térdén fekvő japán képregényben, a mangában.

– Kékek? – ámult el Osata, de nem nézett fel. – Hiszen a mangák fekete-fehérek, hogy látsz te benne színeket?

– Ki nézi a mangát? Én az étterem fényére gondoltam, ahol most vagyunk – és Hokuszi még nagyobb nevetett. Ugyanis a két görögösködő

– netán görög származású – táncos közül az egyik lerogyott a földre, amikor a másik a hasára próbált ráállni. Valamilyen kaszkadørszerű mutatványhoz készülődtek.

– Egy kis bort neki! – mutattak a zenekar tagjai az ájulófélben lévő táncosra.

– Egy korty is elég – kacsintott a még talpon álló táncosfiú, megpederte a bajszát, és egy udvarias hajbókkal felemelte az egyik vendég borát az asztról. Megitatta a földön ülő társát, hogy az kicsit magához térjen. Aki hopp, már fel is állt, és ők is összenevettek, megint hujjogtak, hisz ez csak tréfa volt, görög móka. Úgy tettek, mintha tényleg baja esett volna a földre rogyó táncosnak.

– Frászt kaptam – mondta Osata, és továbblapozott a térdén lévő képregényben. Balról jobbra, mert a mangákat fordítva nyomtatják ki. – Ezek a táncosok jól megijesztettek, szegény fiú, azt hittem, tényleg rosszul lett.

– Nekem meg nagyon tetszett – mondta Hokuszi. – Mondd, te miért a képregényben nézed őket, itt vannak az étteremben is.

– Nem látok éttermet, csak egy belső helyiséget és a szereplőket – válaszolta Osata. – Ja, és itt vagyunk benne mi ketten is.

– Képtelen letenni a mangát, ezt hívják odahaza mangaőrületnek – ásított egyet Hokuszi. – Ráadásul Osata ide is magával hozta. Ahelyett, hogy élvezné ezt az estét.

– Várjál, most látom jobban ki-rajzolódni az étterem falait is – bólo-

gatott Osata, és végigsimított a papíron. Megállapította, hogy a grafikus túl elnagyoltan dolgozott. Eddig nem is vette észre, hogy pontosan hol játszódik a történet. Hiába, a mangák csak megmaradnak filmszerűnek, ahol inkább a hősök alakjait és ruházatát emelik ki. Még jó, hogy ezeknek a szereplőknek nem rajzoltak olyan nagy boci-szemet, mint amiket szoktak.

Közben előperdült egy harmadik, tagbaszakadtabb táncos, és egy dobot rakott az imént még földre rogyott táncos hasára. Aki mellesleg négykézláb

állt, csak úgy, hogy a hasa az égnek felfele nézett. Aztán a másik, bajszos fiú megfogta a tagbaszakadt karját, és az ráállt a dobra. Felemelte a jobb lábát, és egy fél percig egyensúlyozott így. Már csak a görögtűz hiányzott. Ujjongtak, tapsoltak a vendégek, míg a pincérek néhány üres tálal szalamosztak el a táncosok mellett, mivel osztoznuk kellett a nem túl nagy táncparketten.

– Tessék, itt a buborékkeretet sem rajzolták meg a párbeszédnek – csóválta a fejét Osata, és megpöcögötte a képregényt. – Csak úgy a levegőben lógnak a szavak.

– Nekem elég szappanbuborékot fújt az anyukám és a nagyanyám gyerekkoromban, sokáig azt hittem, az élet csak abból áll – szólalt meg az asztalukhoz lépő Anris, a budai, tervező grafikusként végzett fiatalember.

– Nem erteni, lenni japan – mondta neki mosolyogva Hokuszi, amire Osata is rábólintott, bár továbbra sem nézett fel a képregényből.

– Akkor meg nem mindegy, hogy van-e buborékkeret, a párbeszédnek úgyszincs itt helye – válaszolta Anris. – A grafikusoknak meg adhatnának ér-

Csorny Timi Pookah rajza

telmesebb munkát is – és visszament ahhoz az asztaltársasághoz, akikkel együtt vacsorázott.

– Ki volt ez? – kérdezte Osata, és lapozott egyet a mangában.

– Nem görög, azt hiszem, hanem magyar. Hát nincs benne a történetben? Hadd nézzem csak – és Hokuszi átült Osata mellé, és beletekintett a képregénybe.

Egy hastáncosnőt látott a táncparketten, aki ezüstszálakkal átszótt kendőt lebegtetett maga körül, és aranyflitteres szoknyában rázta a hasát. Hosszú, fekete haja fényesen omlott alá. A buzuki hangja és a dob is újra szólt. Aztán egy szóke, kicsit sápadt és álmatag arcú lány jött a műsor következő számaként. Olyan nyugodtan, mégis gyorsan kezdett el forgatni két tűzcsóvát a kezeiben, mintha azok csak sétatálcák lettek volna.

A kék fények mellett kis sárgásak is villódtak az étterem falain, és pár méterrel arrébb a zenekartól ott ültek ők ketten: Osata és Hokuszi. Tudta jól Hokuszi, hogy ők is szerepelnek a történetben, mégis furcsa volt látni ezt a két, öltönyös üzletembert. Nem is

értette, hogy miért nem öltöztek át kényelmesebb ruhába. És színesben látott mindent a képregényben is, pedig a mangák fekete-fehérek. Akkor valamilyen próbanyomás lehet, gondolta.

– Ez a manga bor hatása – sutogta Hokuszi. Felemelte a poharát, de mivel ez az egy nem volt valódi, csak mangabeli rajz, a képregényt is magához vette Osata térdéről.

– Le ne idd a mangát – nézett fel végre Osata ijedten, és Hokusira bámult. Már nagyon a szívéhez nőtt ez a gördülékeny, európaias történettel átítatott füzetecske.

– Most miről beszélsz, ki nyúlt a te mangádhoz? – horkantott fel Hokuszi.

– Te nyúltál hozzá, azt fogod a kezében, fölötte meg a teáspoharaddal egyensúlyozol – felelte Osata.

– Nem is kértem teát, otthon eleget ihatunk, manga bort rendeltem – és Hokuszi letette a képregényt, amit Osata azonnal magához vett. Az asztalon nem volt más, csak egy kávéscsésze, az ő kezében meg egy pohár citromos tea.

– Ez a manga bor hiánya lehet – állapította meg Hokuszi, és letette a teát. Különben is, hogy rendelhetne manga bort egy görög étteremben. Aztán belenézett megint a képregénybe, és látta, hogy valójában ott sincs bor, csak ő képzelte bele.

Így hát Hokuszi elővette az aktatáskájából a grafitceruzáját, és a kék aszalterítőre rajzolt egy kecses poharat, bele pedig manga bort. Tesztetlen, áttetsző és zamatos fehérbort. Osata mosolyogva nyugtázta, hogy a képregényben is megjelenik a rajz, és micsoda művés, szinte kalligrafikus rajz.

Nemhiába, Hokuszi még az előző századot megelőző században fametszeteket készített, és amikor az első sorozatát kiadta, mangának nevezte el. Aztán jött ő, Osata, aki az előző század közepén ötvözta ezeket a nyugatias grafikával, és ezekből születtek meg a mai mangák. Most persze e századi üzletemberek, akik Európát járják, de nem felejtették el, hogy kik is voltak. Igen, ők a szülőatyák, és Osata elérzékenyült.

– Egészségedre – emelte fel Hokuszi a manga bort, aminek az üvegén Osata elégedett arca tükröződött, és nagyot kortyolt belőle.

– Tessék, megint egy buborék, csak nem szappanból. Pont az utolsó képkocka egy csepp borbuborék – mondta Anris, ahogy megrajzolta Hokuszi poharát, és benne a manga bort.

– Azt hiszem, kész vagyok velük – és Anris rágyújtott egy cigire. – A naiv japánok, hát persze hogy nem találtak a történetben, csak nem rajzolom magam oda. Igaz, a gondolatával azért eljátszottam.

Munkás megrendelés volt ez is, Anrisnak mindig éjszakába nyúlóan kell dolgoznia, ha jól szeretne kiadni a kezéből. Ráadásul ezt a képregényt számítógépes grafikával készítette, pedig van neki ecsete, festéke, vászna, sőt ceruzái is.

Mindenesetre megkönnyebbülve dőlt hátra a bőrszékében, mert pont kész lett a megadott határidőre. Fújta ki a füstkarikákat, és eszébe jutott az a padlizsános étel, amiből a Zorba, a Görög nevű étteremben csemegézett, miközben a buzuki hangja messze szólt.

Mark Szergejevics Haritonov

Hetvennel visszapergetve

Tíz éve a következő év jeles magyar hetveneseinek szentelt számunkat tavaly külföldi jelességekkel szeretnénk volna kibővíteni, mint kiderült, túl nagy fába vágtuk a fejszénket. Egy éppen most hetvenéves külföldi jubiláns vallomásának közlésével azonban jelezzük a korosztályi tabló bővítésének élő igényét. Mark Szergejevics Haritonov orosz író az ukrajnai Zsitomirban született 1937. augusztus 31-én. Tanárképző főiskolát végzett Moszkvában, középiskolai tanár, újságíró, majd kiadói szerkesztő volt. 1988-ig nem publikálhatott legálisan, Kafka, Zweig, Canetti, Hesse, Thomas Mann műveinek fordítója.

Horoszkóp. Születésem éve, 1937, sok honfitársamban különös érzéseket ébreszt. Ez volt az év, amikor a terror a legmagasabbra hágott, a letartóztatások, kínzások, agyonlövészek éve, az általános félelem éve.

Néha eszembe jut, hogy talán az akkori levegőből a lelkembe és a vérembe is bejutott valami. Hiszen van egy olyan nem tudományosan elfogadott vélemény, amely szerint az asszonyt a terhesség alatt érő benyomások hatással vannak az utódra. Valami hasonlót erősített meg kísérletileg a bibliai Jákob is, amikor a birkanyájban a tarkák szaporításán serénykedett. Akárhogy is van, a földi dolgok állapota születése napján nem kevesebb erővel hat az újszülöttre, mint a csillagok állása. A horoszkópnak ez a fajtája felidézi, ha csak újságcikkekből is, mi történt azon a napon, 1937. augusztus 31-én.

Ezen a napon tért vissza Moszkvába két sztratoszféra-kutató, J. Ukrajinszkij és V. Alekszejev, miután sikeres repülést hajtottak végre a szubsztratoszférába. A helyi rádióban háziasszonyoknak szóló adás ment, a Pravda vezércikkének címe – „Egyre fokozódó, sosem látott sebességgel emelkedik a Szovjetunió nagyszámú munkás tömegének kulturális színvonala”, koncert Csajkovszkij és Tanyejev műveiből. Előző éjjel az ukrajnai Népbiztosok Tanácsának elnöke, Ljubcsenko öngyilkossággal vetett véget életének – „miután szovjetellenes kapcsolataiba belezavarodott, szemmel láthatóan a szovjet nép előtt érzett felelősség és Ukrajna érdekeinek elárulása miatti félelmében”. Ugyanezen a napon nevezték ki utódját, Bondarenkót. A Podviszockij körzetben lelepleztek egy ellenforradalmár szervezetet, amelynek élén a kerületi bizottság titkára állt. Ezen a napon 200 darab teherautót és 5 darab ZISZ személygépkocsit gyártottak. Lizenko akadémikus bejelentette a búza egy új fajtájának előállítását, „amelyhez fogható nincs az egész világgyűjteményben”. Moszkvában folytatódott a Sztrasztnij kolostor lebontása. Az ukrajnai Zlatopolje faluban letartóztatták Szergej Ivahnyjuk szerzetest, aki a német fasisztákat és a trockistákat dicsőítette. A Vahtangov Színházban a „Sok húhó semmiért” című komédiát játszották.

Ahogy különböző helyeken tartózkodó különböző emberek egyidejű élet-helyzetét próbáltam elképzelni, mások emlékirataiból, naplóból és elbeszéléseiből kiemeltem ezt a dátumot, 1937 augusztus 31-ét.

Ezen a napon Vlagyimir Pavlovics Efroimszon genetikus megkapta elbocsátólevelét, „munkája fölöslegessége miatt” kirúgták, az anyagot, amelyet a selyemhernyó-tenyésztés genetikájáról készített elő, megsemmisítették. Szergej Klicskov költő felesége, V. N. Gorbacseva ezen a napon táviratban értesítést kapott arról, hogy Nyikolaj Kljujev költő már nincsen Tomszkban, lehetséges, hogy börtönbe szállították át. De vajon élt-e még egyáltalán ekkor?

Harmsz fejével. Mire gondolt Danyiil Harmsz 1937. augusztus 31-én? Azt tudom, hogy augusztus 12-én ezt írta:

Gondolataim szétszaladnak.
Zavar a félelem.

Talán ezt írta dátum nélkül ezen a napon:

Szörnyű, hogy folyik el belőlem az erő.
Szörnyű, hogy folyik el belőlem az erő.

Vagy ezt, nap nélkül 1937 augusztusában:

Ne siránkozz. Ennek is van határa.
És hiába teszed. Nincs igazad.
Elhibáztad az életedet mára,
A sírodat te ásod önmagad.

Gyermekkorom tájképei. Mi volt nekem gyermekkoromban a természet? A környékbeli vasúti töltés szulákkal benőtt lejtője, a szemközti üres telek. A mai napig jobban ismerem a kövek és a szemét között ott növekvő füveket és virágokat, mint a későbbi években megismert összes többi növényt.

A házaktól nem messze ömlött a Moszkva folyóba a Büdöske folyó. Egy városi térképen is láttam ezt a nevet, az összes többin Kotlovka folyónak hívták, mára vezetékbe bújatták. Ez a folyó valóban erősen illatozott és mindennap színt változtatott, barnászöldből barnássárga, barnászörös. A feljebb lévő bórgyár színezte a vizet.

És ez mégis a természet volt, ugyanolyan jelentős, mint a valódi erdők, mezők, kertek és folyók, ahol valóban lehetett fürdeni. Talán a legmeglepőbb, hogy végül, úgy tűnik, bebizonyosodik, hogy ez is táplálhatta a lelket, hogy ennek az úgymond lelki tápláléknak a minősége egyáltalán nem befolyásolja egyértelműen a szervezet tulajdonságait.

Mégiscsak a lélek képességei döntik el, mennyire tudja a lélek elsajátítani és átdolgozni a külső benyomásokat, hogyan dolgozza át a szervezet még a szűkös anyagi ételt is valami teljes értékűvé. Nincs olyan egyenes arányosság, hogy amit megesszel, azzá leszel. Persze csak ha nem megyünk a határesetekig, ahonnan az angolkór, a skorbut, a tüdővész és a pszichózisok kezdődnek.

Hiszen azoknak az éveknek a lelki tájképét sem lehet teljes értékűnek nevezni. Sok mindent és a legfontosabbat, egyszerűen nem ismertük a kultúránkból. Annak a kornak a gyermekei számára Dosztojevszkij és Jeszenyin nem is létezett, nem létezett az ikonfestészet és az egész világ festészete, Paszternak és Mandelstam, Cvetajeva és Bulgakov, Platonov és Babel. Ahmatovát csak a zsdanovi beszéd jelzői alapján ismertük mint félig apácát, félig szajhát, ugyanitt Zosczenko valamilyen félmajom mellé került. Akkori úttörőszemmel nem volt egészen világos, miért maradtak mindketten életben (az ellenségeknek főbe lövés járna).

Egyszer elmentem a Képzőművészeti Múzeumba a Sztálinnak készült ajándékok kiállítására, egy gyöngy pénztárcára emlékszem, egy kar nélküli nő a lábujjaival varrta ki, meg egy rizsszemecskére vésett Sztálin-portréra, mikroszkópon át kellett nézni... Istenem, Istenem! És a dalok a hangszóróból, és a „Krokodil” folyóirat karikatúrái!

Tényleg, most jött el az idő, hogy elcsodálkozunk, hogy lehet az, hogy mégis sikerült úgy felnőnünk, hogy nem lettünk komplett idioták. Természetesen nagyon sokunk fejlődése visszamaradt. Mindent újra kellett értékelni, és előlről, olykor kínkeservvel újra kellett alkotnunk a legfontosabb elképzeléseket.

De lehet, hogy a lélek számára az erőfeszítésnek ez a szükséglete nem jelentett kevesebbet, mintha a táplálék elérhető lett volna? Lehet, hogy a legfontosabb ebben az erőfeszítésben, ebben a lelki munkában rejlett? Ez a képesség pedig valószínűleg egyrészt velünk született, másrészt a nevelésből adódik. A családban mégiscsak belénk oltották az őszinteség, a lelkiismeretesség, a jóság és a munka fogalmát. És végül azért ott voltak a klasszikusok, az első számú lelki táplálék. Ott volt Puskin és Lermontov, Tolsztoj és Csehov, és a hangszórókból fenséges zene szólt.

Manchin Júlia és Hetényi Zsuzsa fordítása

Peter Stamm

Agnes

(Részlet)

...1...

Agnes halott. Egy történet ölte meg. Számomra nem maradt más belőle, csak ez a történet. Azon a kilenc hónappal ezelőtti napon kezdődött, mikor először találkoztunk a Chicago Public Libraryban. Hideg volt, mikor megismertük egymást. Hideg, mint szinte mindig ebben a városban. Most viszont hidegebb van, és havazik. A Michigan-tó felől havat hord a viharos szél, s üvöltését még a nagy, szigetelt ablakon keresztül is hallani lehet. Havazik, de a hó nem marad meg, csak ott, ahol már nem éri a szél. Eloltottam a villanyt, s bámulom a ki-világított felhőkarcolók tetejét, egy fényszóróval megvilágított amerikai zászlót, melybe újból és újból belekap a szél, és az alatt fekvő üres tereket, ahol most az éjszaka közepén is zöldről pirosra és pirosról zöldre váltanak a lámpák, mintha semmi sem történt volna, mintha semmi sem történne.

Egy rövid ideig itt laktam Agnessel ebben a lakásban. Ez volt az otthonunk, de most, hogy Agnes elment, idegenné és elviselhetetlenné vált a lakás. Csak egy centiméternyi üveg, csak egy lépés választ el Agnestől. Az ablakok viszont nem nyílnak ki.

Már ki tudja, hányadszor nézem meg ezt a felvételt, amit Agnes akkor csinált, mikor a Columbus Day alkalmából kirándulni mentünk. Columbus Day in Hoosier National Forest, írta gondosan formált betűivel a dobozra és a kazettára, s két vonallal alá is húzta, mint ahogyan kisiskolásként a számítások eredményeit húztuk alá. Levettem a tévé hangját. A képek valószerűbbnek tűnnek, mint az engem körülvevő lakás. Valami különös fény van bennük, a széles mező fénye egy októberi délutánon.

Egy üres mező, közel s távol sehol egy város, egy falu, még egy farm sem. Rövidre vágott sorozatok, anélkül hogy a kép lényegesen megváltozna. Mindig újabb nekifutások és próbálkozások a táj bemutatására. Néha megsejtem, hogy éppen miért kapcsolta be Agnes a kamerát: egy furcsa formájú felhő, egy reklámtábla, egy távoli erdősáv, mely szinte láthatatlan a nagylátósögű lencsével. Aztán én, ahogyan a kormánynál ülök. Grimaszolok. S majd a kísérletezés, hogy önmagát is megmutassa: a visszapillantó, abban óriásként a kamera, és mögötte, alig észrevehetően, Agnes maga. Aztán végül még egyszer Agnes, ezúttal a kormánynál, amint épp egy elhárító kézmozdulatot tesz.

A parkfelügyelő. Szintén elutasítóan int kezével, viszont Agnessel ellentétben, nevet közben. A kezére közelít, ami egy térképlapon éppen egy utat mutat, mely a képen már felismerhetetlen. A felügyelő visszaroskad a székébe, kinyit egy fiókot, s néhány brosúrát vesz elő. Nevet, és egyet a kamera elé tart: How

to survive Hoosier National Forest. A kép ingadozni kezd, s alulról egy kéz nyúl az ismertető után. A parkfelügyelő rendületlenül beszél, arca elkomolyodik. A kamera elfordul tőle, röviden engem vesz. Hirtelen az erdőt, lazán egymásra hányt farakást. A földön fekszem, úgy tűnik, mintha aludnék, de legalábbis becsuktam a szemem. A kamera felülről rám közelít, egyre közelebb jön, míg életlen nem lesz a kép, végül visszahátrál. Aztán bebarangolja az egész testemet, a fejem búbjától egészen a lábujjamig, majd vissza. Hosszasan elidőz az arcomon, ismét megkísérel közelebb jönni, a kép azonban megint életlen lesz, s újból visszahátrál.

– Videó nem kell? – kérdezte a hátrafésült és bepacsulizott hajú eladó, mikor órákkal ezelőtt leugrottam sörért az üzletbe. Agnes felől érdeklődött. Elment, mondtam, mire személyeskedve nevetni kezdett. – Egyszer mind elmennek – mondta –, de ne fájjon a fejed, a világ tele van gyönyörű nőkkel.

Agnes, nem tudta, miért, de nem szerette az eladót. Fél tőle, mondta csak, és kacagott, amikor kinevettem. Félelmet kelt, mint az ablak, melyet nem lehet kinyitni, mint a légkondi következő számlája, mint az ablakpucoló, aki egy délután ott lebegett egy gondolában a hálószobánk ablaka előtt. Nem szerettem a lakást, a házat, s az egész belvárost sem. Eleinte nevtünk ezen, aztán többé nem beszélt erről. Viszont észrevettem, hogy a félelem még mindig itt van, s közben olyan nagyra nőtt, hogy Agnes már nem is tudott beszélni róla. S minél jobban félt, annál szorosabban kapaszkodott belém. Kifejezetten belém.

...2...

Mikor Agnest először megláttam, a Public Libraryban ültem, s a Chicago Tribune régi köteteit bújtam már napok óta. Az előző év áprilisában történt. A nagy olvasóteremben éppen velem szembe ült le, véletlenül, a legtöbb hely ugyanis foglalt volt. Egy ülőpárnát hozott magával, egy háromszög alakú hátpárnát. Egy jegyzetömböt helyezett maga elé az asztalra, mellé néhány könyvet, két vagy három ceruzát, egy radírt, egy számológépet. Mikor felnéztem a munkából, találkozott a pillantásunk. Tekintetét lassan az asztalra irányította, elvette a legfelső könyvet a kupacból, s olvasni kezdett. Megpróbáltam kibetűzni a magával hozott könyvek címét. Úgy tűnt, észrevette, és a rakást egy könnyed mozdulattal maga felé fordította.

Egy amerikai luxusvonatokról szóló könyvön dolgoztam, és éppen azon voltam, hogy elolvassam egy politikus a hadsereg bevetéséről szóló állásfoglalását a Pullmann-sztrájk kapcsán. Egészen belegabalyodtam ebbe a sztrájkba, mely a könyvem szempontjából semmilyen szerepet sem játszott, azonban teljesen elbűvölt. Munka során mindig hagytam, hogy a kíváncsiságom vezessen, és ezúttal ez messzire vezetett a témámtól.

Mióta Agnes leült velem szembe, nem tudtam koncentrálni. Külsőleg nem volt túl feltűnő, karcsú volt, s nem túl magas, sűrű barna haja a válláig ért, arca sápadt és sminktelen volt. Csupán a tekintete volt rendkívüli, mintha a szemei beszélni tudnának.

Nem tudom megállapítani, hogy már ott beleszerettem-e, mindenesetre érdekelt és foglalkoztatott. Újból és újból ránéztem, lassan már szégyelltem magam, de nem tehettem mást. Nem reagált, nem nézett fel, s ennek ellenére biztos voltam benne, hogy észrevette a pillantásaimat. Végre felállt, és kiment. Követtem, de anélkül, hogy tudnám, miért. Mire az előcsarnokba értem, már sehoh sem láttam. Kiléptem az épületből, s leültem a széles lépcsőre, hogy elszívjak egy cigit. Habár nem volt hideg, dideregtem a túlfűtött könyvtárban való hosszú ücsörgés után. Délután négy volt, s a járdán a turisták és a vásárlók között már az első hivatalnokok is hazafelé igyekeztek.

Előre éreztem az előttem álló este ürességét. Szinte alig ismertem valakit a városban. Senkit, hogy teljesen pontos legyek. Néha beleszerettem egy arcba, de megtanultam elkerülni ezeket az érzéseket, mielőtt még veszélyesekké váltak volna. Volt mögöttem néhány megfeneklett kapcsolat, s pillanatnyilag, anélkül hogy elhatároztam volna, jól kiegyeztem saját magányommal. Ugyanakkor tudtam, hogy amíg az ismeretlen nő velem szemben ül, nem tudnék már nyugodtan dolgozni, ezért aztán a hazamenet mellett döntöttem.

Elnyomtam a cigimet és éppen fel akartam állni, mikor a nő, alig pár méternyire tőlem, a lépcsőre ült, kezében egy pohár kávéval. Jövet kilöttyentette a kávé, és miután a papírpoharat letette maga mellé a lépcsőre, egy összegyűrt papír zsebkendővel körülményeskedve szárazra törölte ujjait. Aztán a mindig nála lévő kis hátizsákjából elővett egy csomag cigit, s gyufa vagy gyújtó után kezdett kutatni. Megkérdeztem, adhatok-e neki tüzet. Felém fordult, mintha meglepődött volna, azonban szemében nem látszott semmilyen meglepődés, inkább valami, amit nem értettem.

– Igen, kérem – mondta.

Meggyújtottam a cigarettaját, magamnak is egy másodikat, és ott cigiztünk egymás mellett, anélkül hogy szóltunk volna egy szót is, de legalább egymás felé fordulva. Valamikor feltettem egy jelentéktelen kérdést, s elkezdtünk beszélgetni, a könyvtárról, a városról, az időről. Csak már mikor felálltunk, kérdeztem meg a nevét. Azt mondta, Agnesnek hívják.

– Agnes – mondtam –, ritka név.

– Nem Ön az első, aki ezt mondja.

Visszamentünk az olvasóterembe. A rövid beszélgetés elűzte a feszültséget, s ismét dolgozni tudtam, anélkül hogy folyamatosan rápillantanék. Ennek ellenére rá-ránéztem, barátságosan viszonzta a pillantásomat, de nem nevetett. Tovább maradtam, mint terveztem, és amikor végre Agnes összepakolta a cuccait, suttogva megkérdeztem, hogy vajon holnap is itt lesz-e.

– Igen – mondta, s először nevetett.

...3...

Következő nap már korán a könyvtárban ültem, s habár Agnesre vártam, minden megerőltetés nélkül a munkámra tudtam koncentrálni. Tudtam, hogy jönnie kell, s hogy beszélgetnünk kell egymással; cigizünk majd, esetleg kávézunk. Kapcsolatunk a fejemben már sokkal előrébb tartott, mint a valóságban.

Már ábrándozni kezdtem róla, s közben kétségek is gyötörtek, hiszen semmit sem beszélünk meg előre.

Jól haladtam a munkával, olvastam, jegyzeteltem. Mikor Agnes dél körül megjelent, felém biccentett, s aztán ismét elhelyezte habszivacs párnáját az egyik közelemben lévő széken. Szétpakolta dolgait, mint előző nap, elővett egy könyvet s olvasni kezdett. Talán egy óra múlva elővette cigarettáját a hátizsákjából, röviden rápillantott, majd utána rám nézett. Mindketten felálltunk, s elindultunk – a köztünk lévő széles asztal két oldalán – a központi folyosó felé, mely a helyiség középtengelyét alkotta. Elkísértem a kávéautomatához, ismét kiloccsantott egy kis kávé, ismét leültünk a könyvtár előtti lépcsőre. Előző nap Agnes inkább félénknek tűnt, most sokat beszélt, nagy hadarással, ami engem nagyon meglepett, hiszen jelentéktelen dolgokról beszélgettünk. Nyugtalan volt, és mégis úgy tűnt – a másik nevénel még most sem tudtunk többet egymásról –, mintha egy éjszaka alatt egymás bizalmasaivá váltunk volna.

Agnes egy barátjáról, Herbertről beszélt, s már nem tudom, hogyan lyukadtunk ki nála. Nem sokkal ezelőtt ennek a Herbertnek egy különös élményben volt része. Egy nagy hotel előcsarnokának kávézójában ivott valamit, mesélte Agnes. Egy délután történt mindez.

– Egypárszor jómagam is voltam vele ott – mondta Agnes –, van ott egy zongorista, és a város legjobb cappuccinóját is itt készítik. Az előcsarnokból néhány lépcsőfok vezet le a kávézóba, s mikor Herbert lement a lépcsőn, egy nő jött vele szembe. Nem volt idősebb nála, és egy fekete ruhát viselt. Amikor a nőt meglátta, így mesélte Herbert, egészen különös dolgokat kezdett érezni. Egyfajta szomorúságot, de valamiféle biztonságot is sugárzott. Úgy érezte, mintha ismerné a nőt. Ugyanakkor biztos volt benne, hogy azelőtt még sohasem látta. Mindenesetre gyengének érezte magát, s megállt.

Agnes elnyomta a lépcsőn a cigijét, majd a csikket beledobta a kávéspohárba.

– A nő is megállt – mesélte tovább. – Néhány másodpercig így álltak egymással szemben. A nő aztán lassan odament Herberthez. Szorosan előtte feleremelte kezeit, átkarolta a nyakát, és szájon csókolta. Átölelte a derekát, mondta Herbert, de a nő kibontakozott az ölelésből, s egy lépést hátrált. Herbert oldalra lépett, és a nő nevetett, majd továbbment; felfelé a lépcsőn. S mikor elment mellette, kezével megsimogatta a férfi karját.

– Különös történet – mondtam –, megpróbálta kideríteni, hogy ki volt a nő?

– Nem – mondta Agnes, és hirtelen mintha szégyellte volna, hogy elmesélte nekem ezt a történetet, felállt, és azt mondta, vissza kell mennie dolgozni.

Amikor másnap harmadszorra találkoztunk, megkérdeztem Agnest, nem lenne-e kedve beülni velem a szemközti kávézóba.

– Ott kihozzák a kávé – mondtam –, s így végre nem koszolod össze a kezed.

Átmentünk az utcán. Agnes ragaszkodott az átjáró használatához, s a lámpánál megvártuk, míg az *Walk*-ot mutatott.

Már hetek óta szinte minden reggel ebben a kávézóban ittam a kávémat, és olvastam az újságot. Meglehetősen ütött-kopott hely volt, s a széles, vörös műbőr padok túl lágyak és kellemetlenül mélyek voltak. A filteres kávé szinte

átlátszó volt, s gyakran keserű, mert túl sokáig hagyták melegedni, de ennek ellenére szerettem a kávézót, mivel még mindig egyetlen pincérnő sem ismert, s nem kezdett el velem csevegni, s mert nem tartottak fent nekem törzsasztalt, és mert minden reggel megkérdézték, mit rendelek, habár mindig ugyanazt rendeltem.

Megkérdeztem Agnest, min dolgozik. Elmesélte, hogy fizikát hallgat, és a disszertációját írja. A kristályrács szimmetriacsoportjainak szimmetriájáról. S részmunkaidőben asszisztensként dolgozik a chicagói egyetem Matematika Intézetében. Huszonöt éves.

Azt mondta, csellózik, szereti a festészetet és a verseket. Chicagóban nőtt fel. Az édesapja pár évvel ezelőtt nyugdíjba ment, s szülei Floridába költöztek, s őt egyedül hátrahagyták. Agnes egy apartmanban lakott a külvárosban. Alig voltak barátai és barátnői, csak három vonós lány, akikkel minden héten találkozott, együtt játszottak egy kvartettben.

– Nem vagyok túlzottan társasági ember – mondta.

Elmeséltem Agnesnek, hogy írok. Nem érdekelte, nem kérdezett semmit a munkámmal kapcsolatban, s így nem említettem, hogy könyveim jelentek meg. Tulajdonképpen örültem, hogy nem érdeklik ezek a dolgok. Túlzottan nem voltam büszke arra, hogy szakkönyveket írok, s vannak érdekesebb beszédtemák is, mint a cigaretták, a bicikli vagy a luxusvonatok története.

Csak címszavakban beszéltünk magunkról, ehelyett művészetről és politikáról elmélgedtünk, az őszi elnökválasztásról és a tudomány felelőségéről. Agnes előszeretettel beszélt ötleteiről, s ezt a szokását később is, mikor már jobban ismertük egymást, megtartotta. A magánélete nem foglalkoztatta, legalábbis nem beszélt róla. Mikor beszélgettünk, mindenben, amit Agnes mondott, volt valami különös komolyság, nézetei szigorúak voltak. Sokáig maradtunk a kávézóban. Csak mikor úgy délfelé egyre több vendég érkezett, s a pincérnő türelmetlenné vált, mentünk vissza.

Vincze Ferenc fordítása

Peter Stamm 1963-ban született. Kereskedelmi tanulmányai után angol irodalmat és pszichológiát hallgatott. Jelenleg Winterthurban él. Az első regénye – *Agnes* – 1998-ban jelent meg az Arche Kiadónál. Szintén itt látott napvilágot egy évvel később a *Blitzeis* című elbeszéléskötete, majd 2001-ben az *Ungefähre Landschaft* című regénye, 2003-ban pedig újabb elbeszélésgyűjteménnyel jelentkezett, *In fremden Gärten* címmel. Tavaly, 2006-ban a S. Fischer Kiadónál jelent meg az *An einem Tag wie diesem* című legújabb regénye.

Philip Larkin

Régi szerelmes dalok

Megtartotta dalait – hiszen helyet
Alig foglaltak
Rálelni öröm volt; a füzeteket
Az idő megviselte – némelyek
A nyári napon felejtve megfakultak,
Vagy váza nyomát őrzik, esetleg
A lánya színezte ki, mindenesetre
Úgy tűnik, arra vártak: Mászt keresve,

Özvegységében megtalálja őket.
És csak állt ott,
Bátortalan akkordokat követően
Az áradó, őszinte dalt felidézve,
S hiánytalan a fiatalságot
(Kibomló fa, tavaszt ígérve)
A letűnt idő újra megjelent
– Mint mikor először játszotta el,

Úgy szállt a dal, betöltött
Mindent – megmutatva
A kezdet ragyogó fényeiből
Valamit, ami *akkor* sokat ígért,
Szerelmet, dicsőséget sugallva,
Megoldást kínálva, reményt;
És sírt, míg szép rendben visszarakta őket
Csak sejtve, megoldás nem volt, és sosem lesz.

Fűri Mária fordítása

Philip Larkin (1922–1985) a második világháború utáni korszak jelentős angol költője, akit ma „Anglia másik korszorús költőjeként” tartanak számon (a Poet Laureate címet, miután Larkin visszautasította, Ted Hughes kapta). Az időmértékes verselés a hétköznapi beszéd ritmusát követi költészetében.

Ekaterina Joszifova
Otthon, majdnem

Jól lesznek

A kisujjak fölcseperedtek.
Otthont alkudtam ki mindegyiküknek.
Senki sem tud majd nekik ellenállni.
Most alszanak, utoljára vannak együtt.
Nem lehet azonnal felismerni
melyik farkinca melyik pofikáé.
Eddig az összekapaszkodás és a keveredés,
a testvériség eddig.

A fekete út

Besötétül Fénylenek
a kövek és a csontok

Mélyen Összekeveredve
sötét és félelem hideg és éhség

Valaki fönn rugdossa a csillagkavicsokat
Valaki itt elcsöndesül

Túlságosan erős
a tulajdon lépések hangja

Árvaság Éjjeli rágcsáló
nappal vakuló.

Bábel

A költő unokája az ő verseit fordításban
olvashatja
valójában nem olvassa őket

kezdődik a felmenet vége
törmelékek hullanak
az agyagba.

A paradicsomban

van tó hogy átússzuk
csúcs hogy megmásszuk
felhő hogy nézzük
tavaszi illatok fűz viola

a paradicsomban
beszélgetek valakivel
ismeri a szavakat amelyeket én ismerek
meg néhányal többet
olvasta amit én olvastam
meg valamivel többet
magához vette amit én is
örökre.
Vagy valameddigre.

Egy nő az ég alatt

Nem sokat látni
arról a helyről, ahol van:
kis horpadás a hajlott föld két hulláma között.

Eszébe jut ez-az,
de jobban szereti
a balga fényre hagyni magát.

Akkor nyugodt,
akárha valaki
biccentéssel helyeselné titkolt vágyait.

Lehetsz te, csillag.
Miért kérdezné, ragyogsz,
s ez bizonyára elegendő.

Szondi György fordítása

Ekaterina Joszifova (1941) tizenegy verseskötet szerzője, irodalmi díjak kitüntetettje. A kortárs bolgár költészet meghatározó képviselője. Több huszadik századi magyar költőt szólaltatott meg anyanyelvén. Szvetla Kjoszevával közösen teljes kötetnyit fordított Kiss Anna költészetéből. Az itt közölt versek a Napkút Kiadó gondozásában 2007-ben megjelent első magyar nyelvű verseskötetéből valók.

Ioan Buteanu

Egy lazább sóhaj

Az orvosnál
Én vagyok az ő orvosa,
Lefotóztam,
Adtam neki kisebb ajándékokat,
Meglépetéseket,
Verseket,
Ábrándokat.

Semmi súlyos,
Semmi súlyosabb.
Semmi világos,
Semmi nem-világos.

Egy kis levegőhólyag
a levegőben.

Egy repedés a levegőben,
Világos,
Homályos
egy világos és
alaposan kimért,
közmondásosan ketyegő kifejezésben.

Valami nyomott és nyomasztó,
Sürgős és rövid,
Meggúposítja kissé
még a legkeményebb és legvidámabb,
legbogarászóbb és leggyorsabb szavakat is,
melyeket elkap.
Ha elkap.

Csikorgatja,
Pengeti őket,
Zenévé
meg emberré,
zene és ember között.

Nem fáj,
Nem bűzlik,
Nem marad a szőre a zongorán,
Lebeg a levegőben,
zene és ember között.

Aztán,
Zuhanórepülve,
Megüti a billentyűket,
majd tovaszáll.

Nem illik sehová,
Talán csak egy imába,
Nem vérzik,
Nem fáj,
Nem panaszkodom.

Király Farkas fordítása

Ioan Buteanu 1969-ben született Kolozsváron. Eddig három kötete jelent meg, valamint egy kétnyelvű válogatás Álmodtól összezavarva címmel (Kriterion kiadó, Kolozsvár, 2005) az én tolmácsolásomban.

John Fuller

A szobrász

(Musée Rodin)

1. Legnagyobb vetélytársának műterme a tengerpart millió alakváltozatával, de ezeknek a rendkívüli alkotásoknak egyike sincs befejezve.
2. A legkisebb szobor egy fizikai törvény; a legnagyobb nem kevesebb, mint a világmindenség maga.
3. A hegy gyengesége: a részekre tagolt felszín; a kavics erőssége: egység feszíti a burkot.
4. Amikor először vetettek kövekkel, azok harcosokká változtak.
5. A szajha selyemhernyó szövi a lélek ruháját.
6. Az egyszerűség a varázslatos szolgálataiban áll.
7. A mozdulatlanság illúzió: még a végtagok nélküli torzót is láthatjuk, amint menetel.
8. A bronzlovas a köztérre lovagol. Közel sem tökéletes, a tér most a káosz egy másik változata.
9. A szemek vakok, a szeretkezésnek vége, de a test él, mint még sohasem, formájának örökkévalóságában.
10. Szánalmas imádás: falfülke; kétes méltatás: talapzat; feledés: múzeumi képeklap.
11. A test nyugtalan, a tökéletes elhelyezkedést keresi, ami mindig kitér előle.
12. A fenék domborulatát látjuk, nem a végbél szégyenét.
13. Amíg csodáljuk a gerincet, elfeledkezünk az arc vidámságáról.
14. A boka törékenysége, a csukló erőszakossága, a csípő hívogatása.
15. A nyak kíváncsiságunk kimunkált gépezete.
16. Amikor a térdek egymásnak feszülnek, legközelebb vagyunk a földhöz.
17. Az egyetlen hely, ahol a jelentőségteljes sötétség nem hozható létre forma és árnyék segítségével, a pupilla ki van vájva.
18. Sohasem megy a szobrai mögé. Számára nem létezik az előlnézet és a hátulnézet közötti különbség, de szenved, mert nem szemlélhet egyszerre két irányból.
19. A kalapács ereje, a véső könnyedsége.
20. A kötömb kalitka, melyet ki kell nyitni, hogy szabadon engedhessük a formát. A márvány repül, akár a toll.
21. A vésés fölfalás. A maradék a szakállán ragad.

22. A márvány szerelmes a bőrbbe, ahogy a bőr szerelmes a fénybe.
23. A festő felülete becstelen csalás.
24. A színt felváltja a tapintás és az állandóan változó árnyék. Azután visszanyerjük a színt.
25. Vénusz születése, Psziché elragadtatása, Francesca büntetése: a mítosz lehetővé teszi, hogy megvizsgáljuk a nő alakváltozatait.
26. A szirének ajka örök dalra nyílik, melyet csak ő hall.
27. Júlia átöleli a sziklát, ahonnan Romeo menekül; összeomlásuk a kő súlyának a következménye.
28. A nők kárhozottak, nem egymás iránti szerelmük miatt, hanem mert felénk fordulnak: egyiküket a másik térde hozza izgalomba, miközben altestüket nekünk kínálják fel.
29. Alakjai mindig kuporognak, akár szörnyű félelem, akár csendes boldogság tölti el őket; ez azért van, mert kocka alakú márvánnyal dolgozott.
30. Elölről: szétvetett lábak, szemérmetlen kíváncsiság; hátulról: görnyedő vállak, bűnbánó esendőség.
31. Az elme hivalkodása (kalapok, szörmek, viccek) nem tartozik művészi gyakorlatához. Ez zavarba ejti a műtermébe látogatókat.
32. Az arc álarc, ha önkívületet vagy önteltséget tükröz.
33. A tér végtelen drámája: ami bezárt volt, kiszabadult; az idő véges drámája: Ikarosz orra egy pillanattal előbb, hogy a márvány szétfröccsen.
34. Minden ami megadatott, végül elvétejtik, először a mozgás, utoljára a fény.
35. A téli kertben a vállakon a hó nehezebb, mint maga a bronz.

Dörgő Tibor fordítása

John Fuller angol költő, író 1937-ben született. Az irodalom szeretetét a szülői házból hozta magával, apja is neves költő volt. Oxfordban tanult, 1960-ban *Caliban és Ariel párbeszéde* című költeményéért megkapta az egyetem patinás Newdigate-díját. Egyetemeken oktatott, közben szorgalmasan írt. Regényei közül az 1983-ban elkészült *Flying to nowhere-t* (*Repülés sehová*) Booker-díjra jelölték. Az 1996-ban megjelent *Stones and fires* (*Kövek és tüzek*) című könyvét az év legjobb verseskötetének járó Forward-díjjal ismerték el. Oxfordban él.

Wolfgang Amadeus Mozart

Requiem¹

(töredék)

INTROITUS: REQUIEM

egy kedves és ellágyult hanggal indul
 el mintha a ködből bomlana szét
 oson tűz-fény-varázs remegve mozdul
 a szenvedésbe hullva esve rég – –
 egy kedves ellágyult hozzám buvó hang
 örökre remeg fény-árnyék lebeg
 varázs-mételet az életemre aggat
 amely egy másodpercben elpereg
 és két-kar-ének szól a néma éjen
 s a fájdalom ha cseng: az űr

s a mélyem
 lét-képpé andalog mert hang a fényben
 csomóz a fény a hang is megszilárdul
 és köddé szűrődik a szív elárvul
 s a boldog-lét a félelemben tágul

KYRIE ELEISON

rubin-varázs rohan csenden keresztül
 és ferdeívű fények angyalok
 csak tántorgunk s a térben várva restül
 test és lélek (...)

halálba andalog

a szent alázat s mennynek hús varázsa
 mi tántorog most nyugtalan redőn:

¹ Az itt közölt szöveg Franz Xaver Süssmayr hagyatékából előkerült kéziratos fordítása, mely – eredeti kéziratos – az összehasonlítások alapján feltehetőleg W. A. Mozart kézjegyét sejteti. Mint ahogy a címében is benne foglaltatik, egy általa hátrahagyott verstöredék lehet ez, mely közvetlenül halála előtt keletkezhetett, a *Requiem*mel egy időben. A dőlttel írt sorok az eredeti szövegben azonban másvalakitől származnak, valószínűleg F. X. Süssmayr hozzátoldásai – kiegészítései.

A latin szövegrészletek Tommaso da Celano himnuszából származnak, melyek F. X. Süssmayr jegyzeteiként szerepelnek a feljegyzések mellett. /a Ford./

dermedt jégcsap hidegbe zárult láza
 átcsap homályon millió-időn
 (...)

hang-buborék-felleg az égbe terjeng

bent két erőnek árnya egyre verseng
 (...)

egy démon szárnya roppant kő-csont-berken
 hideg megdermedt érben fény ragyog
 szívem elernyedtt fájáson gagyog
 s az égő lélek-szárnyban csönd vagyton

DIES IRAE

harag-vihar .....szárny porba lebben *(Dies irae, dies illa)*
 és ember-ajkak tüze önt teret
 s a félelem mi éltet: vér a sebben
 életet árnyba kínonként veret
 rohant jött és tűnt az élet a térben
 s átbújt az áthatolhatatlanon
 a félelem szivárog és jelet nem
 nem hagy nem nyit teret a nyugalom
 tér és idő száll gomolyog reped
 ősz-tántorgó mély mámor-szerveket
 (...)

bizsergető vágy-d-moll szerkezet
 homok-zsír-tengerében sok konok rab
 halál mezsgyéjében tétlen robogva
 testüket adják éhező poroknak

TUBA MIRUM

de mindig visszatér életre vágyik
 a fátyolujj a harsogó ködön
 s a vágy ha nem mer (...)

ringó éjbe ázik

és lengve mélyed női csend-ölon
 s a küzdelem az éj sötét falával
 a rózsaszókat elnyomó talány
 zengő kürt sír ítéletre árnyal
 benn érlelődik (...)

mély-meddő magány

mert alkonyatba hulló csend-üreg bent
 fény-hang terjeng bezárva bús üveg zeng

s néma sikoly dermed a csend-szüzekben:
 halkul minden az árnyba zárva étlen
 nem hatol át a kristály-szárny a vérten
 és visszahull a szenvedésbe tétlen

REX TREMENDAE

test és lélek dobban ős-köd-dagály nyom
 didergő szíven korhadt vér-köre
 .....decemberi homályba von:
 erőtlenség fagyaszt könnyör-tüzet

-----
 s üvöltve mászik emberek hada
 Istent-hallás letűnt ős-út reménye
 (...)

fogad vagy elbocsát végső szava...

s parancs szerint a csend nyugalma int
 már későn éledt lepkeszárny-könyör
 szikrázó-mezettelen múlt visszaint
 a szívbe leng és darabokra tör
 omlón szendergő köd és rémület
 (...)

a Lett és nem-Lesz reszketés-tüze

RECORDARE

s most reszketés remeg s a térbe hullva
 selyem-ágon nyílik rózsahalom
 s habokra omlik.....
 bezárva szívig mélyülő dalon
 az évszakok remegnek: hó a nyárban
 a porban .....hangként remeg
 lecsöppenő érzés elvész s megázva
 .....a semmiségbe leng
 s ha mégis később egymást átölelve

-----
 a múlt-jövő már nemcsak képzelet:
 újra kigyúl a láng és létre törve
 könnyes-nyaláb szökik a szem körére
 elcsöndesülve töltve végzetet

CONFUTATIS

a törtető azúr-kék tengerében
 az éjnek csak rohanok (...) – –
 szemem mezsgyéjébe nem-volt reményem
 létpillanat-nyelő törött körébe
 hullik a robbanás: a szárnyba omlott
 selymesen igéző emberi gond ott
 ami ezer törött darabra oszlott
 eget tükröző kristályokra bomlott
 mi élő szenvedésnek tiszta láza
 velőig sújtó dermesztő parázna
 hideg a háton futkosó barázda
 (...) test és lélek ágya
 e két határ örök dér-zátonya
 fonódó és taszító mámora

LACRIMOSA

a félelem kibontva áll² (...)

a mélyen

könyör sebed benn andalgó közön
 s lassan szivárog dől elöntve érben
 (...)

küzdésben elfáradt lomha közöny
 de újra éled hogyha árnyba méreg
 vegyül egy szende könnyes látomás
 fájó hamva ködöt ragaszt az égre
 amely bennem fény-árnyék gödröt ás
 (...)

*(Lacrimosa dies illa
 Qua resurget ex favilla)*

*a hangba zárt erő megannyi szárnya
 lebben tér-szítaként az éjszakába
 a szenvedésnek szűrő ér-varázsa*

s el nem múló tüze:

szerelmi vázlat

mely minthogyha Halál mezébe zengne
 az elmúlás kódén az Úgy legyen-be...

² A szöveg eredetiségét erősítheti ez a részlet; nyolc szótagnyi rész olvasható az első sorban, a W. A. Mozartnak tulajdonított kézírással írva. (Érdekes párhuzam, hogy a Lacrimosa tételnek az első nyolc üteme maradt fent az oratórium eredeti kéziratában.) Más hasonlóság is megfigyelhető: később az Agnus második részében F. X. Süssmayr a Requiem és a Kyrie bizonyos részeit ismétli meg, ahogy az oratóriumban is. /a Ford./

DOMINE JESU

dicsőség tör előre fájva sebből
 s köddé terjed a lepkeszárny-anyag:
 majd lélekké váltva a Szent a testről
 testre halálos árny-varázst ragaszt
 mely újra éled mindig elbocsát és
 az életképek tengerébe dönt
 mi visszatérve tört-darabra hullt szét
 (...)

a porba hullva nagy kegy ám a csönd
 s égi sereg vezére hang a fényben
 örök világosság fény-árny-pora
 ki tűzzel lebbent tisztulást a térbe
 könnyörtelen Szent-lepkeszárny-csoda
 ki fény-pecsétet csókol holt-szegényre
 s a kristály-merszen átad új reménynek

HOSTIAS

örök titok hullt végső képzeletre
 most visszafelé mozog az idő:
 képek özönlenek a vér-erekbe
 (...)

a Múlt Jelen s a rég elhullt Jövő

magamba szívom képek habjait
 és nekidőlök most a tompa égnek
 ami bezárva zárkám romja itt
 szenes Jövő-kép: léte bennem ég el
 (...)

s égi sereg vezére hang a fényben
 örök világosság fény-árny-pora
 ki tűzzel lebbent tisztulást a térbe
 könnyörtelen Szent-lepkeszárny-csoda
 ki fény-pecsétet csókol holt-szegényre
 s a kristály-merszen átad új reménynek

SANCTUS

a Szent Apától csurrannak le fények
s az árvízként hömpölygő fény-dagály
az önmagukba (...)

*mélyre hullott férgek
ködében vág el oszlat lét-homályt*

a tébolynak szülője: ember-élet
könyöre éled csont-vér halmokon
halott anyag egy percre visszatéved
az újjászótt lét-pikkelyszárnyakon
s a vérből szótt könny csurran félve halkan

-----
majd láng-hasítás csontváz-szende fagyban
a Szenttől félve könnyem néma zápor
remegve bűn-pillér ködén a vágytól
roppan sárban fényben elkárhozástól

BENEDICTUS

rózsa-magányban csendülő azúrok
virág-világba hullatnak rügyet
s a talpig rengő..... dūr-ok
mutatják meg a Mindenség-tüzet!
vörös habzásba végleg elborulva
verejték rohan hátszíndombokon
saját-magány örvény-ködébe hulltan
dér-szárnyakon – a semmi-szirtfokon
és egyre tisztul: kék csontsín fehér
remegő lángok hullanak s a dér
vegýt a csöndbe zárva könnybe vért
(...)

*a Szenttől félve könnyem néma zápor
remegve bűn-pillér ködén a vágytól
roppan sárban fényben elkárhozástól*

AGNUS DEI

gomolygó köd-fehér hullámok égye
szagatják szét a tántorgó eget
és lassú sistergés motoz a mélyben:
bárány-felhőn öröklét-képzelt
.....hangsorából
lassú de tiszta képeket teremt

-----
a lomha hangok árnyosorába leng
csönd és a fény ragyog a térbe fázva

-----
dagályt s apályt Hold árnyékába mártja
majd visszaindul semmiség-körére
a kristály-bűnök vágyak lét-ködébe

Virág-halál nyugalma: ember-élet

COMMUNIO: LUX AETERNA³

*egy kedves és ellágyult hanggal indul
el mintha a ködből bomlana szét
oson tűz-fény-varázs remegve mozdul
a szenvedésbe hullva esve rég
egy kedves ellágyult hozzám buvó hang
örökre remeg fény-árnyék lebeg
varázs-mételyt az életemre aggat
amely egy másodpercben elpereg
s hang-buborék-felleg az égbe terjeng
és két erőnek árnya egyre verseng
a (Fénynek) szárnya roppant kő-csont-berken
hideg megdermedt érben fény ragyog
szívem elernyedt fájáson gagyog
s az (elhalt) lélek-szárnyban csönd vagyok*

Szöllősi Máttyás fordítása

³ Az Agnus második része (Communio: Lux aeterna) akárcsak az oratórium eredeti (zenei) kéziratában, itt is F. X. Süssmayr 'alkotása' – az Introitus és a Kyrie anyagának megismétlése, kisebb változtatásokkal. /a Ford./

Erika Burkart

Őszi rege

Érik az alma.
Nem hal meg aki beleharap.
Rengeteg réz- meg arany-
üreget halmoz fel a fa,
ha üveges levelét mind
át- és átjárta a nap.
Álmában állatokat lát,
s hűlt helyükre ébred az ég.

Tengeralji a csipkebokor.
Köd-sellőket csalogat koralljával,
harmatfűbe süppednek az árnyak.

Lebegés, jelenés.
Pókháló a halott
anya haja,
nem tarthatod meg:
elviszi loppal a fagyherceg
palástja alatt.

Nekünk nem marad más,
mint révedni tüntén
a visszfénybe vesző madaraknak.

Orpheus

Aki visszanéz,
emlékezik.
Aki emlékezik, vissza is tér.

Továtűnt jelenésektől
sújtottan-verten,
elveszti magát
az emlékező.

Orpheus,
ne fordulj meg!
Felismerhetőn, mint a vízjel,
előtted mind az, ami volt.

Maria Lutz-Gantenbein

Fagyország

Lefagytak
a póling
szárnyai
Döglött
a kígyó
a deres kő alatt
Zörgő ballagófű
őrzi csak
a tűzgyík nyomát

Megfagyott vidék
kihalt lejtőin
hol
az Egyszarvú
felkeres
vigasztalni
lefelé ások
a múlt nyár
aratás utáni
üres
barázdáiban

Árnyam

Folyton kísérő
árnyékom vagy te –

Éjjeli lepkék
hídján lépdelek által
és a rám kivetett hálódba
esek –

Álom-barázdákból
sarjadt a mi csendünk
és a vetést irgalmatlan
fény perzselte fel

Szentivánéj

Árad a fénye
Szent Iván
égő tüzének

sértetlen
sugározzák álmuk
a féltekék

Szembogaradban
Ezeregyéj
varázsa –

mikor
a kihalt
völgyből

dalra emelkedsz
a kővilág
kellős közepén

Cseh Károly fordításai

Erika Burkart (1922), a most 85 éves svájci költőnő a nyugati líra egyik legjelesebb képviselője. Verseire a „transzcendens közvetlenség”, a természetközelség jellemző. Már címében is erre utal legutóbbi verseskötete, az *Ortlose Nähe* (Helynélküli közelség – Amman Verlag Zürich, 2005), melyből ezeket az opusokat is válogattuk.

Maria Lutz-Gantenbein magas életkort elért – 1901-ben született a kameruni Dualában, nemrégiben hunyt el – svájci költőnő, akinek egzotikum, meghittség és közvetlenség simult harmóniába verseiben. Itt közölt opusai a *Skarabäus* (Szkarabeusz, 1991) című kötetében található.

Mihail Rendzsou
Zsoltárok

2. zsoltár

Ha vagy, Irgalmas,
Ha vagy, Kegyelmes,
Ha vagy, Rejtelmes,
Áttetsző, elérhetetlen,
Körkörös láng
Minden körül, Mindenható,
Magasságos, ha mindenütt,
Mindenben Jelenvaló vagy:
Nyelv, Ige és Felelet
Mindenre, ha bennünk vagy,
S ha vagy énbennem,
Hallgasd meg Szavamat
És Igéddelel

Emelj fel.

103. zsoltár

Elfelejtettünk-e Téged,
Vagy elfeledtél minket?
Elhagytunk-e Téged,
Vagy elhagytál minket?

Nézzél a szemünkbe,
Haladj át lelkünkön,
A rejtett sötétig,
A sötét fagyokig,
És reményt adj nekünk,
És hitet adj nekünk,
Ne hagyj el a lelkünk,
Ó, áldott Adonáj.

104. zsoltár

Teremtettünk tengert,
Tenger mellett olajfát,
Olajfa mellett amforát.

Teremtettünk szelet.
A szélben madarat,
Madarakban utat.

Teremtettünk magányt,
A magányban csüggedést,
A csüggedésben reményt.

Teremtettünk eget,
És az égben Téged,
Aki majd bennünket
Vi-gasz-tal.

Hász Magdolna fordítása

Mihail Rendzsov macedón költő, műfordító, de elbeszélést is ír. 1936-ban született Stipben. A jogi egyetem elvégzése után néhány évig szülővárosában dolgozott, majd Szkopjéba költözött. Hosszú ideig a Nemzeti és Egyetemi Könyvtár munkatársa volt. Költői munkásságát több kitüntetéssel ismerték el, *Zsoltárok* című kötetét 2000-ben a Balkanika irodalmi díjra jelölték. Egyik elbeszélésével 2002-ben megnyerte a Nova Makedonija novellapályázatát. Első novelláskötete *Zaharj és egyéb elbeszélések* címmel 2004-ben jelent meg, és Racin-díjat kapott.

Jona Wollach

Én vagyok a szent szűz
A szent szűz vagyok
Hallasz engem?
Nem szenvedsz többé
Nem szenvedsz már
Elvégeztetett

Jonatán

Átfutok a hídon
a gyerekek meg utánam
Jonatán!
Jonatán! – kiabálják
csak egy egészen kis vért akarunk,
néhány cseppet csupán
a méz megédesítésére,
na jól van – egyezem bele –
– éppen csak annyit, mintha egy rajzszőg szúrásától volna.
De a gyerekek azt akarják
– és így lesz, mert hát gyerekek,
én meg Jonatán vagyok –
hogy egy kardvirággal végül is lefejeznek
két másik kardvirággal meg fölemelik a fejem
és zizegő papírba csomagolják.
Jonatán!
Oh Jonatán! – mondják aztán
Igazán ne haragudj
Hát hiszen fogalmunk sem volt róla, hogy ilyen vagy.

Jona Wollach (1944–1985) izraeli költő, aki büszke biszexuálisként lírájában merészen beszélt a szexualitásról, melyet a spiritualitással kötött össze. Munkásságára nagy hatással volt a jungi pszichológia. Több izraeli rockegyüttesnek is írt dalszöveget, s az előadásukban is közreműködött. Első kötete (*Island Songs*) 1969-ben jelent meg.

Jehuda Amihaj

AZ ASSZONYNAK ÍRT VERSEK

1. Mint gyermekjátásztól szűz homok
oly fehér a tested.

Akár az olvasókönyvet díszítő virágok
akképpen szomorúak szép szemeid.

Leomló hajad
Káin áldozatának füstje.

Meg kell hát gyilkolnom fivérem
s a bátyám engem kell hogy megöljön.

2. Ágyad mellett végigsikoltották
az éjszakát üres cipőid.

Kileng álmodból jobb kezed,
s hajadat a szél szakadt nyelvkönyve
éjszakául tanítja.

A meglebbenő függönyök
idegen birodalmak követei.

3. Ha széttárod kabátod
szerelmem azonmód meg kell hogy növesszem.

Ha kerek fehér sapkádat a fejedre teszed
fel kell hogy duzzasszam a vérem.

Ahol te szeretsz
ki kell onnan vinni minden bútort a szobából

és a fákat, a hegyeket meg a tengereket is
el kell távolítani akkor,
mert hát szűk lesz ott a hely.

4. Mosolyod minden komoly tervet összekuszál.
Éjjelente melletted hallgatnak a hegyek
és reggel tengerhez kísér a homok.

Amikor jót teszel velem,
bezárja kapuit a nehézzipar.

Hanoch Levin

A sakkjátszma

Hová tűnt gyermekem, jó gyermek hová lett?
Fekete katona egy fehér bakát vert
Nem jön vissza apám, ott maradt apa,
Akit a fehér üt, az a fekete baka.
A kertekben csönd, sírás a szobákban
A király a királynővel azt játssza...

Alszik mindörökké, a gyermek nem kel fel,
Fekete katona fehér bakát ver
Apám a sötétben, fényt többé nem lát
Fehér katona üt fekete bakát.
A kertekben csönd, sírás a szobákban
A király a királynővel azt játssza...

Egykoron ölbélím, most a mennyben ott fent
Fekete katona fehér bakát vert,
Szíve az apámnak meleg volt, de kihűlt
Fehér katona egy fekete bakát üt.
A kertekben csönd, sírás a szobákban,
A király a királynővel azt játssza...

Hová tűnt gyermekem, jó gyermek hová lett?
Fehér s a fekete egyként elesett.
Nem jön vissza apám, ott maradt apa,
Nincsen már sem fehér, sem fekete baka.
A kertekben csönd, sírás a szobákban
Üres táblán királynő és az ő királya.

Somos Csilla fordításai

Jehuda Amihaj (1924–2000) zsidó származású író Németországban született, majd 1936-ban kivándorolt családjával Palesztinába. Katonaként részt vett a második világháborúban, és az Izrael függetlenségéért vívott harcokban is. Spontán, ironikus lírája forradalmi változásokat hozott a héber költészetben, s ezért 1982-ben megkapta Izrael állami díját (Izrael-díj).

Hanoch Levin (1943–1999) a kortárs izraeli irodalom egyik legsikeresebb és legtöbbet játszott drámaírója. Rendkívül termékeny művész volt, számos műfajban alkotott, prózai műveit maga írta színpadra, darabjait többnyire ő maga is rendezte.

Rose Ausländer Jeruzsálem

Ha a kék-fehér sálat
kelet felé lendítem
átlibben hozzám Jeruzsálem
a Templommal s az Énekek énekével

A fiatalságom: ötezer év

A sálam
hinta

Ha kelet felé
hunyom be a szemem
az ötezer éves ifjú
Jeruzsálem a dombról idelendül
hozzám
narancsillattal

Kortársaim
Itt egy légi játék

Megtalálni I.

Keresem találok a szót
ami el nem vész

Add meg
mindenkinek, akié

Árva Zsófia fordításai

Rose Ausländer (1901–1988) zsidó származású költő a bukovinai Czernowitzban született, majd 1920-ban kivándorolt Amerikába, ahol újságíróként és szerkesztőként dolgozott. Az 1930-as években többször visszatért Bukovinába, s végül itt érte a második világháború kitörése is. A czernowitzi gettóban ismerkedett meg Paul Celannal, aki nagy hatással volt költészetére, s ekkor hagyott fel addigi klasszikus-expresszionista stílusával is. 1966-tól haláláig Düsseldorfban élt.

Peter Carey

Disputa az unikornisokkal

1.

Az unikornisok nem fogták fel, amit előadtam.

Túlságosan bonyolultnak tetszett számukra, noha igen bő lére eresztve vitáztunk róla. Csökönnyösen ragaszkodtak ahhoz a feltevésükhöz, hogy én egyik halott hozzátartozójukért jöttem, holott azt már elvitte az a másik ember, aki előttem érkezett. Kedélyeskedve ismételtgették, hogy én tehát olyasmit keresek, ami nem létezik.

Türelmet erőltetve faggattam őket, miért gondolják, hogy csupán egyetlen oka lehet jöttömnek, mire akként világosítottak fel, hogy ez az örök menetrend: jönnek az emberek, hogy gondozásba vegyék a megholt unikornist, amiként a keselyűk repülnek az elpusztult állati tetemekre.

Azzal hozakodtam elő, hogy a szerintük gondoskodó emberek voltaképpen igen kegyetlenek, de tamaskodva fogadták megállapításomat és azt bizonygatták, hogy az emberek Istentől kapott feladatuknak tesznek eleget – mintaszerűen. Leszögezték, hogy tehát az emberek semmiképpen sem tehetők felelősé az unikornisok haláláért.

Kirukkoltam erre a lőfegyverek mibenlétével. Kiderült azonban, hogy a leg-halványabb ismeretük sincs effélékről, amiként egyéb harci eszközökről sem. Ezt megértve részletes szóbeli leírást adtam a hegygerincet átszelő lövészárokról. Elmagyaráztam nekik, hogy a futóárok mögött fegyveres emberekkel megtömött autók özöne gyülekezik. Ámde azt is menten tudomásul kellett vennem, hogy az autókról sem tudnak semmit, viszont élenként érdekelte őket a rendeltetése és általában a természete. Azt viszont a lényegtől elterelő mozzanatnak véltem, hogy az autók sajátos viselkedésmódjáról értekeznek, ezért nem is feleltem erre irányuló, kíváncsi kérdéseikre. Arra irányítottam inkább a figyelmüket, hogy az emberek számára nagybecsű érték az unikornis, és ezeket képesek fizetni a kitüntető alkalomért, ha puskavégre kaphatnak egyet. Szemléltető módon beszéltem nekik az emberekről, akik sunyin és mohón gubbasztanak, kúsznak-másznak a lövészárokban, feszülten lesve, hogy mikor nyargal át egy unikornis az ingoványon.

Megint hangsúlyosan visszatértem a fegyverekkel kapcsolatos problémához, de az unikornisok nyilván mulatságosnak vagy unalmasnak ítélték ezt a buzgalmamat, és érdektelenségüket érzékeltetve ténferegtek a barlangjuk előtt. Moorav névre hallgató vezetőjük pedig jóságos, de feddő mosollyal arra okított, hogy istenkáromlást művelek a fegyveres emberek gyalázatos szándékait részletező szónoklatommal, hiszen csakis magának Istennek van hatalma ahhoz, hogy elvegyen egy életet.

Úgy belelendült saját oktatói szerepkörébe, hogy az időknék arról a kezdetéről adott elő egy mesét, amikor az unikornisok még örök életűek voltak és mind az emberek, mind az állatok tisztelettel öveztek őket, és nem volt a ter-

mészetben ellenségük. Sejtése szerint ez valamikor a pogány időkben lehetett, amikor Isten még nem látogatott a földre, ellenben (most szó szerint idézem, amit mondott): „a halál ajándékát” adományozta az unikornisoknak.

Mindezt kapcsolatba hozta egy másik mondával, amely arról szólt: miképpen vergődtek át az unikornisok egy nagy vízen, hogy tüzelő napmeleggel sújtott, idegen világukból mostani otthonukba érkezzenek. Itt kapták Istentől a halál ajándékát, és ugyancsak itt rendelkezett úgy Isten, hogy a hímek az ingovány északi részén lévő barlangban lakjanak, a nőtények meg a déli barlangban. Ez a törvény ma is pontosan érvényesül a valóságban.

Óvatosan rákérdeztem, hogy vajon a történetben szereplő Isten megjelenése nem esett-e véletlenül egybe az ember megjelenésével? Moorav kétkedve csóválta a fejét. Úgy vélte, Isten földi megjelenése, amennyiben létezhetett efféle egyáltalán, inkább az unikornisok képében történt, ámbár ő nem valami nagy szakértő ilyesmiben, ezért legjobb lesz, ha egyik papjukhoz fordulok bizonyosságért.

Nem engedtem azonban ilyen könnyen a magaméból, ezért melléne szegtem a kérdést: azt a jelenséget miképpen magyarázza, hogy ámbár a hímek és nőtények barlangjai között mindössze pár kilométernyi távolság van, mindig ezen a tájékon gyilkolják le az unikornisokat. Azt felelte Moorav, hogy ez így természetes, hiszen az unikornisok nem kóborolnak el másfelé erről a vidékről. Itteni szabad kószálásuk a magyarázat arra is, hogy soha nem a barlangjában pusztul el egy unikornis, hanem vándorlása során az Isten ege alatt.

Nem szabadulhattam az erősödő meggyőződéstől, amely szerint az unikornisok bizony eléggé fafejűek, ez azonban csak növelte bennem a vágyat, hogy védelmezem őket a gazdag gyárosoktól, akik lemészárlásukra gyülekeztek.

Lankadatlanul ösztökéltem őket, hogy próbálják védeni magukat a gyilkos szándékkal érkező emberek ellen. Az Istennek ugyanis létezhet hatalma, hogy életeket vegyen el, de nem használ hozzá lőfegyvert, mert nincs neki. Ezt az érveimet hallva, elkomolyodtak, amit a magam részéről a kitűzött céloom irányában tett haladásként fogtam fel. Moorav kilépett a többiek által formált körből, és néhány társával a barlang mélyébe húzódtak tanácskozni.

Akik a társaságomban maradtak, azoknak továbbra is a korábbi nyomon haladva soroltam érveimet, amelyek szerint Isten – amennyiben létezik – bizonyosan soha nem vesz a kezébe lőfegyvert. Aprólékosan magyaráztam, hogy tulajdonképpen mi is az a puska, és példaként a magaméra is hivatkoztam, amelynek a működéséről már szereztem némi tapasztalatot. Bele is rajzoltam a formáját a barlang bejárata előtti poros talajba. Közben szóba hoztam az emberek egymás közötti háborúit is, meg azt az állandó törekvésüket, hogy az általam porba rajzolt puskánál sokkal veszedelmesebb fegyvereket hozzanak létre. Azután ecseteltem az emberi kegyetlenséget az állatvilággal szemben. Hivatkoztam a fókák lemészárlására, a bárányok és tehének szisztematikus pusztítására, a lovak igába fogására, és tájékoztattam őket a cirkuszok és az állatkertek létesítéséről és működtetéséről.

Az említett állatokról soha nem hallottak, csupán az oroszán volt ismerős számukra legendáik egyike nyomán.

Előálltam azzal a kérdéssel is, hogy ők mivel táplálkoznak? Félreértették azonban a kérdésemet és kérésnek fogták fel, ezért ételekkel kínáltak, és peddig

vadmézzel, barna kenyérral meg tejjel. Ekkor arra kérdeztem rá, hogy esznek-e húsételt, de ezúttal sem értették jól, amit kérdeztem. Ki kellett mondanom, hogy húsétel alatt az állatok testéből készült eledelekről beszélek. Bármennyire törekedtem azonban, hogy érthető legyek (kijelentvén, hogy momentán semmi óhajom efféle eledelhez), mégis kérésféleként kezelték szavaimat és zavartan sutyorogni kezdtek egymás között.

Nekihevülten folytattam értekezésemet az emberek bűneiről, de váratlanul félbeszakított a Moorav nevű főnök, aki két társa kíséretében visszatért a barlang mélyéről. Valósággal könyörögve kért, hogy hagyjam abba szónoklatomat. Azzal érveltem, hogy kizárólag az ő védelmük érdekében jártatom a számat. Nem vitázott, hanem bemutatta két társát, akik egyike pap volt, bölcs és tudós, aki jól ismeri Isten útjait és törvényeit. Öreg volt a pap és olyan fehér szakállat viselt, amihez hasonlót korábban nem láthattam ebben a környezetben. Neki is magyarázni kezdtem, hogy az ő hasznukra szolgálóan cselekszem, amikor megismertetem őket azzal az emberi tulajdonsággal, amely szerint szükséges más élőlények elpusztítása, hogy megehessék a húsát.

Ebben a pillanatban fiatal hímek préseltek össze két oldalról, olyan erővel, hogy úgy éreztem, szétmorzsolnak és összetörik valamennyi bordámat.

A pap olyasfélét sziszegett, hogy istenkáromlás, amit művelek.

Azt nyögtem válaszként, hogy jövetelem egyetlen célja, megvédelmeznem őket a haláltól. Dehogy akarok én teológiáról diskurálni – engem csupán a tények vezérelnek. Rögtön le is csaptam következő tény-kérdésemmel: igaz-e, hogy az unikornisok halálának pillanatában állandó kísérőjelenség egy hatalmas durranás?

Azt dörmögte a pap, hogy ez igaz, de hát sok olyan durranás is létezik, amelyhez nem társul haláleset.

Megint nekiveselkedtem, és törekedtem, hogy növeljem ismereteiket a löfegyverekről, lövedékekről, ballisztikáról.

A pap azt a – szerinte talán zavarba ejtőnek szánt – kérdést vetette közbe: miképpen lehetséges, hogy az unikornisok még sohasem látták azt a gyilkoló szerkezetet, amiről annyit szavalok s ami őket is fenyegeti. Megint leírtam a lövészárkot, amely keresztülfut a hegytetőn, és azt is megint elmondtam, hogy az ember nagy távolságból is képes gyilkolni. Arról sem hallgattam, hogy a lelőtt unikornis fejét levágják a gazdag gyilkosok, és kérkedő módon otthonaik falát díszítik vele. Mindeközben azonban forni kezdett bennem a méreg. Az unikornisok ugyanis nem figyeltek rám, hanem inkább egymás között pusmogtak. Az a meggyőződés erősödött bennem, hogy a korábban tapasztaltaknál is korlátoltabbak.

Ámde olyasmi következett, ami világossá tette, hogy ők is kiábrándultak belőlem. Egyszer csak szétrepedt a hátamon a ruha, mert térdre kényszerítettek, és négy lábom kellett menekülnöm szarvaik döfködése elől. Közben szünet nélkül szajkózták, hogy istenkáromló vagyok. Elfutotta szememet a könny, de nem a fizikai fájdalomtól sírtam. Váratlan hirtelenséggel rám települt egy hatalmas unikornis és belepréselte arcomat a porba-piszokba. Egyúttal bizonyosra vehettem, hogy valóban eltörték a bordacsontjaim.

Szúró fájdalmat éreztem az oldalamban és egy olyan ütés ért a fejemen, amitől minden sötétbe borult. Ennyi, amire emlékszem az eset kapcsán.

2.

A vadászok találtak rám a mocsárban, és mit sem tudva küldetésem különös voltáról, igazán gondos elsősegélyben részesítettek, majd egy közeli kórházba vittek, ahol szintén első osztályú ellátást kaptam.

Amikor kiengedtek, a jobb lábam gipszben volt és bordáim erősen sajogtak. Visszatértem az ingoványos vidékre, de előzőleg vásároltam egy puskát, amit magammal vittem. Az volt a célom, hogy bemutatom és elmagyarázom az unikornisoknak a puska természetét – hadd lássanak egyet közelről végre! –, és ha jó szerencsével járok, úgy rendezhetem a sorsukat, hogy elvándoroljanak a mocsár olyan távoli részébe, ahol remélhetőleg sohasem lesznek felfedezhetőek.

Nem érzékeltetem velük sértettséget az engem ért durva támadásért. Be láttam, hogy ezt a tudatlanságuk számlájára írhatom, és valójában nem is várhattam egyebet.

3.

Moorav meglepődött, amikor meglátott. Nem lenne igazam ugyanakkor, ha azt állítanám, hogy akár ő, akár társai barátságatlanul fogadtak volna. Jól megvendégeltek, és öreg papjuk mellém húzódva szintén rágta a barna kenyeret és érdeklődött, hogy minden tekintetben felépültem-e. Kérdésével főleg viselkedésbeli „bajom”-ra utalt, s külön rákérdezett, hogy „abból” kigyógyultam-e.

Rögtön bejelentettem, hogy fegyvert hoztam, s az majd igazolja normális voltomat. A pap sejtelmesen mosolyogva megjegyezte: reméli, nem kezdek megint mindent előlről. Szóbeli csata indítása helyett felmutattam a puskát, és felvilágosítást adtam a típusáról is. Az öreg egyházi rápillantott s néhány rövid kérdést tett fel, amelyekre röviden, tárgyyszerűen válaszoltam. A többiek inkább az anyaga és a megmunkálása mikéntje iránt érdeklődtek s a működésére mérsékeltlen voltak kíváncsiak.

Étkezés után invitáltam őket, hogy jöjjenek velem a barlang bejáratához. Moorav ideges lett a javaslatomtól, de ragaszkodtam tervem kivitelezéséhez. El is értem, hogy a bejáratához gyülekezzenek, ott félkört alkottak mögöttem, vállhoz szorítottam a puskatust és belelöttem az ingovány fölötti légtérbe.

Különös, de nem volt valami megrendítő hatással rájuk az esemény. Azt mondták, hogy ez nem olyan durranás volt, ami halált jelez, és igazukat bizonyítandó körbemutattak, hogy lássam: valóban senki nem halt meg. Addig-meddig, hogy most is nevetni kezdtek rajtam. Én viszont, a magam részéről, megint közel álltam hozzá, hogy beguruljak, mindamellett elszántan törekedtem, hogy bizonyítsam a magam igazát.

Végül Moorav lépkedett a közelembé és azt javasolta, célozzak és lőjek őrá, mert csak ezen a módon érhet nyugvópontra a vitánk. Természetesen tiltakoztam az ellen, hogy meggyilkoljam. Ezen az aggodalmamon Moorav nevetni kezdett, és olyasmit mondott, hogy az én gyenge pontom az ijedőség. (Ennek

a második látogatásomnak az alkalmával azt a megfigyelést tettem, hogy úgy kezelnek, akár egy bolondot szokás, aki azonban nem életveszélyes. Az istenkáromlással kapcsolatos vádaskodást ezúttal mellőzték.)

Nekikeseredve kérdeztem a csoport főnökét, hogy valóban felkészült-e a halálra, valóban tudja-e, mit vállal népe szolgálataért?

Azt felelte, hogy az unikornisok csak a pogány időkben voltak halhatatlannak, manapság viszont mindenki meghal, s ő egyáltalán nem fél a haláltól.

Amikor elköteleztem magam az őket felvilágosító munkára, nem számítottam rá, hogy ilyen súlyos feladat elé is kerülhetek, ha viszont most nem cselekszem, soha nem bizonyíthatom be az igazamat. Felemeltem a fegyvert és a csövét Moorav fejére irányítottam. Pár pillanatig bizonytalankodtam, de mint-hogy az unikornisok továbbra is vihorásztak mögöttem, meghúztam a ravaszt. Felnyögött Moorav és megtántorodott. A fején ütött sebből vér kezdett ömleni és lassan egész valójában leomlott a porba, miközben a szemei úgy mozogtak, mintha keresnének valamit.

Nagy lett a csend mögöttem. Egyetlen szó nem hangzott.

4.

Magam ástam egy szerény sírt Moorav-nak. Nagyon lassan haladtam vele, mert az unikornisoknak nem voltak alkalmas szerszámaik, továbbá ők még most is arra vártak, hogy egy ember jön majd Mooravért, valami más ember, mint aki én vagyok.

5.

A barlangra csönd települt egész napon át. Csoportokba húzódva heverészték az unikornisok, de nem beszéltek egymással. Végül a pap közelített hozzám és jelezte, hogy váltani szeretne néhány szót. Szerinte nagy horderejű, de nem jó szolgálatot tettem az ő népének azáltal, hogy elvettem tőlük a halált, amit eddig úgy tekintettek, mint Isten ajándékát. Most már egészen bizonyosan elvándorolnak majd az ingovány egy másik részébe, ahogyan én is óhajtottam. S az egyben visszatérés lesz a régi időkbe, amikor nem létezett a halál. És ez azt is jelenti, hogy Isten és ellenségek nélkül belesüppednek az unikornisok lassanként a közönybe és eluralkodik rajtuk a kétségbeesés, aztán leginkább csak álomfejtéssel foglalkoznak, mert valószínű, hogy a halálról, vagy pontosabban: a haldoklásról álmodnak. Végül azonban elfelejtik majd, hogy létezett valaha egyáltalán halál.

Feltárta előttem a pap, hogy maradásra próbálta bírni az unikornisokat, de irtóztak a javaslattól, és mindez annak is főpróbája volt, hogy mennyire van még tekintélye előttük. A próba bizonyossága szerint nem engedelmeskednek többé neki, és nem hallgatnak rá. Azt az egyetlen dolgot kérte tőlem, hogy használjam a fegyveremet ellene is. Nagy szívességet tennék velem.

Mély szomorúsággal eltelten újratöltöttem a puskát. A barlang mélyén csöndben heverésztek az unikornisok. Még nem tudták, hogy örök életűek lesznek.

Csák Gyula fordítása

Peter Carey Ausztrália legünnepeltebb élő írója. Ausztrália Victoria államának Bacchus Marsh nevű kisvárosában született, 1943-ban. A reklámszakmában dolgozott Melbourneben, Londonban és Sydneyben. A nyolcvanas évek vége óta New Yorkban egyetemi tanár. Gyorsan felívelő írói karrierje az 1974-ben megjelent *The Fat Man in History* című novelláskötetéhez kapcsolódik. (A kötet címadó darab szerepelt az Európa Könyvkiadó 1983-as Égtájak antológiájában.) Az itt közölt fordítás az 1995-ben kiadott gyűjteményes kötetből (*Collected Stories*) való.

Michel Onfray

A végzet asszonyának elmélete

(Egy angyal emlékére)

Bárki tűnődik is a végzet asszonyának természetén, lelkiségén, mindenképpen az elkerülhetetlen tragédiával kerül szembe, amelyet a féktelen és radikális szabadság gyakorlata von maga után. Mert a valóság társadalmi és kollektív regiszterén szinte semmi sem tűnik kártékonyabbnak, mint ez a mágikus és csodálatos hatalom, amellyel szemben ellenérzéssel viseltetünk, különösen pedig akkor, ha a világtól ezért javakat, anyagi vagy egyéb előnyöket kapunk visszonzásul. A nomád lelkek, akik mindennemű társadalmi megállapodottságtól undorodnak, egyetlen tulajdona a szabadság. Az egyén és a társadalom közötti elviselhetetlen antinómiából, óhatatlanul két dolog következik: a zárt, kaszt-jellegű és zsarnoki társadalomban a szabad, szabados és kicsapongó egyén mindig a dinamit erejével hat. Annál is inkább, ha ez az egyén – nő.

Mi határozza meg e végzet asszonyának nőiességét?

Az örök asszonyi valamiféle feltételezett töredéke, amely csillagpor gyanánt járja útját a világegyetemben? Vagy a férfiak bizonyos fikciója, hogy annál erősebben megalapozhassák a nőkön uralmuk logikáját? Netán egyfajta társadalmi elképzelés, amelynek érdekében áll, hogy a nőt egész sor totemmel társítsa, amelyek áthatják és szerkezetileg meghatározzák a különféle csoportokat, nemzeteket és civilizációkat? Egyként hajlok mindezen feltevésekre, és

véleményem szerint a kicsapongó (libertine) nő már Linnénél megjelent és sorsa már akkor eleve megpecsételődött.

A kicsapongó öltözet, amennyire jól áll és elbűvölően hat Don Juanon, pontosan annyira kölcsönöz száználmas prostituált külsőt, ha nőre adják. Ez a típus minden társadalomban magához ragadja a lehetőséget, hogy elkerülje a feleség és családanya társadalmi alternatíváját. Mivel nem akar már harmadik lenni a családapá és a gyermek mellett, ez a szabados lény megáll a saját lábán, elutasítja a külső, tetszőlegesen megvonható támogatást, nem keres és nem talál semmiféle létotot önmagán kívül. Egyébiránt minden nő a végzet asszonya lehetne, ha nem vállalná a házasság és az anyaság sorsát, kötelezettségét, ám ez az a két világ, amelyben a nőnek ugyebár nem juthat kifinomult, egyéni szerep. Mert milyen egyénisége volna a családayának vagy a hűségés hitvesnek?

A kicsapongó nő megadja magának azt a jogot, amelyet általában és a hagyomány szerint csak a férfiak engednek meg maguknak: szexuális szabadságuk korlátlan gyakorlását, amely szerinte éppen úgy jár neki, mint ahogy a férfiak maguknak követelik. E nőalak Karl Krausszal szólva „a vágy és nem a gyermekszülés asszonya”, minden kötelmet lerázva magáról nem vesz már tudomást a birtoklás érzéséről, felszabadultan és ujjongva kéjeleg, mindenben a gépies és idomított, házasisított nő, a feleség és családanya ellentétéként; ő a nemi élvezet lelkes híve és szószóolója, nemi élmények mohó gyűjtögetője, a szerelem alvajárója. Alban Berg Lulu személyében ábrázolja e nőalak sorsát: e teremtést tulajdon szépsége átkozza el, veti alá a kicsapongás szükségsszerűségének, ezért engedelmeskedik tulajdon szabados természetének, vak és nemtörődöm meteorként hányódva a hímnemű csillagok között.

Ahol a természet (natúra) a többneijűségre, a többférjűségre, a különfélelégre, a mozgásra, a szabad választásra, az átmenetiségre utal, ott a kultúra a monogámiát, a hűségét, a mozdulatlanságot, a változatlanságot, az egész életre szóló elkötelezettséget sugallja. A végzet asszonya az előbbi, a természetes, túlságosan is természetes világ mellett dönt, mert ez biztosítja egyedül lehetséges szabadságát, engedelmességét a szükségsszerűségnek. Minden helynek hátat fordít, ahol kikristályosodnak, megdermednek a dolgok, elhervad minden szépség, elsorvad minden életerő, minden könnyedség otromba nehézkességnek adja át helyét, testével-lelkével kívánja a nomád életet, a táborozást a csillagos ég alatt, nap mint nap, új meg új helyen. Izolda ő, aki a hajnali szürkület gyöngyházfényű homályában választ új Trisztánt magának.

A kicsapongó nő követeli magának a választás, az akarat jogát. A döntés hatalmát nem kéri a férfiatól, hanem elveszi tőlük, majd rajtuk gyakorolja. A nőkkel ellentétben, akik kéri a választójogot, ő amazonok módjára ragadja magához. Minél kevesebb a joga a választásra, annál inkább követeli. A hatalom akarásának ez a gyakorlata persze állandó háborúhoz vezet a férfiakkal, és évezredek óta dühöng közöttük a harc a szolgaságért vagy a rabszolgaságért. De jobb harcolni a szabad nőkkel, mint békét kötni a szolgalelkűekkel. Inkább az ádáz csata Luluval, mint a langyos kiegyezés az idomított és családias asszonnyal.

Lulu nemi vágya, libidója egyre terjeszkedik, életereje fokozódik. Minden méltatlan a szemében, ami bármire is kényszerítené őt. Vajon el tudnánk őt képzelni hűségés hitvesként, akinek egyetlen gondja férjének jóléte? Vagy áldozatos családanyaként, akit csak a szoptatás és a pelenkázás érdekel? Az

életöszön összpontosul a szeszélyeiben, ez bolyongásainak egyetlen törvénye a világban. A zsidó-keresztény törvények szerint ő erkölcstelen, viszont új, másokra is érvényes etikát iktat törvénybe: nem tiltja azt másnak, amire följogosítja önmagát. Abszolút hedonizmusa nem ismeri el és nem tiltja a törvények érvényét sem jobban, sem kevésbé másra, mint önmagára nézve. A világ csupán alkalmi találkahely az állandóan mozgásban lévő akaratok számára. A férfi és női kicsapongó morál mindenekelőtt olyan interszubsjektivitás akarása, amelynek nincs egyéb határa, mint az egyik fél szakítási szándéka vagy elutasítása.

A polgári morál totemet fabrikált magának tartós használatra, olyan formákra redukálva a szerelmet, amelyek feltételezik az érzelm és a szükségszerepesség, a szenvedély és a józan belátás, a ragaszkodás és a jó üzlet, az egyéni egyedi és a kollektív társadalmi, az egyed és a faj egymást kiegészítő összebékítését. Ezen erővonalak metszéspontjában található az otthon, a család, a monogámia, a hűség, az anyaság, az apaság. Minden egyetlen mozdulatlan fókuszpont felé tart, amely az örök visszatérésnek, a perpetuum mobilének felel meg: a boldog házaspárnak az a sorsa, hogy lassan hamvadjon el a társadalmi szertartások állandó ismétlődésének hétköznapiasan langyos hőfokán, létrehozva a hatalmas közösségi építmények genealógiai sejtjeit. Lulu a maga naiv módján e totemre ront tűzzel-vassal.

A végzet asszonya irgalmatlan harcot vív a csordaszellem kikristályosított formáival, a társadalmi hazugságokkal, a törzseket összetartó mítoszokkal. Wedekind a következőt írja a színháznak és Lulu alakjának szentelt lapjain kora erkölcstelenséget és obszcenitást bíráló polgári morálja ellen: „Az emberiség a legközelebbi szabadságharcát a szerelem feudalizmusa ellen fogja megvívni.” A polgári erkölccsel az emberi morált állítja szembe. A művész a katolicizmussal kacérkodó kapitalista, ipari társadalom pozitív jogszemléletével szemben mindenkinek a vágyakra, az öröme és a kéjre való természetes jogát hangsúlyozza. Alban Berg a következő alcímet adhatta volna operájának: Az ő moráljuk és a miénk.

Addig is, amíg az általános, szabados forradalom nem túl valószínű, feltételezett győzelmét várjuk, Lulu diadalát, amelyet személyiségét az egész társadalomra kiterjesztve ér el, arra vagyunk kárhóztatva, hogy fájdalmas, tragikus, sötét korban éljünk, amely – gondolkodjunk józanul – valószínűleg addig tart, amíg világ a világ. Még nem érteztünk el a hedonizmus kellemes korszakába, bár egyre kevésbé vagyunk kiszolgáltatva a múlt bukott, asketikus ideáljának, ekképp még mindkét világot el kell viselnünk, és még mindig szenvedünk egy máig tartó múlt görcsös szokásaitól. A régi beidegződések élősködnek jelenlegi tetteinken, és a szokások megnehezítik a forradalmi etika diadalra jutását. A kicsapongó férfi ezért figyelhet meg önmagán a megszokásból származó reakciókat és reflexeket, amelyektől nehéz megszabadulni. Mindezek skálája a féltékenységtől a kizárólagos birtoklásig vagy egyéb zűrzavaros érzésekig terjed, e skálán válaszol a megszokás miatt polgári módon, amikor pedig művészként akar gondolkodni és érezni. A retorika erejével támaszt alá egy konzervatív, sőt reakciós logikát, hogy legitimálja saját tévelygését, sőt eltévelyedését.

Lulu tombol, dühöng és megaláz, mert cselekszik, gondolkodik és szereplőként viselkedik egy hedonista univerzumban, amely a régi világot gyászolja.

Partnerei viszont megmaradtak a régi értékeknél. Ő a korlátlan szabadságot iktatja törvénybe, a többiek viszont a konformizmust, a jó szándékú és együgyű monogámiát, a házastársi hűséget és a családi otthon biztonságát. „Mindenki magának akarja a több férjű nőt – írja Karl Kraus. – E vágyat és semmi egyebet kell minden szerelmi tragédia elsődleges forrásának tekintenünk. A férfi azt akarja, hogy őt válasszák, ám nem adja meg a jogot a nőnek a választásra.” Wedekindnél és Alban Bergnél szintén mindenki ennek a logikának engedelmeskedik: orvos és festőművész, lakáj és gimnazista, professzor és újságíró, atléta és aggastyán, herceg és rendező, de még a leszbikus grófnő is csak magának akarja Lulut, csak magának, mindenki más kirekesztésével. Ami pedig a kicsapongó nőt illeti, ő mindent és mindenkit akar, egyszerre vagy egymás után, neki igazán tökmindegy. Ő nem akar tudni semmit és a primitív módon megélt ártatlanságot élvez.

Ekképp Alban Berg operájában a tragédia akkor következik be, amikor egyik vagy másik szereplő felfedezi a másik természetét. Minden ilyen lelemény a negatívumot, a bűnt, az öngyilkosságot, a halált vonja maga után. Mihelyt valaki jól értesülten sok mindent megtud Luluról, sorsa lehető legrosszabbra fordul: Dr. Goll, orvosprofesszor, az első férj, agyvérzésben hal meg, amikor szobája ajtaját belökvé meglepi a festőt felesége lábainál, amely viszonyban Lulu a Nelly névre hallgatott. A festőért, az új férjért, öngyilkosság formájában jön el a halál, amikor értesül feleségének – akit éppen Évának hívnak – múltbéli, beláthatatlan hódításairól. Mindezt Schön mondja el neki, aki táncosnőt csinált Luluból, és fenyegeti, zsarolja, hogy mindent tovább is ad róla. Ugyanez a Schön viszont rájön, hogy Lulunak a legtöbb esetben mindig van valakije férjén kívül, sőt, a férfi fiával, Alwával is viszonya van. Ez okból Schön Lulu szeme láttára öt golyót röpít saját testébe, ám e látványra az asszonynak szeme se rebben. A fiúval való viszonyában Lulu Mignon néven szerepelt...

Tehát lehetőleg a másiktól nem kell tudni semmit, mert a tudás az eredendő bűn, ha ugyan van ilyen, meg kell elégednünk a másakra vonatkozó minimális információval, nem szabad arra törekednünk, hogy megismerjük múltját, amelyre nyilván a jövője is hasonlítani fog, sőt a jelene se foglalkoztatasson minket igazán: ettől kell őrizkednünk, ezt kell magunknak megtiltani. A múltra és a jövőre vonatkozó féltékenység, akár képzelgés, akár valóságtartalmú, a birtoklás, a birtokon belüliség vágyáról árulkodik, a mindenhatóságot akarja. Ez pedig a régi kisajátító polgári világ modellje: ettől kell megszabadulnunk. Maga Lulu, a szabadosság allegóriája, majdnem szintén úgy esik áldozatul az etikai romhalmaznak és hatalmi következményeinek, mint az ő áldozatai: összeesik, elájul a színházban, mert nem akar táncolni szerelmének, Schönnek szeretője jelenlétében. Mihelyt megtudja, hogy a másik lány jelen van, összeroskad, halottnak tettei magát, igyekszik az öntudatlanságba, szimbolikusan a tudat másik oldalára menekülni.

Mi az, amit nem láthatunk be? Hogy nem egyedül vagyunk a világon. Mit lehetetlen megérteni? Hogy léteznek mások is, hogy mások is legalább olyan jók, mint mi vagyunk. Hogy kétes minden helyzet, de különösen a szerelmi kapcsolat, mert e téren soha nem biztos semmi. Nincs abszolút, radikális, végérvényes, örök monogámia, és csak egy illúzió idejére tart az egész. Mitől óvakodjunk? Attól a bizonyosságtól, hogy a libidó, a nemző erő, a faj munkája,

a gyönyör igényének egyenlőtlensége olyan mozgásokhoz vezet, amelyek hatására földrészek emelkednek föl, míg mások eltűnnek a mélyben. Ne higgyük el, hogy senki sem tehet semmit e különböző rétegek e tektonikus elmozdulásával szemben. Gyilkos téveszme, hogy az új kőrő többet adhat, mint az előző, vagy akár a következő, akik voltak vagy lesznek. Ennél sokkal többet ér a pillanat ártatlansága, a jövő elképzelhetetlenségével párosuló feledés hatalmas ereje. Elégedjünk meg a jelen pillanattal és próbáljuk meg azt a legnagyobb intenzitással átélni.

Ha elutasítjuk a természetes poligámiát, ha szükségszerűséget tulajdonítunk a civilizációs monogámiának, akkor vagy e kihívás szellemében élünk, vagy a halálösztönnek szolgáltatjuk ki másokat és magunkat is. A hazugságnak, a csalásnak, az illúziók dédélgetésének, sőt az öngyilkosság elkövetésének vagy a mások megsértése, megölése, legyilkolása vágyának – mert ugyan van-e egyéb megoldás? Wedekind, Kraus és Berg kora többé-kevésbé egyidejű Freud ezen ösztönökre vonatkozó munkáinak megjelenésével. A dekadens és szimbolista századvég, a halálösztön szenvedélye, a dekadencia, a bukás, a felbomlás Luluból sötét és gyilkos, bűnöző hajlamú hősnőt csinál, aki elvágott torkokat és revolvergolyók ütötte sebekkel teli mellkasokat hagy maga után. Vágytól megittasult lesbikus nők, akik a kolerában találják meg az üdvösséget, hasfelmetszők, sorozatgyilkosok, kerítő hercegek és márkik, gyilkos négerek és szadista idomárok, vérbajos újságírók és sikkasztó bankárok, csurom vér kések és vérszomjas tömeggyilkosok, gyászos utcák és meredek, sikamlós lejtők jelzik az útját. Érosz és Thanatosz társítása elárulja az évszázad szenvedélyét a vérszagú sperma és morbid előszeretetét a hullaszagú testek iránt.

A vétek, a büntudat, a fájdalom, a büntetés, a szenvedés, a bűn, a gyilkosság a kicsapongó nőből olyan lényt csinál, aki pusztulást hagy maga mögött. Miben áll ez a végzetszerűség? A latinok fátumában a végzet föltételezi, hogy nem lehet megmenekülni előle, bármit is teszünk, mint ahogy szinte lehetetlen megszabadulni a férfiak számára azoktól a nőktől, akiken az első pillantásra látszik, hogy katasztrofális hatásúak. Az életösztön, amelyet a civilizáció és a kultúra megnyirbál, majdhogynem tilalmaz és társadalmi körülmények közé kényszerít, föloldódik a halálösztönben és különféle formáiban. A végzet asszonya e feloldódás kéréseivel előmozdítja.

Az erotika és a halál e társításában a polgárság a freudi értelmű szublimáció eszközeit keresi és találja meg. Inkább a hulladékot, nem a hódítást ünnepli a kicsapongó nőben. Nem annyira a haladást, mint inkább a hanyatlást csodálja személyében: a kicsapongó nő a negatívum emblémája lesz, az értékek átértékelésének alkalmául szolgál. Lulu nőnemű Don Juanként korlátlanul, határtalanul éli meg az életöztönt. Hímnemű ikertestvérehez hasonlóan nagy ostobaságnak tartja, hogy csak egyet lehet szeretni, mert ez az összes többi lehetőség rovására megy. Halálos bűnnek minősül a szemében, hogy valaki eltiltja magától az egész világot, annak egyetlen apró része, száználmas, nevetéses töredéke kedvéért. A kicsapongó szükségszerűségének csak egyetlen szabadság felel meg: a beleegyezés. Lulu a beleegyezés, tehát a szabadság asszonya. Ezzel rémíti halálra a morális bizonyosság, a gyakorlati erények és a világi igazságok képviselőit.

Ez a szabadság támadja meg a civilizáció fétiseit, az életösztön ront rá a halálösztönre, a felfegyverzett cinizmus a csordaember ostobaságaira: mindez elég ahhoz, hogy a kicsapongó nőt végérvényesen a végzet asszonya közelében keressük? A kicsapongó nő, aki jól ismeri a levés ártatlanságát, az értékek átértékelését, az emberi és az emberfölötti között feszülő vágy kötelét, ezért szabadságát az engedelmesség szükségszerűségében találja meg, megízelve a nagy egyedüllétet, a szolipszista sivatagokat, a túlvilág nélküli univerzum magányát, mit sem tudva a ressentimentről, megnyugszik saját ereje örök visszatérésében, miután meggyőződött a valóság tragikus és tékozló természetéről. Ő „par excellence” nietzschei lény, mert a dionüszoszi metafizikát szemlélteti legapróbb részleteiben, csakúgy a másságban, mint az interszubbektivitásban.

A végzet asszonya ő a radikális módosulás miatt, az elkerülhetetlen forradalom okán, amelyet végrehajt annak testében, akivel összehozza a sors, vagy akit kiválaszt és megérint. Akit választ, átalakítja, rákényszeríti az életösztön vállalását, egészen a halálösztön peremvidékéig, a szakadékig, amelyben elveszhet, lelkével, szabadságával, erejével, méltóságával, azonosságával, sőt egész létével együtt. Orvosprofesszor vagy gimnazista, festőművész vagy újságíró, atléta vagy grófnő, aggastyán vagy herceg – Lulu mindegyiknek elcsavarta a fejét, megváltoztatta, átformálta őket. Megkaparintotta testüket, lelküket, beljűk fecskendezte az életöröm erőszakosságát, amely időnként visszájára fordulva a felbomlás hatalmas erejévé alakul és felzabálja mindazokat, akik éppen tőle veszítették el eszüket.

A kicsapongó nő elfogadja az életörömet, de megáll azon a ponton, ahol megéri a felbomlás szagát. A végzet asszonyát viszont éppen ez az illat vonzza, úgy ápolja a halálösztönt, akár valami mérges palántát, amelynek a növekedéshez és a fejlődéshez az akasztottak spermájára, az öngyilkosok vérére, majd újabb áldozatok lelkére volna szüksége. A nőnemű Don Juan cseppenként veszi el a kiválasztottak spermáját, egészen az utolsó vérig. Néha egészen a halálig elmegy a gyönyör útján, sőt ő maga is lehet az általa fölszabadított, félelmetes erők áldozata. Egyébiránt elképzelhetetlen, hogy a kicsapongó nő vagy a végzet asszonya anyaságot vagy párkapcsolatot vállalna, a házasság, a monogámia és a hűség annyira idegen tőle. Tragikus természetének rendeltetése és lényege föltételezi a rombolást, a megsemmisítést. A férfiak, akik tekintetével egyetlenegyszer is összeakadt a tekintete, mintha óriáskígyóval néztek volna farkasszemmet, tudják jól, hogy kővé váltak tőle, életük visszanyerésének reménye nélkül.

Romhányi Török Gábor fordítása

Michel Onfray francia filozófus 1959-ben született Normandiában. 1989-től megjelenő munkái sikerének köszönhetően 2002 óta független filozófusként és íróként tevékenykedik, és ugyanebben az évben megalapította az észak-franciaországi Caen-ban saját főiskoláját (Université populaire). Onfray filozófiai munkásságára nagy hatással volt Nietzsche, Freud és Marx, elméleteit és gondolkodásmódját az epikureus és hedonista filozófiai hagyomány formálta.

Fehér csontunk, hült porunk?... Egy frászt!

„Hajnalodott. Levelek kapaszkodtak a fákra, egerfüles rügyek bámulták a rácsos fényt, ahogy beszüremlett a sírok közé. Húvös harmat csillogott a keresztfákon, köveken, márványokon, szürke fekete, barna fény, de fény, s a két ember a temető legszélesebb utcájára gurultak. Mint két embrió csavarodtak egymásba. Nem tudtak megszólalni. Tele földdel a szájuk. A nő befont hajából szobrot formázott a sár. A férfi sűrű göndör haja letapadva takarta tekintetét, szeme csukva, szakálla üveg-kemény.

Nyöszörgés hallatszott. – Margit... Élünk? – a nő nem szólt csak intett tőpörödött kezével, hogy él. – Gyere, próbáljunk meg fölállni.”

A regény a föltámadás-jelenettel indul... Valami újabb mese Ádámmal és Évával? Esendőségükben ők azok; csak nem a Paradicsomban. A kartotékkolt, komputeres civilizáció várja őket.

„Az előadó már várta őket. (...) A számítógép egerével maszatolt. Dűnnyögött hozzá, majd hirtelen kimondta: – Maguk tényleg meghaltak. 1989. Karácsonyán. A szenteste délelőttjén.

– Tíz év a földben! – Koprázi lecsuklott a fotelbe. Margit állt, majd finoman, szoknyáját maga alá hajtva, leült.

– Tíz éve. – Bólintott a nő. – Bár ez egyszerűen lehetetlen, de ebben a világban bármi megtörténhet, úgyhogy én már semmin se csodálkozom...”

És mi, olvasók sem. Tulajdonképpen a rendszerváltást követő évtized két „normális” túlélőjével ismerkedhetünk meg; s egyben a menthetetlenül individuumokra szétbomló új barbárság korszakának krónikája a könyv.

„A gyengéket elfújja a szél, / az erősek még jobban összetörnek” – mondja Lator László, csaknem egy fél évszázadig kiadatlan versében. Bármennyire is tagadjuk, bármivel hitegetjük magunkat, mindig így volt e világi élet!... Midőn már nem az elődök emléke, nem az őket előhívó gondolat gyökerezik a földben, hanem az eleven ember; s nem megértésünk hőfokán, inkább értetlenségünkben kezdenek felolvadni a kövek.

A lakott föld határa lejjebb költözik. Mélyebbre. A göröngyöket nem kísértetek dübörögtetik. De még csak modern fantomok sem. Talán inkább az író alteregója. Azé az emberé, aki kiírja keserűségét, tiltakozását, tehetetlenségét, a kint, az undort, a bomlást, mely mindenben ott van – benne is.

Fehér csontjuk, hült poruk? Egy frászt (mondaná a szerző); legfeljebb kongó vágyaik, elfeketülve; földbe ágyazott álmaik. Pondrókat öklendeznek, aztán egyszer csak kidobja magából őket a föld. Rágatlanul, emészthetetlen-

nül. S a szagos műanyag világban térferegve búzlenek, mint valami idétlen koldusok.

Még eszembe jutott egy régi versidézet: a próféta pusztába megy (vagy barlangba, mindegy) s a hasát vakarja egykedvűen... Nos, ezek viszont onnan jönnek. A semmiből – a valaminek hazudott másik semmibe.

Az egzisztenciális probléma a tét; melynek kivetítése nem csupán ábrázolást jelent, hanem a belső tisztázáshoz is hozzásegíti az alkotót.

Az 1955-ben Budapesten született **Koppány Zsolt** tizenkettedik kötetének a címét – *E-mailen szóla Zarathustra* – részben a posztmodernnel magyarázta volt (a posztmodern *művének* tartva). Amellett, hogy régi vágású írónak vallja magát, aki nem bírja a számítógépet, egy nem is olyan morbid kijelentést is megkockáztatott pár évvel ezelőtt, miszerint a költészet nem halt meg, csak az olvasó. S ehhez még tegyük hozzá annak az interjúszövegének a végét, amelyikben a XXI. századnak Szent Ágoston-citátummal üzent: *Ne aggódjatok, a jobb lator üdvözült. És ne bízzátok el magatokat, a bal lator elkárhozott.*

A *Feltámadás és az élet avagy az apokrif sírbatétel* című Koppány-regény hőseinek halála látszólag esetleges; megfeythetlenebb, mint korábban a nyílt üldözések, leszámolások idején, amikor félelmében mindenki magával hordhatta (Németh László saját bevallása szerint ruhája titkos bélésébe bevarrva) a méregkapszulát.

Ám a meghasadt lelkiállapottól nem sikerült megszabadulni. (Melyik utat válaszd?) „Egyetlen menekvésünk a munka volt” – olvashatjuk Gyurkovics Tibor Skizofrén történelmében a Rákosi Mátyás nevével egybecsengő zsarnokság: kultusz és tisztogatások idejéről, meg a Kádár-korszakról. (Nyilván a munkaterápia is csak Isten irgalmával segíthet.)

S most itt vannak ők: korcs utódai a mártíroknak – jóllehet zsigereikben (szó szerint véve) a föl szaga –, akiket a hősies ellenállás vagy halál esélyétől is megfosztott ez az álságos válság-kor. Már rég nem az a tét, sugallja a szerző, hogy ki van velünk és ki ellenünk!

Koppány hőse megtanulta, miszerint nemcsak a zsarnokság *ivódik, evődik be velődig*. „Eszmélnél” – de nem jut eszedbe használható eszme, s az is bénító bilincs.

A „hogyan éljük túl?” – mert ezt is túl kell, túl lehet élni –, az esélyek köre nyilván tágabb, az áltatás, önáltatás azonban legalább olyan kockázatos, mint az előző nemzedékek esetében. Csalás az alázat, csalás a gőg, csalás a lázadás; még az alvás is... „sebet vagy igazságot” – mondaná a koridős költőtárs, ám kevesen gondolnának a verssor folytatására: hogy „bele lehet halni”...

Ezekről a száználmasan tébláboló figurákról könnyen eszünkbe jut a Gyurkovics-vers hasonlata: „lekapcsolódsz, mint a vagon a tehetetlen kocsisorról”, s „a vasutas” – ha nem a halállal helyettesítjük be – „már rád se gondol”. Igaz, más a dal ma, a *sláger* (a réginek is más a visszhangja); már a dőzsölő, áldemokrata kapitalizmusról szól („uram bocsá”)... A veszélyes élet ma inkább a Koppányra-Koprázira jellemző „kihívó élet”.

Először a fikció és a valóságos élmény viszonyát akartam kutatni. A regény párbeszédei valóságosnak hatnak, helyenként durván azok. Itt jegyezném meg,

hogy Koppány Zsoltról fiatalabb író társai más vonatkozásban azt állították, hogy nem közönséges módon szereti az embert; „akkor is, ha dicsér, akkor is, ha ostoroz”. Hőséneke a túlzott emberszeretetet és kapcsolatteremtés (vagy annak kudarcát inkább) – az újabb terhes tapasztalatok után – a maga provokatív felhangjaival ezúttal tragikus vonásokat kölcsönöz. Kegyetlen vonzódásai, érzelemkítőrései közepette képes a kiválasztott személy torkának rontani. Az ábrázolásban bujkáló groteszk – Koppány Zsolt megszenvedett humora – szerencsére varázslatos módon átsegít a kritikus helyzeteken. Hőseivel nemegyszer a véletlenszerűség határán utazunk, úszunk, a *valószerűtlenben*. Mindenfajta moralizálást sikerül elkerülnie (az utolsó fejezetig, mely túl részletező, kifejtő, ám még a drámai rész összefoglaló ismétlései sem kockáztatják az összhatást). Az író félreérthetetlen fölismerései, ítéletei jelzik, hogy a regény kiválasztott (reinkarnálódott) emberpárja – „Egy férfi és egy nő” –, aki a farkasréti temető művészdombjáról „arccal előre, gyökerek és csontok közt... csúszott, vonaglott a földben”: nem egyszeri és egyedi bűnbeesés áldozata; hisz maguk a győztesek is, a sikeremberek a legszánalmasabb példányai a vesztesre álló társadalomnak, a nemzetnek.

A szerző, a két főszereplő életkora, foglalkozása, helyzete, a leírt helyszínek után ítélve, nem kitalált szerepekkel játszadozik. A feltámadás ötletét sem tekintem egyszerűen a képzeletből eredeztetett játéknak. Kiszállni a gyűlölt, megvetett világból – több akar lenni ez, mint meghökkenítő eredetieskedés. Elvagyódás onnan, ahol az emberi kapcsolatok rohamosan leépültek. Dörzsölt főnökök, nagymenők közt élni? Inkább a halál! Koprázi, a regény főszereplője és az állásától, egészségétől megfosztott feleség ellehetetlenülve, esetlenül mozognak, vergődnek az „erkölcsi megfontolásokra köpő szépség” világában, a csupán a fogyasztói mentalitásra épülő új magyar valóságban.

Melyik a valóságoshoz fogható-mérhető, legközelebb álló írói »én«? Gondoljunk a lázongó, a szerelmes, a hívő, a hitetlen, a munkanélküli, a „horrorisztikus” temetésen sírásó, a jóságos, a bolond, a kedélyjavító gyógyszerekkel kísérletező, a cinikus szerkesztő „vérdilettáns” jelzőjétől megvaduló, bosszúéhes Koprázira? Már is abbahagyom, magam elé képzelve Koppány Zsolt átható tekintetét és szenvedélyes üstökét (arról sem feledkezve meg, hogy a beszélgetőpartnere szerint milyen hevesen tiltakozott nemrég Nádas Péter a vele egyazon időben született regényhős, Kristóf önéletrajzi fogantatása ellen).

Koppány mesélőkedve hagyományosan szép olvasmányidőket idéz; nem receptre sikamlós, így aztán nem fullad bele az erotikába, pedig van hozzá érzéke. A kendőzetlen őszinteség, a hiteles korrajz és a (szerencsére) sehol nem túlintellektualizált konfesszió alapján ítélve, nevezhetném nagyvonalú realizmusnak, amit művel. Meglepetés minden fejezet – „seb” –; bravúros szakmai magabiztossággal tálalja fel a mindenkori s mégis modern sztorit. Ha a történetekben nem is, a jellemzésekben és sok-sok apró epizódban rá lehet ismerni a szerzőre. A káprázatos emlékképek mellett, gondolok itt az író Koprázi életstílusára, lerobbant egészségére, bozontos üstökére, szegényzsebéhez mért ingyenc ízlésére, dühére; hisztériás pózait, enerváltságát is nyíltan, őszintén vállalja. Egy-egy bosszúvágygá növesztett, halálmegvető Don Juan-i vagy Don Quijote-i konfliktusban, találgathatjuk, hogy mennyi az átéltség vagy a komolysággal vállalt póz. Külön remeklés a falusi temetés leírása; az író bármely

színtéren otthonos, a vérbő realizmust anekdotikus részletek fokozzák – ez teszi a regényt lebilincselő olvasmánnyá. Azt is képes elhíttetni menet közben kiválasztottjairól, hogy: „Halottak napja van. Hiszen élnek és csak ők tudják, hogy halottak”. Türelmetlen művész, számonkérő; de kérdésfelvetése, mint mindig, etikus. Az evangéliumi tanítás „félelmetes” szeretetkultuszából (szeressétek elenségeiteket) kiindulva vesz erőt rajta a kétkedés, hogy: „a templomokban zárandokló hívő és nem hívő emberek ezrei ugyanolyanok, mint a kufárok. Nem valók oda. És a sok csiricsáré dísz, minta, stukkó, aranyozott gipsz nem díszítik a templomot, hanem lehúzzák falait. A kufárok kései utódai a turisták. (...) És a korpusz? A Megváltó kínszenvedése? Azt miért kell látnom? Ő az egyedüli győztes. A korpusz nem való a keresztre. A korpusz ugyanis föltámadott...” Innen már csak egy lépés a fagyos hitvesztés, s az igazságosságot kereső emberi értelem hiábavalósága. Az irónia, persze, az érzelmes epizódok patetikus nyelvi fordulatait is képes átminősíteni. A regény nyelve tiszta, az élőbeszédre hangolt áradás. Ráolvashatnám Márainak a Szomoró Dezső stílusáról írt jellemzését a „különös... csak az ő műhelyében előállítható” barokkos mondatokról; vagy a groteszk, szándékosan frivol neoprimitív fordulatokról. Az impresszionista látásmód sem áll távol a szerzőtől. Az egzisztencia fenyegetettsége inkább megkívánta az élőbeszéd áradását, mint az elvont, retorizált konstrukciót. Egyfajta polifóniába olvadás adja meg az (egykor Mándy Iván által észlelt) anyagszerűség és feszültség, idegrángás egyensúlyát. A regény hangzati hatását.

Olvasás közben időnként Karácsony Benő könnyedsége jutott eszembe – a halálból visszatérés kalandja végül is nem tragikus, a jellemferdülések groteszk ábrázolása viszont tisztán érzékelteti, hogy az ezredfordulóra mi lett belőlünk. Máskor Bulgakovnak a fantasztikust történelemfilozófiával s a jelenkor figuráit szatirikus eszközökkel megközelítő nagy parabolaregényével, *A mester és Margaritával* próbáltam társításokat találni.

Bízom benne, hogy Koppány Zsolt – velünk együtt – messze áll a Sátán megkísértésének végzetes színterétől. Ezért hát, a regénybeli irracionális alaphelyzet ellenére, az alkotó átbillenése a képzeletbe inkább valamilyen „kibillenő realizmust” eredményez (Csáth, Cholnoky prózáját jellemzi ezzel a szókapcsolattal az irodalomtörténet); ezek szerint a végletek természetes közelítése, az álomszerű lebegés, az átmitizált, mert egyre kísértetiesebb hétköznapi helyzetek szerencsésen megférnek írói tükrében. Környezet- és lélekrajz egyelőre derűsebb, szétfolyóbb nála, mint mondjuk a Kafka-művek abszurdig fokozott metamorfózisa.

Azért *van* remény – mai magyarok! – nemcsak egy kis meghalásra, eltemetkezésre. S végtére Koppány Zsolt sem tragédiát írt... Az idej könyvheti „placcra”, piacra kitett költő-író-társ (Gyurkovics Tibor) „bizakodása” is ezzel cseng egybe: „mondják – tavaszra / ha minden összejön / nagy lakomát csaphatunk / nyugatiakat is hívhatunk / bankárokat is idecsábítva / elég tisztességes áron / kimérjük a csodaszarvast”.

(Koppány Zsolt: *Feltámadás és élet, avagy az apokrif sírbatétel*. C.E.T., Budapest, 2006.)

Lászlóffy Csaba

„Nem foghat azon semmi átok, kit az Isten keresztre vet”

Koppány Zsolt, „a mai magyar irodalom jelese”, ahogy regényében némi öniróniával aposztrofálja önmagát – bizarr, már-már abszurdoid művel lepte meg a könyvhétre az őt kedvelő olvasókat. Nemcsak saját sorshelyzete ellentmondásait örökíti meg benne, hanem – áttételesen – képet ad elfuserált „rendszerváltozásunk” fonákságairól, kulturális életünk anomáliáiról is, s arról a szomorú tényről, hogy mindazok, akik a Kádár-korban „körön kívül” voltak, mindmáig ott is maradtak. Egyik politikai székértáborhoz sem csatlakozván, nem sikerült a szellemi életbe integrálódniuk, s hovatovább még a létezéshez való joguk is megkérdőjeleződik. Így az önéletrajzi fogantatású mű áttételesen korrajznak is tekinthető, amelyből világossá válik, hogy ezredvégi „feltámadásunk” a művészetet, amely korábban a diktatórikus uniformizáló politika kereteibe volt szorítva, teljes gazdasági-anyagi kiszolgáltatottságba taszította. Azaz: a „tetszhalál” állapotából a „tetsz”-élet vermébe lökte.

A cím ellenére a regény korántsem vallásos indíttatású (legalábbis a szó dogmatikai értelmében nem az), mégis szoros szálakon kapcsolódik az apokrifokhoz: a művész „örök krisztusi” sorsára utal. A szerző elfogulatlan őszinteséggel tárja elénk alteregója, Koprázi József, a „kiválasztott”, valamint felesége, Káprázatos Margit, „az Állami Műház lépés- és ugraművésze” (tetsz)halálának, feltámadásának, újabb kálváriájának s második sírba tételének történetét. Szemtanúi vagyunk az evangélium e világi vissza-

vonásának, a közönséges emberek által történő megcsúfolásának; ugyanakkor a mű mégis nyitva hagyja a reményt: a másodszeri sírba tételt (is) feltámadás követi talán... Így a mitológiai tér/időbe ágyazódó, egyszerre reális és szürreális történések a művészsors „itt és most” („hic et nunc”) vonatkozásait az „örök élet” dimenziójába emelik. Ugyanis az igazán jelentős alkotó – alászállva a létszenvedés legmélyebb bugyraiba – az Igazság („a valóság égi mása”) felmutatására törekszik; s mivel nem tesz engedményt a politikai – társadalmi – közizlésbeli elvárásoknak, többnyire marginalizálódik. De épp megőrzött függetlensége teszi őt képessé/alkalmassá arra, hogy műve korokon átívelően érvényes legyen.

A szerző – jöllehet ötvenéves korára több mint húsz műve (versek – esszék – novellák – drámák – forgatókönyvek stb.) megjelent – ugyancsak perifériára szorultnak érzi önmagát: az életforgatag félresodorta, s párjával együtt a „tetszhalál” állapotában él. Ahogy egyik versében írja: „Hol vak vagyok, hol világtalan. / Hol pedig halott vagyok” (*Verseim elé*). Nem merül bele a siker és a pénz utáni hajszába; inkább „balek”-ként kívülálló marad, s mint valódi „Krisztus-hordozó”, az Igazság pajzsát emeli maga elé. Nem véletlen, hogy sors-regényét Krisztus „öt seb”-ére utalva bontja fejezeteire: ő maga, személy szerint is, viseli a stigmákat, amelyeket a köznapi érdekekbe, a közönségességbe alámerülő világtól kapott. Alteregó-hőse ezért száll alá újra szinte megkön-

nyebbülten – a „próbafeltámadás” kudarca után – sírjába: inkább a halál, mint a „tetsz”-élet! „Egyszer tévedtem életemben, / amikor megszülettem. / Immár jóvátehetetlen tettemet / elbújatom. Nappal is / magamra húzom az éjszakát. / ... / A végtelen tájba olvadok” (*Döbbenet*). Regénye olyan, mint egy tarka szöttes, amelynek alapszíne a fekete; élőként is az „örök sötétség” labirintusában („földi pokol”) bolyong. Hőseiről – némileg eltávolítván őket magától – egyes szám harmadik személyben szól, ami lehetővé teszi, hogy olvasóinak „magasabb síkról” is rálátást biztosítson a történésekre, s ne szubjektív belső monológként hasson elbeszélése. A narráció természetesen fiktív; az egész eseménysor szimbolikus sűrítettségű: néhány lényegi mozzanat köré az író mély ember- és életismeretről árulkodó „sztorit” sző. A fantasztikum és a realitás megfelelő arányú keveréséből az utóbbi másfél évtized értelmiségi drámája bontakozik ki, s a hatni-változtatni tudás lehetetlenségének alapvető okaira is fény derül.

Az első seb a hősök „feltámadásának”, illetve az életbe való visszahelyezkedésük nehézségeinek története (*Feltámadás és kezdődik az élet*). Húsvét hétfőjének kora hajnalán 2000-ben, pontban 0 óra 15 perc 40 másodperckor a Farkasréti temető csendjét váratlan esemény bolygatja meg: a művészarcellában megmozdul a föld, és egy emberpár – több mint tíz esztendei nyugalom után – előkúszik-mászik sírjából. A tetszhalál állapotából új életre kelt férfi és nő megpróbál elhelyezkedni a – reményeik szerint – azóta megváltozott valóságban. 1989 szentestéjének délelőttjén választották az önkéntes halált; 13 óra 25 perckor találtak rájuk

otthonukban („a padlón heverték és fogták egymás kezét”). Most értetlenül állnak a sors tréfája előtt: vajon „virtuális” halottak voltak eddig, avagy most lettek „virtuális” élők? A „hamleti kérdésen” hosszan eltöprengve végül is úgy döntenek: megpróbálnak belehelyezkedni hajdani életük köznapi kereteibe.

A Polgármesteri Hivataltól beszerzett halotti anyakönyvi kivonattal a zsebükben az Összművészetek Szövetsége támogatásával kis garzonhoz jutnak a Ferenciek terén, az Ecclesia Kiadó könyvesboltja – ahol hajdan Koprázi mint fiatal elárusító dolgozott – épületében (mivel a lakást a Szövetség a halott Kopráziék peremkerületi otthonának értékesítéséből vásárolta, így jogosan tartanak rá igényt). A jelenleg ott élő költő-palánta, Medárdy Zoltán készséggel engedi át helyét december végéig a Mesternek, akinek naplóját ő mentette meg az utókor számára, s most annak alapján akar drámát írni. Egy bizarr novella máris elkészült róluk (*Egy pár csirke*), amelyben „a mai magyar irodalom jellese” és híres „ugramművész” élete párja – „a kakas és a szép jérce” – kiszemelésének történetét örökítette meg. Szeretné, ha a Mester néhány satirikus novellában feldolgozná „tetszhalott éveiket” is. „Mert nem lehet, hogy a tízéves halál csupa némaság volna!” Nem is az volt, persze; visszamenőleg mégis „síri álm”-nak tűnik az egész! A Mester és Margitja (a névhasználat egyértelműen Bulgakov Mester és Margaritájára utal!) mindenben kiegészítve és támogatva egymást, közösen rőtta-rója a maga pokolköreit; életük gyertyája is egyszerre lobban el. De míg Bulgakov hősei – ha fényt nem is – legalább nyugalmat kaptak, a Koprázi-Káprázatos párnak még a halálban sem lehet megnyugása.

A második seb (Koprázi utolsó novellafüzére) egy viszontagságokkal s színes élményekkel teli „kalandregény”, amely hősei sorsában a 80/90-es évek fordulóján bekövetkező – látszólag felívelő, de csakhamar újra megtorpanó – változásokat manifesztálja. 1989-es „halálukat” megelőzően Koprázit a Minden Hírlapot Kiadó Vállalat egyszerűen „lapátra tette”; felesége azonban – hosszú és keserves mellőztetés után – váratlanul szerződést kapott egy nyári fellépésre a mörbischi szabadtéri színpadon („Tíz kerek, de remélhetőleg csodás, ezerfényű nap”!). A jól megérdemelt és nem kis összegű gázsiból bejárhatják végre fél Európát (Németország, Hollandia, Benelux államok stb.), sok-sok izgalmas élménnyel, látvánnyal töltekezve, s sok-sok fényképen megörökítve a „nagy kalandot”. A létbizonytalanság és a megnyílt lehetőségek káprázata tehát egyszerre, együttesen határozza meg életérzésüket. Frankfurtban jártukkor Koprázinak fantasztikus idő-utazásban van része: míg felesége a szállodában mély alvásban piheni az út fáradalmait, ő bekukkant a majdani, 1999-es könyvvásárra, ahol a magyar pavilonban meglepődve fedezi fel az egyik pult alatt a saját (1989-ben még csak részben megírt!) tíz kötetét. Egy jól öltözött, magyarul beszélő úr, Józsa (aki Krúdy *Hét bagoly* című regényének Józsaíására emlékeztet) felvilágosítja: ide csak mások ajánlásával lehet bekerülni. „Maga, kedves barátom, nincs benne a családban!” – inti szerénységre az író, aki azonban az egyik standon épp most bukkan rá újabb, 2000-ben írt műveire. Gyorsan betömi őket egy nagy szatyorba, s viszi Margitnak, az arab pavilonból elémelt – a Jordán vizével töltött – üvegcsével egyetemben. Álom és valóság elemei tehát szürreális lebegéssel ele-

gyednek képzeletében; s ekkor még úgy reméli: a „szerencse-fiak” sorsa vár rájuk. Visszaújtukon, átlépve az osztrák–magyar határon megtudják: „Kádárnak nuku!” – mire boldogan igyekeznek kis Polski Fiajtukon hazá. Margitot, akinek élete, mindene a tánc, az Állami Műházban új szerződés várja („címzetes magánlépés- és ugraművész”!); bíznak tehát benne, hogy csakhamar eljön az ő idejük is! Ehelyett csalódások sora vár rájuk, kisvártatva mindketten állás nélkül maradnak; ez vezet 1989 karácsonyán öngyilkosságukhoz. S aztán következnek „a tetszhalott évek”...

A művész házaspár sorsában a szerző azt is érzékelteti, hogy a rendszerváltás során zömmel épp azok sodródtak partvonalra, akik leginkább hittek benne, s a maguk módján küzdöttek is érte. Koprázi, „a katolikus irodalmi jeles”, sokat imádkozott ebben az időszakban, de ez sem az ő, sem Margitja sorsán nem segített. 1995-ben Sakál, az új „lépés- és ugraigazgató” – több más kiváló, ismert nevű „ugrafussal” együtt – Káprázatos tündér-művésznőnek is útilaput kötött a talpára, végkielégítés nélkül, előnyugdíjazását is lehetetlenné téve (20 évnyi munkaviszonya volt, míg a nyugdíjhoz az ugraművészeknél 25 szolgálati év szükséges!). Koprázi most már káromolta Istent, siratta-vigasztalta asszonyát, de hiába: Margit búskomorságba esett, pszichiátriai kezelésre szorult; otthonuk, „az egyszoba, a depresszió mély, fekete fészke lett”. Sorsukat az író novellafüzérben örökítette meg; Margit – mély kábultságából fel-feleszmélve – el is olvasta az írásokat, de nem reagált rájuk: alámerült a lélek sötét éjszakájába. Mint annyi – sok-sok ezer! – sorstársa. A legszűkösebb anyagi viszonyok között tengették napjaikat;

Koprázi vissza-visszatérő fülzúgása, Margit kóros aluszékonysága örökös társul szegődött hozzájuk.

A harmadik seb („A szerelem sötét verem”) a feltámadásuk utáni újrakezdést – azaz „tetsz”-életüket örökíti meg. Páros magányra ítélt hiába próbálnak belevegyülni az „élők” közmegegyezésen alapuló szokásrendjébe, hétköznapi, „élelmes”, érdekekre épülő világába – személyiségalkatukból eredően erre képtelenek. Az író versben is megfogalmazza számkivetettségét: „Leprás vagyok, / megszült és eldobott a világ. / Karom, hajam leválik lassan; / velőmig hasít az árvaság” (*Egy költemény*). Főhőse pedig azon töpreng: „Meghaltam, és most mégis itt vagyok. /.../ Lehet, hogy ez csak egy próbafeltámadás. Az úr megnézi, mit teszünk ezzel a plusz-idővel. Ha jól viselkedünk, maradhatunk.” És ha nem? Akkor nincs többé kegyelem a számukra!

No de hogy viselkedhetnének „jól”, mikor mindketten „kilógnak” az átlagemberek közül? Míg mások a látszatok fenntartására fordítják erejüket, s a köznapi jólét előnyeit keresik-élvezik, addig ők abszolút őszinte, egymást megértő-támogatónak, nyílt és „nyitott” viszonyban élnek, szeretetteljes testvériségben, ami másokat inkább irritál és taszít, semmint vonzana. Koprázi büszke rá: „Margit a barátom. A barátság meg fölötte áll minden pitiáner dolognak, mint a féltékenység, irigység, versengés”. Ők ketten „szabadok, mint az ég madarai, nem köti őket semmi össze, csak a szeretet, ami a legtöbb, legfényesebb”. De bármennyire is szilárd bázist jelentenek egymás számára, nem sikerül lábukat megvetniök a hétköznapi világában. Koprázi – Margit tudtával és beleegyezésével – megkísérel mélyebb kapcsolatot kötni Ivettel, a házukban lakó

háromgyerekes, életvidám, álomszép ifjasszonnyal, még novellafüzérét is odaadja neki betekintésre, de az visszariad „tolakodásától”: „Én mindig éreztem, hogy a művészt nem szabad megismerni. /.../ Az íróat olvasni kell, a festményt csodálni. De közel engedni, azt nem szabad!” Férje (Kuvik Bandi, a nyers húsember, mérnöki végzettsége ellenére trolibuszsofőr!) képtelen elviselni a művész-pár szellemi fölényét, Margit nagylelkűségét (aki legszebb „ugraházi” ruháit ajándékozta Ivettnek), s egyre idegenebbül és ellenségesebben figyeli magasröptű társalgásaikat. Így hát Koprázi számára nem marad más, mint búcsút venni álmaitól s fantáziája ihletőjétől („Bocsásd meg vétkeimet, mint ahogy én is megbocsátom a te vétkeidet, mit elkövettél ellenem. Ellenünk.”). Ivett hűvösen: „Maradjunk semleges viszonyban.” Sebtiben visszahozza a Margittól kapott ruhákat, de a novellákról megfélelkezik.

A Kuvik-pár aztán csakhamar – „menekülésszerűen”! – el is költözik a házból. Kopráziban viszont még inkább megerősödik a Margittal való életszövetség; immáron ők végérvényesen összetartoznak. Most és mindörökké. „Ennyit a szeretetről...”

A negyedik seb (*A megalázottság eszkalációja*) a labirintusban való bolyongásuk, kálváriájuk újabb stációit idézi fel. A temetőben a művészpárcellában felkeresik egykori sírjukat, ahol sokkal-sokkal jobb volt nekik, mint itt e földön. Margit máris szeretne ide visszatérni: „Nekem az élet: a halál. Születésem óta...” De férje türelemre inti: még próbatételek sora vár rájuk – nem lehet egykönnyen átlépni a holtak birodalmába! Az író gyöngéd és fájdalmas iróniával mutatja be, mennyire nem „életre való”

a szeretet hatalmában feltétlenül bízó művész-páros, s mennyire nem képes szót érteni a magasabb értékek iránt „süket és vak” közemberi világgal. A novellák visszaszerzése mindenél nehezebbnek bizonyul, s Kopráziéknak számtalan megalázást kell ez ügyben elviselniök. Kuvik Bandi még meg is fenyegeti a jussához ragaszkodó író, hogy feljelentést tesz ellene „zaklatásért” (ti. jogos tulajdona visszakövetelése miatt!) az V. kerületi rendőrkapitányságon, vagy beutaltatja az ideggonдозóba, esetleg elvereti kocsmai haverjaival. Így működik tehát a „vaskos valóság”, melyben az „élhetetlen” szellemi emberek csak pórul járhatnak!...

Az Élet azonban mégiscsak tartogat olykor váratlan örömeket az ő számukra is! Koprázy, aki őszinte tisztelője, Medárdy révén némi pénzhez jut, befizet egy ötnapos párizsi buszos kirándulásra. Míg Margit otthon mély és zavartalan álomba süpped (hiszen ez lett most már szinte a legfőbb életformája!), ő halotti anyakönyvi kivonata révén „sürgősségi” útlevelet kap, s irány: a Művészetek hazája! Ott látvány-szinten sikerül megtekintenie (és lefotóznia) minden fontos épületet, történelmi emlékhelyet, emlékművet, múzeumot, képtárat, híres-neves kávéházat, az esti fényárban úszó Eiffel-tornyot, de alapos körültekintésre természetesen nincs lehetősége (részben idő híján, részben mert a nagy művészetközpontokban sztrájkoltak a dolgozók). Hazatérve aztán lelkesen beszámol Margitjának az élményeiről, de „testvérét” még a csoda-fotók sem hozzák lázba: ha nem gyakorolhatja az „ugráfiát”, nincs miért élnie s nem érdekli igazán semmi...

Így fest tehát egy alkotóművész házaspár élete az ezredfordulón! Állandó létbizonytalanság, anyagi szű-

kösség és légüres tér, amelyben kínos-keserves fuldoklásra van ítélve a szellem! Minden kísérletük, amely a reális világban való elhelyezkedésre, kapcsolatkötésre irányul, kudarcba fullad. Margit megpróbál egy közeli ifjúsági házban óvodás gyerekeknek „ugráfiát” tanítani; pár héten át fénylik, ragyog – de aztán fellázadnak ellene mind a gyerekek, mind a szülők: „túl igényes”, túlságosan szigorú. Így hát továbbra is csak az alvás marad számára az egyetlen menedék. Koprázi, hogy némi keresethez jusson, a Szabadegyetemen tart előadásokat a Kelet folyóirat négy nemzedékéről; hallgatói rajongva figyelnek rá, de az anyagból készített mives esszéit sehol sem sikerül megjelentetnie. „Milyen jó lenne valódi halottnak lenni megint!” – sóhajtják mindketten; s máris remélik: tavaszra újra odakint lesznek a temetőben, sírjukban. „Hát nem volt jó ott pihenni tíz éven át?” A férfit fura előérzet gyötri: „Valami súgja, bebújik a bőrom alá, olyan közel van. És motoszkál. Kavar. Szenteste után? Nem tudom... Talán akkor jár le a próba-feltámadás...” Leghőbb vágya, hogy Krisztussal találkozzon. „Mert ő az egyetlen, aki tudja a lényegét...”

December 23-án délelőtt aztán végre Kuvikéktől is visszkapja kéziratát („Ez a mi karácsonyi ajándékunk!” – vágja le dühödten a paksamétát az író elé). Kisvártatva pedig Medárdy jelenik meg egy – a Szabadegyetemről – ismerős pár kíséretében, s meghívót nyújtanak át a Mesternek 24-én este 22 órára a Szeretet Színháza új bemutatójára: „Az apokrif sírbatétel” című darabra. A szerző maga Medárdy, s ő alakítja a darabban a Fiút is, míg a két másik a Koprázi-Káprázatos párost.

Színház tehát a színházban. Azaz a regényben. Az ötödik seb (Az apokrif

sírbatétel) egyszerre konkrét és szimbolikus, profán és szakrális. A színpadon a művész-házaspár sorsdrámája zajlik, ami aztán a valóságban be is teljesül... Az est hősei kissé megkésve érkeznek a Károlyi Palota Műkedvelők Termébe: a kivételes alkalomra való tekintettel a Centrál Kávéházban előbb túrótortát fogyasztnak – Margit kedvencét! De valójában azért késlekednek, hogy ne kelljen szót váltaniok az egybegyűltekkal, hiszen a meghívót minden haragosuknak is elküldték! Mikor belépnek, a színen épp civódik a házaspár – otthonuk a valóságosnak hú mása; s egyéb tekintetben is magukra ismernek a szereplők mozgásában, párbeszédében. A darab lélektani hitelessége mellbe vágja őket: mindkét hős karakterének és sorsának mély ismeretéről tanúskodik (nemhiába a Mester naplója alapján írta a szerző!). A veszekedés szeretettelgi megbocsátásban oldódik fel („az ember a szeretteit bántja legjobban”); majd belép a Fiú, „kezében makulátlan fehér, törölközőnyi vászon”, s mint Jézus az utolsó vacsorán a tanítványaiét, megmossa ő is a házaspár lábát. Aztán saját arcát is belemossa a vízbe („Szent víz lett. Tiszta, szent víz”). Majd ünnepélyesen kéri a párt: „Este 11 felé gyertek le a Nereidák kútjához. El ne késsetek! Éjfélig van még idő. Addig. Egy perccel se több.” Mikor távozik, a színpad elsötétül, a padlóból füst csap fel. Földről hatalmas feszület ereszkedik alá korpusz nélkül. A nézőtérén óriási taps; Medárdy szorongva kérdi: „Mester, mit szól?” – Kopráziék dicsérő szavai megnyugtatók; érzi: sikerült megragadnia a lényegét.

A II. résznél változik a díszlet: a Ferenciek terének egy szögletén, a Nereidák kútja kőalapzatán üldögél a házaspár; most is civakodik (életük tarthatatlan, hiányoznak a megélhetés

alapjai stb.): „Itt még az élőket sem tekintik senkinek, nemhogy a holtakat”. Várják a Fiút: „Mindjárt jön és teszi a dolgát”. Sétálgatnak a kőfeszületig és vissza, az Ecclesia kirakatáig. Koprázi hirtelen felkiált: „holnap húsvét hétfő!” – azaz feltámadásuk hajnala; holott karácsony éjszakája van. Krisztus születésének ünnepe tehát most egy másfajta feltámadást ígér nekik: a „tetsz”-életből most fognak átlépni az „örök élet”-be, méghozzá testi haláluk árán; így a való világban nem kell többé botlogolniok. Kettős misztérium szemtanúi vagyunk tehát. A játék-téren és játék-időben a Fiú hirdeti: „közeleg az éjfél”, sorsuk beteljesül az Atya akaratából. Így számukra a szenteste (1989-es haláluk évfordulója) hozza el a megváltást – ami a húsvéti feltámadással fonódik össze tudatukban. A kőkereszt tövében váratlanul megnyílik az aszfalt: lépcső vezet a föld alatti kriptába. A Fiú fennhangon: „Koprázi József, a mai magyar irodalom jelese – kiválasztott!” Mire ő térdre esik: „Áldj meg engem, Fiú! Áldj meg, Krisztus! Ugye Te vagy az?” A Fiú, fejét lehajtva: „Te mondad...” Koprázi és Margarétája boldog: „Alászállunk az égbe! – Örök életre lettünk ítélve; nem itt, hanem a Mennyben!”

A darab lezárása valóságos sírbatétel. A Fiú búcsúztatja a kriptába alászállókat. Ő még legalább 12 évig marad itt a Földön; de aztán órá is keresztthalál vár. „Nem az én akaratom érvényesül, hanem az Atyáé” – mondja lehajtott fejjel. Koprázi lassan elindul a lépcsőkön lefelé... Ekkor felhangzanak Rachmaninov C-moll zongoraversenye középső tételének utolsó taktusai – Margit könnyes szemmel: „Első ugráfiám zenéje...” – s követi ő is férjét. Az aszfalt bezárul. A Fiú keresztet rajzol a levegőbe: „Mennyei Atyám, vigyázz rájuk! És add

vissza testüket is az utolsó órán...” Megszólalnak a harangok – éjfél van. Zúg a tér, szél támad, villám cikáz, a kút kiapad. Nagy robajjal megmozdul a templom fala, kődarabok hullanak alá; a korpusz jobb karja leválik a kőkeresztről, a templom kapuja kitárul. Hatalmas dübörgés; a Fiú eltűnik a templomban...

A színjáték frenetikus sikert arat; maga a Koprázi-Káprázatos pár is ünnepel. Amikor az üdvivalgás elül, Medárdy ünnepélyesen bemutatja a közönségnek „az est valódi főszereplőjét”, s kéri a Mestert: üdvözölje ő is az egybegyűlteket. „A mai magyar irodalom jelese” udvariasan maga mellé szólítja „kishúgát”, Margitot, majd megköszönve a tapsvihart, bevallja kérésük, szorongásuk okát: „Nem szerettünk volna saját jövőnkben kutakodni. /.../ De megérkezve láttuk, itt prófécia készülődik. /.../ Valódi evokáció ez a darab. És sajnos: pontos. A legutolsó jelenet pedig gyönyörű epitáfium – szívesen elfogadnám saját sírfeliratomként is...” Majd: „Igyekezzenek, nehogy lekéssék az éjféli misét!” A terem lassan kiürül. Koprázi búcsút vesz Medárdytól: „Viszlát, de nem itt a földön. Én annyira félek a haláltól, hogy elébe megyek. Margit meg sosem akart élni. Időutazás, drága barátom – találkozunk egy másik dimenzióban.” Majd Margithoz: „Éjjféltől Krisztuséi vagyunk...” Aztán belépve a templomba, Koprázi a Jordán vizével telt üvegcsé tartalmát a szenteltvíztartóba önti; Margit a párizsi parfümjét locsolja szét a bejáratnál – hiszen az édes illat „a megszentelődés gyümölcsét érleli...”. Aztán megkondulnak a harangok: itt az éjfél. Kopráziék kilépnek a templomból – a téren rájuk váró ellenségeik hirtelen „fölszívódnak mint a pára”. Felszárnyal Szűz Mária-hoz „a fohászos ének” („Ne feledkezzél

meg szegény magyarokról...”). „Valami pulzálva villantott a több száz fényévnnyi magasból. Isten kacsintása” (?).

A rövid zárórész majdnem pontosan megegyezik a bevezető részzel, azzal a különbséggel, hogy most nem húsvét hajnala van, hanem 2000 szentestéje. „0 óra 15 perc 47 másodperckor megmozdult a föld. A szeizmográfot mély depressziójából hiába próbálta kibillenteni. Nem volt rengés. Csak a Farkasréti temető művészdombján, a legmeredekebb lejtőn, a gaz benőtte, korhadt fakereszttel és fejfával jelölt sírban 10 év nyugalom után megmozdult két halott. Tizenöt és fél centit csúsztak. A koporsókból megmaradt vékony deszkavég lágyan kopogtatott az alattuk megbújt, szomszédos sírgödör agyagos falán.”

Feltámadtak tehát? – most már végérvényesen? – második sírba tételük után? – a földi pokolból a Mennybe jutottak? Szerencsére a történet csak az abszurd képzelet síkján „igaz”, s a regény hősei „ma is élnek – míg meg nem halnak”. Mint a mesében. Istenre bízták, bízzák sorsukat, jövőjüket: vagy segítse őket „boldogulni” eme keserves földi életben, vagy emelje őket magához, kiszakítván a sötét labirintus fogságából...

Koppány Zsolt – József Attila ars poeticájához híven („az Igazat mondd, ne csak a valódit”) – a bizarr esemény sor keretében nagyon lényeges dolgokat tár fel hitelesen korunkról, sőt magáról az Élet természetéről is. A nagy társadalmi „hazugság-összjáték”-ban elvesz minden, ami „emberi”. Aki „az isteni törvények” szerint próbál élni, azt a társadalom „bünteti”, megfosztja az életlehetőségektől, /tetsz/halálra ítéli (voltaképpen ez az ókori tragédiák alaphelyzete is). Jelen

esetben mégsem fordul igazi tragédiába a mű; inkább az „üdvözülés”-re esik a hangsúly, ami – ha e világon nem is – a „túlvilágon” mindenképp bekövetkezik. A főhősök „megdicsőülnek”; számukra megváltás a halál, hiszen szemükben a lelki-szellemi-erkölcsi értékek fontosabbak a pusztán életnél. Az író értékrendjében első helyen a krisztusi szeretet áll; ugyanakkor mélyen gyötrődik amiatt, hogy miért vannak mindazok „szenvedésre ítélve”, akik a szeretet-törvény szerint rendezik be az életüket. Az önérvényesítésért, önérdekeikért bármily eszközökkel küzdeni tudók minden tekintetben háttérbe szorítják azokat, akik az isteni parancsot („szeresd felebarátodat, mint tenmagadat”) komolyan veszik. Utóbbiak sorsa tehát a kirekesztettség, a megalázottság, a szenvedés. Jézus azonban azt is világosan kijelentette: „Az én királyságom nem e világból való”. Tehát annak, aki az ő „lelki birodalmában” próbál otthonosan mozogni, le kell tudnia mondani az e világi hívságok-

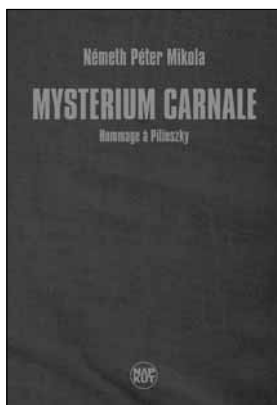
ról, „érvényesülés”-ről. Hősei ezt felismerik, el is fogadják; sőt, voltaképpen vágnak is rá, hogy mielőbb „túl legyenek” az életen. A „tetsz”-élet fogságából szabadulva, örömmel fogadják tehát az „üdvözítő” halált, s lépnek át az „örök élet”-be. Így számukra a halál pillanata: a feltámadás...

Ugyanakkor – túl a metafizikai problémákon, amelyek az írókat foglalkoztatják – választ kapunk arra a kérdésünkre is, miért nem tekinthetjük igazán nemzeti „feltámadásnak” a rendszerváltás folyamatát, miért került csapda-helyzetbe a szellemi élet, s miért nem látszik a „kiút” immáron másfél évtized múltával sem? Egyre világosabbnak tűnik: osztársadalmi „üdvözülés” helyett kinek-kinek egyénilig kell egyfajta „modus vivendi” találnia. Ami egyáltalán nem könnyű...

(Koppány Zsolt: *Feltámadás és az élet, avagy az apokrif sírbatétel*. C.E.T., Budapest, 2006)

G. Komoróczy Emőke

„A fa nem elégszik meg azzal, hogy fa legyen”¹

A *Mysterium carnale*, vagyis a „hús misztériuma”, a „testté vált hittitok” asszociációi itt is megjelentek most, ráadásul egy ilyen ihletett és abszolút hiteles tolmácsolásban, mint amelyet a költőtől és lányától az imént hallottunk. Ha az ember önmagát a kötetet szemléli a különlegesen megtipografizált képekkel és szövegekkel, a pauszokkal és versekkel, valamint a tartalomjegyzékkel, ami részben rendezőelvet és magyarázatot is ad előre az értelmezéshez, vagy akár az összevissza olvasáshoz, akkor azt mondhatja, hogy rendben van, ez egy alapjában jól átgondolt, jól megszerkesztett verseskönyv. És, ha hozzátesszük a most hallottak akusztikus részét is, akkor még inkább az.

A cím, az alcímről van most szó: *Hommage à Pilinszky*. Pilinszky János életművéből kiindulva tehát, és Köpöczi Rózsa fölolvastott fülszövegéből a nyomtatékosított misztika mint alapprobléma felől közelítve vagy indítva a kérdést, összeszedtem a kötetben hivatkozott *Szög és olaj* című prózai műből néhány jó és tömény Pilinszky-idézetet, amelynek segítségével az én műolvasatomat megpróbálom ezennel megalapozni.

„*Egy remekmű szobor – mondja a „Párbeszéd” Istennel* című esszéjében Pilinszky, amit 1968-ban írt –, bármily odaadással szemlélem, néma marad. Látszatra semmi szava hozzám, semmi üzenete, s főként semmi személyemre szóló szava nincsen. Valójában: mélyebb érdekeimben, s lényegesen személyesebben érinthet, mint sok valóságos evilági párbeszéd.” Az egész nem hosszú, de nagyon tömény szöveg. A többi része pedig arról szól: *hallgatni az Istent, amikor beszélgetünk vele.*

S ha nem hallgat, akkor mi módon lépünk vele kapcsolatba? A kötet egyik alapproblémája ez.

A másik, *A Bizalomról* című írás. „*A kettő közti távolság – mármint a világ és Isten közti távolság – végtelen. A misztikusok éjszakája ez, az a színtér, ahol a létezés erejének és isten valóságának interferáló hullámai kioltják egymást, legalábbis tudatunkban, »nyelvezetükben«.* Van ugyanis az élménynek és a beszédnek egy »pontja«, ahol az egyenes beszéd lehetetlen.”

Hoz példát is, amikor a szerelmes anya kisdede fölé hajolva azt mondja, hogy te „csúnya”, vagy amikor Krisztus már-már magán érzi a halál szorításán túl az Atya ölelésének súlyát, szerelmét, s így kiált föl: „*Uram, Uram, miért hagyta el engem!*”

És talán még egy részletet... „*Az igazi misztikusok valójában hyperrealisták. Nem elszakadni kívánnak a valóságtól, hanem ellenkezőleg, visszataláln*

¹ Elhangzott a Magyar Írószövetségben a kötet bemutatóján, 2007. február 23-án.

annak forró magjába, centrumába. A puszta felszín szükségszerű hidegéből, megosztottságából, számkivetettségéből a valóság oszthatatlan szívébe” – írja Pilinszky János 1974-ben, *A valóságról* című esszéjében. Sokat lehetne idézni még ebből.

De akkor most megmutatom, hogy a versek kapcsán miért is voltak revelálóak ezek az idézetek. Itt van a kötet végén a *Diófa hajlékában* című prózai szöveg, amely a *Szög és olaj* írásaira lábjegyzetben hivatkozik, s abban, több helyen is idézi Pilinszkyt: „Mert mit is mond egy fa a csecsemőnek? Pontosan azt, ami kimondhatatlan.” Pilinszky valahol azt mondja, hogy az Isten a világot úgy adja át az összes csillag milliárdjával együtt egy villanásnyi idő alatt a csecsemőnek, aminél nagyobb ajándék és több nem is létezik. Alapvetően visszatérő kép ez: a csecsemő sorsa, bizalma, kiszolgáltatottsága és hite.

A másik, a valóság kétféle szintje. „A valóságé, ami egzisztál, de nem valódi.” Ez a Simone Weil-i idézet Pilinszkyknél olvasható. *S amely nem egzisztál, de igaz.*

S ez a mélyebb. Az ő lírájának és Németh Péter Mikola költészetének is az a célja tehát, hogy oly' módon idézze fel azt a minden gyermekben megőrzött, vagy szerencsés esetben nemcsak megőrzött, de fel is idézhető eljegyzettséget, vagy ráébredést a világ lényegére, mint amit ebben a nagy esszében a csecsemő fölött álló *Diófa* beszéde jelképez. Itt most ugye idéznem kell Mikolát, a költőt: „Emlékeim egyike, ez a számtalanszor megismétlődő, gyermekkori. A belső szem fotográfiája, úgy lehet. Negatívján, több mint negyvenöt esztendő távolából egy idillikus kert kora délutáni csendjének hangulata körvonalazódik, s abban, a diófa árnyékában, mint szobor szelete a tájban a fehérre festett ágy rácsokkal: benne egy újszülött, a karjait az égre tárva mozdulatlanul és hangtalan. A szeme nyitva már...” S akkor a fa az, amely itt elvégzi, tulajdonképpen erre az egy emlékszeletre nézve a beavatásnak azt a csodáját, a nyelvnek és a tudásnak azt az átadását, odaajándékozását, amit máshol, másféle jelképekkel fejez ki akár Mikola, akár Pilinszky maga. Aki beszél egyébként a fákról, mondván azt, hogy a fa, ebben az értelemben a misztikus nyelv, a misztikus beszéd hierarchiájának értelmében nem elégszik meg azzal, hogy fa legyen. Úgy tanítja a saját valóságát egy másik magasabb, vagy azzá válható létformának a szintjén, hogy fel akar kapaszkodni, ki akar szabadulni. Egyesülni akar azzal a valósággal, amely mögött ott van az a nem egzisztáló, de igaz valóság. S amely a Teremtő valósága, a teremtésben. Ez egy ilyen paradicsomi pillanat az ember életében. Ez izgatja tehát a misztikus nyelv keresésében a költőt, Németh Péter Mikolát. Másodszor pedig a paradicsom elvesztése. A *Parancsolat* című versére hivatkozom, ahol a kilakoltatottságról, a száműzetetetről beszél, keresvén egy új, az ilyen negatívumokkal teli helyzetre is érvényes imádságnak a hiteles szavait. *A kilakoltatott lélekben... A kilakoltatott fejekben...* Ez a kilakoltatás sokféle jelentésű lehet. Ám, ebben az apokaliptikus jelentésben, nyilvánvalóan összefügg a *Paradicsomból* való kiűzetéssel. Mindazonáltal, ha a halál gondolatát gondoljuk most tovább, akkor ezekben a költeményekben felfedezzük a sír, a temető, a kereszt motívum sokszoros értelmét. S az alkalmazott fotográfiai és grafikai elemeknek a kiválogatását, nemcsak az alapvető sírkereszt motívumnak, a végkifejletként kettős kártyarajzzá „torzuló”, vagy inkább kiteljesedő változását láthatjuk, hanem meglátjuk azt a halált is, ami egyszerűen a

mindennapjainkban „körbe táncolja”, körülveszi az embert. Körülveszi a lakóhelyét. Körülveszi az élő társait, tehát az élő állatokat, növényeket, a hegyeket, magát az országot. Ilyen országúti haláltánc verset én most nem kívánok itt felolvasni, mert látom a forgatókönyvben, hogy a *Csend-élet* című opusz például elhangzik majd. Csak határozottan szeretnék utalni rá, hogy az összes szöveg úgy van összeválogatva, hogy minden, látszólag szokatlan mozzanat is, amit látunk és olvasunk, vagy asszociálunk, az a szövegekben is megjelenjen, ahogy a hídi szobrok esetében a váci kőszentes híd barokk szobrai. A Gombás-patak hídjának pusztuló kőszentjei, vagy miként a kötet elején még szójátékba rejtett anagrammatikus Csontváry: – „Csonkolt Cédrusom. / Egyetlenem! Árván! / Meglásd / erdő lesz belőled” – ahogy külön kibontva epigrammává változik.

Az egész *Mysterium carnele* című kötet ilyen módon, valójában, minden kísérletével s minden javaslatával együtt abban a törekvésében csúcspont, vagyis abból nő ki – s ezért a könyv Pilinszky János emlékére történt beállítására teljesen jogosult –, hogy ti., tovább folytatja Pilinszky szellemében a *némaság* és a *megszólalás* határán lévő élethelyzetek feltárását, vizsgálatát. A csend természetének a kutatását. A csönd rétegeinek a kimutatását. És, ha nem is olyan mértékben, mint ahogyan Pilinszky – különösen élete második felére jellemzően –, ám a *bűn* és a *megbocsátás* problémáját állította a középpontba, főleg a sokszorosan visszatérő Dosztojevszkij *Zozsima sztarec* alakokban, s így módon a *bűn* benne van a kivettetésnek, a paradicsom elvesztésének a motívumában. Ugyanakkor benne van az összes olyan értékvesztést, halált, leromlást jelző metaforában is, illetve a hozzá kapcsolódó képekben, amelyek a gondatlanságból, az életbe való tudattalan beletörődésből, annak elvesztéséből, illetve a halálba való beletörődésből fakadnak. Ezzel szemben, közbeiktat a költő, ugyanúgy, miként Pilinszky Dosztojevszkijtől – ennyiben ez a világtérzés Pilinszky utáni –, a kultúra idolkáiból valamit.

Egy váratlan pillanatban Pilinszky János például kijelenti, hogy egyre kevesebbet olvas. S ha olvas, mindig ugyanazt olvassa. Azokban, akikben még bízott, s akiknek a műveit még mondjuk, hogy úgy mondjam profán eredetű, de a liturgiában alkalmas szövegeknek tartotta, azokhoz tért vissza újra és újra, s azoknak a szavait „faragta” tovább a saját céljaira.

Így azt lehet mondani, s akkor ebben talán nem tévedek olyan nagyot, hogy, amivé Pilinszky számára Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij, a *Karamazov testvérek* írója lett, azzá vált Németh Péter Mikola számára Pilinszky János, a *Trapéz és korlát*, a *Harmadnapon*, a *Nagyvárosi ikonok*, a *Szálkák*, a *Végki-fejlet*, a *Kráter* szerzője. És a most bemutatott kötetével ezt kívánja, óhajtja leginkább tudatosítani olvasóiban a költő. Egészen pontosan Pilinszky életművének szakrális olvasatát egy olyan időszakban, amely „logikusan” folytatja azt a rettenetbe hajló kort, amelyben ő élt. De ez a mai kor talán még kilátástalanabb, ha lehet és szabad ilyet mondani, mint amilyen neki, a 20. században megadatott.

(Németh Péter Mikola: *Mysterium carnele. Hommage à Pilinszky* [Németh Zoltán Pál fotográfiáival]. Napkút, Budapest, 2006)

A Hely ereje

„Az egyik belső udvaron tekintélyes, vastag törzsű ecetfa. Ismerem. Csemetekorában eshetett, hogy egy szebbre, többre vágyó lakó színes csónakzománccsíkokkal ékített, agyonkopott autógumit helyezett a tövébe. Virágágyásnak szánta: a lyukon át nyújtózott az ég felé a fácska. Aztán nekilendült, nőni kezdett. Mára a radiálgumi a második emelet magasságában repedezik a derékvastagra húzott törzsön. Ha én tervezném a Csikágó címerét, ez volna rajta: bádogszín mezőben legyőzhetetlen ecetfa, derekán gangmagasban ingó kék-vörös autógumi-gyűrű.”

(Békés Pál: *Szívem, Csikágó*)

A mostani Thököly és Dózsa György út, illetve a Damjanich és Rottenbiller utca által határolt területet Csikágónak nevezik. Nevét tengerentúli rokonától kapta, de akkor még nem a bűnbandák miatt, hanem a Chicago felépüléséhez hasonló rohamos fejlődés, illetve az utcák szabályos elhelyezkedése ihlette a névadást. Ha arra sétálunk, érdemes megfigyelni, hogy a házak szinte kivétel nélkül a millennium jegyében születtek, jól illusztrálva az 1870 és 1890 közti évtizedekben megjelenő bérházépítési lázat. Szinte pillanatok alatt húzták fel a körgangos épületbelsőkkel, hátsó lépcsőkkel és a szűk udvarokkal tarkított városrészt a néhai konyhakertek és káposztaföldek helyére, amely akkoriban a kontinens legnagyobb népsűrűségű, továbbá az egy lakosra számítva legkevesebb zöldterületű lakónegyede

lett. A helyzet nem sokat változott az évek múlásával, hiszen a fényhiány és a szellőzetlenség mai napig gondot okoz a Keleti pályaudvar mellett fekvő kerületnek.

Békés Pál legújabb műve ebben a viszonylagosan zárt térben játszódik. Sajátos dolog az, ha ennyire pontos és behatárolt referenciája van az olvasónak a helyet illetően, ugyanakkor a szereplők tekintetében az írói fantáziára hagyatkozik. Persze ez utóbbi megállapítás nem teljesen helytálló, az alakok nem egészen újak, hiszen a szerző számtalan olyan figurát sorakoztat fel, akiket már régről ismerhetünk. Megtalálható itt a mindenről tudni akaró szomszéd néni éppúgy, mint a mogorva házmester, vagy akár az ideges, migrénes háziaszony. A huszadik század történelmének megörökítése közben az ő élettörténetükből olvashatunk részleteket, néha egész sorsokat követhetünk nyomon. Mégsem ők a főszereplők.

Békés Pál Csikágójának alcíme: gangregény. Bár formailag inkább hasonlít egy novellafüzérre, induljunk ki mégis inkább a címbeli műfaj lehetőségeiből. A már említett alakok közül csak egy-egy elbeszélés erejéig lehet fő- vagy mellékszereplőkről beszélni: akik az egyikben központi szerepet játszanak, a másokban csak jelenetekben tűnnek fel. Miért tekinthető Békés Pál könyve re-

génynek (is)? Az egyik ok, hogy – a fűlszöveg tanúsága szerint – mégis beszélhetünk főszereplőről, még ha sajátos módon is. Ennek a regénynek ugyanis a központi szervezőeleme nem egy alak, hanem maga a hely, a Csikágó. Kijelentésünket számos tény támasztja alá, többek között az, hogy a regénybeli figurák nemcsak szorosan kötődnek, de az életükre ténylegesen befolyással is bír otthonuk, kinek jobban, kinek kevésbé. Legyen az honvágy, vagy akár elvágódás, egy baleset kiváltója vagy akadály, amelyet le kell küzdeni, mind olyan érzelmi, értelmi hatás, amely a helyből egyenesen következik, annak atmoszférájából, változásaiból fakad.

Létezik olyan eset is, amikor az egyik szereplő annyira szorosan összenő a városrészsel, hogy egyesek már helytörténeti kuriózumként emlegetik: „Volt ebben az emberben valami időtlen. Mintha a járdából nőtt volna ki, és szürke aszfaltból, bitumenből, másra nem használható maradékból formálta volna a Teremtő. Már ha egyáltalán teremtették. [...] A környék szülőttei közül akárki képzelte is maga elé a Nefelejcs utca és az István út sarkát – legyen akár távolba szakadt csikágói, hisz a korfordulók az idevalósiakat is százával szórták a négy égtáj felé –, ott látták Laját minden időben.”

Hogy minden a hely köré szerveződik a műben, jól példázza Citrom Bandi – „aki fogja még a Nefelejcs utca flaszterét taposni” – esete; bár ő nem ennek a regénynek a tipikus alakja, mégis feltűnik egy rövid jelenet erejéig, még kislíuként. Az ő sorsát azonban már nem írják meg itt, mert a helyet elhagyja, és ezzel kikerül annak vonzásából, melynek jegyét minden szereplő magában hordozza ugyan, legyen bármely távol lakhelyétől; de Csikágó története már Citrom Bandi nélkül formálódik tovább.

A *Csikágó* azért tekinthető ezenfelül regénynek, mert bár sokszor úgy tűnik, hogy a városrész mindössze háttér ad az eseményeknek, időnként kiderül, hogy a könyv az ő története, akár a cselekmény szempontjából is, hiszen az idő múlásával benne ugyanúgy megváltoznak a dolgok, utcáit át- meg átnevezik, lakói meghalnak, majd újak születnek, épületei elkopnak, átépülnek.

A kötet fejezetei nem tartanak egymással szoros kapcsolatot, a kihagyások azonban sokatmondóak lehetnek. Mert az a fentiekből látható, hogy a *Csikágó* nem szokványos felépítésű regény, mint az alcím is mutatja, gangregény. A kettős jelentésű „gang” szó nemcsak a budapesti kerületbe kalauzol minket, de rövid kitekintést tehetünk általa egy másik földrészre, ahol a bűnbandák világába is beleláthatunk rövid epizódok erejéig. Ennek ellenére minden szál Csikágóban fut össze vagy Csikágóhoz vezet vissza, ereje vitathatatlanul nagy mindenkire és mindenre.

Békés Pál nemcsak egyszerűen arra a feladatra vállalkozik, hogy megírja a hely történetét, de regényével egyfajta mítoszteremtés veszi kezdetét, és ennek a megalkotására egy mindentudó elbeszélőt választ. Ezzel ugyan nem illeszkedik szorosan a manapság divatos elbeszélőtechnikákhoz, és a módszer nyilvánvalóan buktatókat is rejt magában, ugyanakkor egy egészen más jellegű élménnyel gazdagítja a befogadás tapasztalatát.

A műben felbukkan ugyanis egy gyöngybagoly, amely a kezdetektől Csikágó egyik épületében fészkel, és már az első említett lakóval, a Janból lett Sumin Jánossal különleges viszonyt alakít ki találkozásuk alkalmával: „Úgy gondolta, nemcsak ő figyelt fel az éjjeli madárra, hanem az is őreá, az érdeklődés kölcsönös, talán amaz is megsejtette benne a lelki rokont, még ha elsőre megriadtak is mindketten, de mostantól másként lesz, nem veszítik egymást szem elől.” Ahogy haladunk előre az időben és a könyv olvasásában, egyre inkább körvonalazódik az érzés, miszerint a bagoly nem egyszerűen egy szereplő, de szoros kapcsolatot tart fenn az elbeszélővel, mégpedig a mindenlátás terén, hiszen több regényalakban is Sumin Jánoséhoz hasonló érzéseket kelt: „A fehér pártás halálfej közepén éppúgy sötélt a mindenlátó, mindentudó szempár, mint akkor – mintha azóta nem moccant volna szedett-vedett fészkeről. [...] Nézték tovább a madarat, és a percek múltával Frigyes úgy érezte, a sötét szempár égeti a bőrét, keresztülyukasztja tekintetével, az éjjeli madár a szó szoros értelmében átlát rajta.” A közvetlen kapcsolat az elbeszélőtechnikával azt sejteti, hogy a szinte mitikus és egyben szimbolikus madáron keresztül mi, olvasók szintén beleláthatunk olyan dolgokba, melyek segítségével tevékeny részévé válhatunk egy most születő mítosznak, hiszen ezzel a gesztussal a mindenlátás képességét kapjuk meg, ha csupán egy regény erejéig is. Az üres szöveghegyeket mi gondolhatjuk tovább, közben pedig a szemünk láttára vonul el a huszadik század, annak minden sorsfordító eseményével és kiemelkedő vagy kevésbé fontos alakjával. Felvillan például Fedák Sári figurája, először mint a vörösöknek toborzó proletárasszony, majd mint Kukorica Jancsit alakító operettcsillag. Ezek a visszatérő motívumok körgangos folyosókon való sétálgatáshoz hasonlóak, melyekről hosszasan szemlélődhetünk, és arra is rádöbbenhetünk, hogy időnként ugyanoda érkezünk vissza, de akkor már, több tényezőnek köszönhetően, más megvilágításba kerülnek a dolgok, így mi magunk is.

Izgalmas útra csábítja hát Békés Pál az olvasókat, és mindezt rendkívül könnyed és olvasmányos stílusban teszi, ami talán annak is köszönhető, hogy a szerző otthonosan mozog e vidéken, hiszen gyermekkorát a Csikágóban élte, és számos személyes élmény került valószínűleg megörökítésre könyvében.

A regény utolsó lapjain a gyöngybagoly lakhelyéül szolgáló kis bádogtornyot lebontják, a madár elköltözik, az elbeszélő elnémul, a mítosz folytatódik tovább: „Néma volt a környék, mintha a baglyot gyászolná, amely tett egy búcsúkört, mindenlátó tekintete még egyszer végigsöpört az egyenes utcákon, tetőkön, gangokon, aztán végleg magára hagyta a Csikágót.”

(Békés Pál: *Csikágó – gangregény*. Palatinus, Budapest, 2006.)

Pestszenterzsébet pénzügyi dokumentumai

Az OTP Bank Pénzügytörténeti Gyűjteményéből
(Budapest, V. kerület, Vigyázó Ferenc u. 6. Telefon: 473-5617)

A település Soroksár külterületeként Erzsébetfalva néven vált önálló, alig 1000 lakosú kis faluvá.

Az időközben nagyközséggé nőtt település 1924-ben alakult Pesterzsébet rendezett tanácsú, majd később Pestszenterzsébet megyei várossá.

Az 1930-as években közel 70 ezer lakosú ipari településen több pénzügyi intézet is működött.

Az Ipari és Kereskedelmi Bank, Pestszenterzsébet betétkönyvével, valamint a Pestszenterzsébeti Hitelszövetkezet 1942-ben kibocsátott 10×40 pengő névértékű, névre szóló üzletrészjegyével és könyvecskéivel emlékezhetünk a város névadójára, Szent Erzsébetre.

Égi jegyesség

„A nyolcszáz éve született magyar hercegnő máig a valóságos és ön-feláldozó szociális gondoskodás rendkívüli személyisége. Alakja jól ismert Latin-Amerikában (Chilétől Bogotáig, Braziliától Kolumbiáig), valamint Észak-Amerika – s nemcsak a magyar kolóniák által ápolt – templomaiban is.” (Messik Miklós)

„Szent Erzsébetről 1808-ban 15 helynév volt elnevezve. Egy-egy szentnek nemcsak a nevéért, hanem születési, működési helyéért is gyakran harcot folytattak egyes települések.” (Balázs Géza)

„Szent Erzsébet ünnepét kötelező ünnepként ülték meg a pataki hívek a középkorban. Így őrizték a szent pataki születésének emlékét. Ebben az időben íródott a Laskai Osvát-mű.” (Hörcsik Richárd)

„Mária és az alakja körül feltűnő, máriás tulajdonságú női szentek fontossá válásának bármelyik eredőjét tekintjük, mivel azok mindegyike antik keresztény előzmények sorát hívta segítségül, mindig jelen volt a rózsa.” (Géczi János)

„Szent Erzsébet, Margit, Imre István és László tetteinek, csodáinak hírért az úgynevezett „énekes diákok” is terjesztették. Liszt Ferenc egyik leg-monumentálisabb műve pedig a *Szent Erzsébet legendája*.” (Elek Szilvia)

„A Habsburgok trónfosztását kimondó határozat után Árpád véreből származó utódok nemigen tolongtak a magyar látóhatáron belül. Rákóczi fiait kétségkívül ilyennek ismerték volna el, ha bárki emlékezteti a nemzetet e fényes genealógiára.” (Szócs Géza)

Ára: 650 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt. (1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

Folyóiratunk támogatói:

A Nemzeti Kulturális Alap ismeret-terjesztés és környezetkultúra, valamint közművelődési kollégiuma és a Nemzeti Civil Alapprogram